

HET EUROPEES GEMEENSCHAPSRECHT NA HET VERDRAG VAN MAASTRICHT

(slot)

VIII. Sociaal beleid

A. Wijzigingen die alle lidstaten binden

87. Zoals vermeld (*supra*, nr. 14), voegt het Unieverdrag een «hoog niveau van sociale bescherming» toe aan de doelstellingen van de Gemeenschap (art. 2 EG) en voorziet het daartoe in een communautair «beleid op sociaal gebied, met inbegrip van een Europees Sociaal Fonds» (art. 3, sub i, EG). Blijkbaar is het de bedoeling meer aandacht dan vroeger te besteden aan sociale politiek⁴¹⁶. De bepalingen over deze politiek zijn echter bijzonder dispaars van aard. Gegoten in de vorm van (deels louter programmatische) verdragsartikelen⁴¹⁷, protocollen, verklaringen, of zelfs van aan een protocol gehechte verdragsartikelen en verklaringen, binden ze nu eens alle lidstaten, dan weer alleen de «sociale Elf» (alle lidstaten behalve het Verenigd Koninkrijk). Bovendien zijn de wijzigingen aan het «pre-Maastricht»-stelsel in enkele gevallen werkelijk vernieuwend, terwijl ze in andere gevallen een louter formeel karakter vertonen of zich beperken tot een codificatie van rechtspraak van het Hof. Om deze (creatieve?) chaos enigszins te ordenen, wordt hieronder primair onderscheiden tussen nieuwigheden die alle lidstaten binden en wijzigingen die alleen de «sociale Elf» betreffen.

88. De wijzigingen van de bestaande artt. 117-122 EEG over sociale politiek⁴¹⁸ zijn louter formeel. Zo bevat al. 1 van art. 118 A, lid 2, EG, volgens hetwelk de Raad via richtlijnen bepaalde sociale minimumvoorschriften kan vaststellen, voortaan een expliciete verwijzing naar art. 189 C EG. Inhoudelijk verandert daardoor niets, aangezien de bedoelde richtlijnen ook vóór het Unieverdrag reeds via de samenwerkingsprocedure met het Parlement moesten worden vastgesteld (vgl. art. 118 A, lid 2, al. 1, EEG).

89. Van de vijf protocollen en verklaringen bij het Unieverdrag die op een of andere wijze het sociaal beleid van de Gemeenschap betreffen⁴¹⁹, verdient het «Protocol ad artikel 119 van het Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap» (hierna: Barber-protocol)⁴²⁰ hier bijzondere aandacht. Het vormt een uitvloeisel van het Barber-arrest van 17 mei 1990⁴²¹, waarin het Hof oordeelde dat bepaalde⁴²² bedrijfspensioenregelingen binnen de werkingssfeer van art. 119 EG vallen en dus geen naar geslacht verschil-

⁴¹⁸ Titel III «Sociale politiek» van het derde deel van het EEG-Verdrag bevatte de hoofdstukken «Sociale bepalingen» en «Het Europees Sociaal Fonds». Aan deze titel, nu titel VIII van het EG-Verdrag is herbenoemd tot «Sociale politiek, onderwijs, beroepsopleiding en jeugd», heeft het UV een derde hoofdstuk «Onderwijs, beroepsopleiding en jeugd» toegevoegd, dat verderop nader wordt toegelicht (*infra*, nr. 96).

⁴¹⁹ Het gaat, in volgorde van opname in de eindtekst, om (i) het tweede protocol gehecht aan het EG-Verdrag «ad artikel 119 van het Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap» (*infra*, nr. 89), (ii) het veertiende protocol gehecht aan het EG-Verdrag «betreffende de sociale politiek» (*infra*, nr. 91; hierna: Sociaal Protocol), (iii) het zestiende protocol gehecht aan het EG-Verdrag, *supra*, voetnoot 246, (iv) de tweeëntwintigste verklaring bij het UV «betreffende het Economisch en Sociaal Comité» (*supra*, voetnoot 262) en (v) de drieëntwintigste verklaring bij het UV «betreffende de samenwerking met solidariteitsverenigingen».

⁴²⁰ Hierover PRECHAL, S., «Bommen ruimen in Maastricht: wijziging van art. 119 EEG», *N.J.B.*, 1992, (349), 352-354; WATSON, P., o.c., *C.M.L.Rev.*, 1993, 509-511.

⁴²¹ Arrest van 17 mei 1990, zaak C-262/88, *Jur.*, 1990, I-1889.

⁴²² In Barber stonden zgn. *contracted-out* pensioenregelingen ter discussie, d.w.z. bedrijfspensioenregelingen die in onderling overleg tussen de sociale partners dan wel door een eenzijdig besluit van de werkgever worden ingesteld, door de werkgever alleen dan wel door werkgever en werknemers samen worden bekostigd en waartoe werknemers kunnen toetreden ter gedeeltelijke vervanging van hun wettelijke pensioen. Recenter heeft advocaat-generaal VAN GERVEN geconcludeerd dat de uitspraak in Barber ook geldt voor alle andere bedrijfspensioenregelingen (conclusie van 28 april 1993 in de zaken C-109/91, Ten Oever, C-110/91, Moroni, C-152/91, Neath en C-200/91, Coloroll, nog niet gepubliceerd in de *Jur.*). Het Hof heeft zich hierover nog niet uitgesproken, al heeft het de Barber-rechtspraak inmiddels wel op particuliere weduwnaarspensioe-

⁴¹⁶ Voor algemene overzichten, zie BARNARD, C., «A Social Policy for Europe: Politicians 1 Lawyers O», *International Journal of Comparative Labor Law and Industrial Relations* (hierna: *I.J.C.L.L.I.R.*), 1992, 15-31; BLANPAIN, R., *Labour Law and Industrial Relations of the European Union. Maastricht and beyond: from a Community to a Union*, Kluwer, Deventer, 1992, ix + 92 p.; FITZPATRICK, B., «Community Social Policy after Maastricht», *Industrial Law Journal* (hierna: *I.L.J.*), 1992, 199-213; LYON-CAEN, G., «Le droit social de la Communauté européenne après le Traité de Maastricht», *Recueil Dalloz Sirey*, 1993, nr. 21, 149-152; SCHUSTER, G., «Rechtsfragen der Maastrichter Vereinbarungen zur Sozialpolitik», *EuZW*, 1992, 178-187; WATSON, P., «Social Policy after Maastricht», *C.M.L.Rev.*, 1993, 481-513; WEISS, M., «The Significance of Maastricht for European Social Policy», *I.J.C.L.L.I.R.*, 1992, 3-14; WHITEFORD, E.A., «Social policy after Maastricht», *Eur.L. Rev.*, 1993, 202-222; ZEIJEN, J.P.M., «Europees sociaal beleid na Maastricht: een ratjetoe?», *Sociaal recht*, 1992, 132-139.

⁴¹⁷ M.n. de artt. 117-122 EG, Wat de artt. 117 en 118 betreft, belet hun programmatisch karakter volgens het Hof niet dat de erin vermelde sociale doelstellingen een zeker rechtsgevolg hebben: zie o.m. arrest van 15 juni 1978, zaak 149/77, Defrenne III, *Jur.*, 1978, 1365, r.o. 19; arrest Giménez Zaera, *supra*, voetnoot 75, r.o. 13-14; arrest van 17 maart 1993, gevoegde zaken C-72/91 en C-73/91, Sloman Neptun, *supra*, voetnoot 86, r.o. 25-27. Praktisch de belangrijkste bepalingen zijn art. 119 EG en het door de EA ingevoegde art. 118 A EG. De preambule van het veertiende protocol gehecht aan het EG-Verdrag «betreffende de sociale politiek» bevestigt dat deze bepalingen «een wezenlijk onderdeel van het acquis communautaire vormen».

lende pensioengerechtigde leeftijd mogen hanteren. Zich bewust van de verregaande financiële gevolgen van zijn uitspraak, beperkte het Hof ze in de tijd⁴²³. De wijze waarop dit gebeurde, liet echter vier verschillende interpretaties toe waarvan de ene al zwaardere financiële gevolgen voor de pensioenstelsels zou sorteren dan de andere⁴²⁴.

In het Barber-protocol hebben de lidstaten geopteerd voor de op één na minst belastende interpretatie⁴²⁵. Het was er hun daarbij niet om te doen art. 119 en de interpretatie daarvan door het Hof te wijzigen maar wel om een declaratoire verklaring te geven over de inhoud van het verdrag. Dat ze een gelukkige keuze hebben gemaakt, moge blijken uit een arrest dat het Hof op 6 oktober 1993⁴²⁶ – en dus nog vóór de inwerkingtreding van het Unieverdrag – heeft gewezen, en waarin het eveneens tot het besluit komt⁴²⁷ dat werknemers zich, tot afdwinging van gelijke behandeling op het gebied van bedrijfspensioenen, slechts op de rechtstreekse werking van art. 119 EG kunnen beroepen voor die uitkeringen die verschuldigd zijn uit hoofde van na 17 mei 1990 vervulde tijdvakken van arbeid⁴²⁸. Om begrijpelijke redenen⁴²⁹ werd het arrest m.n. door werkgevers positief onthaald.

B. Wijzigingen die alleen de «sociale Elf» binden

90. Dat het Verenigd Koninkrijk principieel gekant is tegen een krachtiger sociaal optreden binnen de Gemeenschap, is al geruime tijd bekend⁴³⁰. De Britten konden zich in 1989 al niet scharen achter het, juridisch overigens niet

bindende, «Gemeenschapshandvest van sociale grondrechten van de werkenden» (zgn. «Sociaal Handvest»)⁴³¹ en twee jaar later dreigden ze de blauwdruk inzake Europese Politieke Unie te torpederen omdat die voorstelde om, inzake sociale politiek, de besluitvorming met gekwalificeerde meerderheid uit te breiden en de sociale partners meer te betrekken bij het besluitvormingsproces.

91. *Protocol betreffende de sociale politiek*. Daar het Verenigd Koninkrijk wel bereid bleek het sociale acquis communautaire⁴³² te aanvaarden en de overige lidstaten toe te staan om «voort te gaan op de weg die is ingeslagen met het Sociaal Handvest van 1989»⁴³³, werd gekozen voor de formule van een «Protocol betreffende de sociale politiek» (hierna: Sociaal Protocol), geldend voor de Twaalf, met daaraan gehecht een «Overeenkomst betreffende de sociale politiek gesloten tussen de Lid-Staten van de Europese Gemeenschap met uitzondering van het Verenigd Koninkrijk van Groot-Brittannië en Noord-Ierland» (hierna: Overeenkomst). Protocol noch Overeenkomst doen afbreuk aan de bepalingen van het EG-Verdrag, «inzonderheid die welke betrekking hebben op de sociale politiek en die een wezenlijk bestanddeel van het acquis communautaire vormen»⁴³⁴.

Via het Sociaal Protocol machtigen alle lidstaten de «sociale Elf» om de instellingen, procedures en regelingen van het EG-Verdrag te «lenen» om zo «de handelingen en besluiten aan te nemen en [...] toe te passen, die noodzakelijk zijn om uitvoering te geven aan [de] overeenkomst»⁴³⁵. Voorts bevat het Sociaal Protocol een werkmethode, volgens welke (i) het Verenigd Koninkrijk niet deelneemt aan de beraadslagingen over en de aanneming door de Raad van voorstellen die de Commissie overeenkomstig Sociaal Protocol en Overeenkomst heeft gedaan⁴³⁶, (ii) besluiten die een gekwalificeerde meerderheid vereisen, in de Raad met 44 (i.p.v. 54: zie art. 148, lid 2, EG) stemmen zullen kunnen worden aangenomen en (iii) besluiten die eenparigheid van stemmen vereisen of die afwijken van het voorstel van de Commissie, zullen worden aangenomen met eenparigheid van stemmen binnen de «Raad van elf» (punt 2, al. 1 en 2). Ten slotte wordt uitdrukkelijk bepaald dat op basis van Sociaal Protocol en Overeenkomst genomen besluiten, alsmede hun eventuele financiële gevolgen, niet op het Verenigd

nen toegepast: arrest van 6 oktober 1993, zaak C-109/91, Ten Oever, nog niet gepubliceerd in de *Jur.*

⁴²³ Arrest Barber, r.o. 44.

⁴²⁴ Al naargelang de lezing moest het beginsel van gelijke behandeling worden toegepast op (i) uitkeringen van werknemers die na 17 mei 1990, d.i. de datum van het arrest, lid zijn geworden van, en begonnen zijn te storten in, een bedrijfspensioenstelsel, (ii) uitkeringen die verschuldigd zijn uit hoofde van tijdvakken van arbeid verricht na 17 mei 1990, (iii) uitkeringen die opeisbaar worden of voor het eerst worden uitgekeerd na 17 mei 1990, ongeacht op welke tijdvakken deze uitkeringen betrekking hebben of (iv) alle uitkeringen die plaatsvinden na 17 mei 1990, zelfs al waren ze opeisbaar vóór die datum. Zie de conclusie van advocaat-generaal VAN GERVEN, *supra*, voetnoot 422, nr. 10, en HONEYBALL, S. en SWAN, J., «Dex, law and the retiring man», *Eur.L.Rev.*, 1991, (47), 56-57.

⁴²⁵ D.i. de tweede interpretatie zoals aangegeven in de vorige voetnoot.

⁴²⁶ *Supra*, voetnoot 422.

⁴²⁷ Zie voor een omstandige motivering van dit besluit vooral de conclusie van advocaat-generaal VAN GERVEN, *supra*, voetnoot 422. Over wat er gebeurd zou zijn indien het Hof Barber niet conform het Protocol zou hebben geïnterpreteerd: PRECHAL, S., *o.c.*, *N.J.B.*, 1992, 354.

⁴²⁸ Het Hof maakt wel een uitzondering «ten gunste van werknemers of hun rechtverkrigenden die vóór die datum een rechtsoverdracht hebben ingesteld of een naar geldend nationaal recht daarmee gelijk te stellen vordering hebben ingediend» (r.o. 20).

⁴²⁹ Naar verluidt zou een onverkort retroactieve toepassing van de Barber-principes de Britse werkgevers alleen reeds £ 50 miljard (!) gekost hebben. Zie «Pensions ruling saves firms £50bn», *Fin. Times*, 7 oktober 1993.

⁴³⁰ Voor een gedetailleerd beeld, zie HOUSE OF LORDS, Select Committee on the European Communities, *Social policy after Maastricht*, Session 1991-92, 7th Report, 32 p.

⁴³¹ Plechtige verklaring, op 9 december 1989 door de Franse President en de regeringsleiders van de overige lidstaten behalve het Verenigd Koninkrijk ondertekend ter gelegenheid van de Europese Raad te Straatsburg. Zie BERCUSSON, B., «The European Community's Charter of Fundamental Rights for Workers», *Modern Law Review*, 1990, 524-542; HEPPLER, B., «The Implementation of the Community Charter of Fundamental Social Rights», *Modern Law Review*, 1990, 643-655; WATSON, P., «The Community Social Charter», *C.M.L.Rev.*, 1991, 37-68.

⁴³² Over de betekenis van deze uitdrukking, zie *supra*, nr. 3.

⁴³³ Preamble Sociaal Protocol.

⁴³⁴ *Ibid.*

⁴³⁵ Punt 1 Sociaal Protocol. Zie over deze «Organleihen», SCHUSTER, G., *o.c.*, *EuZW*, 1992, 182-183, die ook het uitvoerigst op institutionele vragen ingaat (184-186).

⁴³⁶ Maar Britse sociale partners zullen, via de overkoepelende Europese verenigingen, wel bij het besluitvormingsproces worden betrokken. BARNARD, C., *o.c.*, *I.J.C.L.L.I.R.*, 1992, 27-28. Over de mogelijkheden tot deelname van Britse parlementairen en Britse leden van het ESC, SCHUSTER, G., *o.c.*, *EuZW*, 1992, 185; WATSON, P., *o.c.*, *C.M.L.Rev.*, 1993, 504-505.

Koninkrijk van toepassing zullen zijn (punt 2, al. 3, Sociaal Protocol).

92. *Overeenkomst betreffende de sociale politiek*. De wijzigingen die men oorspronkelijk in de artt. 117-122 EEG had willen aanbrengen, zijn nu opgenomen in de Overeenkomst die alleen de «sociale Elf» bindt. Deze Overeenkomst somt eerst een aantal doelstellingen op van de sociale politiek, die een uitwerking zijn van de in art. 2 EG vervatte sociale doeleinden (*supra*, nr. 17)⁴³⁷ alsook enkele limieten⁴³⁸ (artt. 1 en 2 Overeenkomst; vgl. artt. 117-118 A EG)⁴³⁹. Daarna – en vooral op dit vlak liggen de vernieuwingen – komen de middelen aan bod. De Overeenkomst herhaalt (vgl. art. 118 A, leden 1 en 2, EG) dat de Raad via de samenwerkingsprocedure – d.i. bij gekwalificeerde meerderheid – richtlijnen met minimumvoorschriften kan vaststellen⁴⁴⁰ maar breidt het aantal domeinen waarin zulk een actief sociaal beleid kan worden gevoerd, gevoelig uit. Terwijl op grond van art. 118 A vastgestelde richtlijnen alleen de verbetering van het arbeidsmilieu kunnen betreffen ten einde de veiligheid en de gezondheid van de werknemers te beschermen, kunnen krachtens de Overeenkomst uitgevaardigde richtlijnen ook arbeidsvoorwaarden betreffen, evenals informatie en raadpleging van werknemers, gelijkheid van mannen en vrouwen (wat hun kansen op de arbeidsmarkt en de behandeling op het werk betreft) en integratie van personen die van de arbeidsmarkt zijn uitgesloten (onverminderd art. 127 EG, dat over de beroepsopleiding handelt) (art. 2, lid 1, Overeen-

komst)⁴⁴¹. Het artikel duidt eveneens de beleidsdomeinen aan waarin slechts met unanimitieit kan worden opgetreden (o.m. sociale zekerheid, sociale bescherming en medezeggenschap van werknemers⁴⁴², art. 2, lid 3, Overeenkomst)⁴⁴³ en de domeinen die in het geheel *niet* onder de Overeenkomst vallen (beloning, recht van vereniging, stakingsrecht en recht tot uitsluiting; art. 2, lid 6, Overeenkomst). De Commissie krijgt de opdracht om de samenwerking tussen de lidstaten te bevorderen en de coördinatie van hun optreden te vergemakkelijken (art. 5 Overeenkomst; vgl. art. 118 EG), onder meer via de opstelling van een sociaal jaarverslag (art. 7 Overeenkomst; vgl. art. 122 EG).

93. Ten slotte wordt ruimte gelaten voor een nieuw rechtsinstrument, de *overeenkomst op communautair niveau tussen sociale partners*⁴⁴⁴. Art. 118 B EG bepaalt reeds dat de Commissie zich beijvert om de dialoog tussen de sociale partners op Europees niveau verder te ontwikkelen (vgl. art. 3, lid 1, Overeenkomst) en dat zulks, indien gewenst door die partners, tot contractuele betrekkingen kan leiden (vgl. art. 4, lid 1, Overeenkomst). Beide principes worden via de Overeenkomst nu verder uitgewerkt, hetgeen gezien de genese van die Overeenkomst geenszins hoeft te verbazen.⁴⁴⁵

Volgens de Overeenkomst zal de Commissie de sociale partners tweemaal moeten raadplegen, eerst over het principe en vervolgens over de inhoud van haar voorstellen op het gebied van de sociale politiek (art. 3, leden 2 en 3, Over-

⁴³⁷ Bevordering van werkgelegenheid, gestage verbetering van levensomstandigheden en arbeidsvoorwaarden, adequate sociale bescherming, sociale dialoog, ontwikkeling van menselijke hulpbronnen om een duurzaam hoog werkgelegenheidsniveau mogelijk te maken, en bestrijding van uitsluiting.

⁴³⁸ Eventuele maatregelen moeten (i) rekening houden met de verscheidenheid van de nationale gebruiken, met name op het gebied van contractuele betrekkingen (art. 1) en (ii) met de noodzaak het concurrentievermogen van de economie van de Gemeenschap te handhaven (art. 1). Voorts (iii) moeten ze zich beperken tot ondersteuning en aanvulling van het beleid van de lidstaten (art. 2, lid 1), hetgeen inhoudt dat de lidstaten vrij blijven om maatregelen met een hogere graad van bescherming te handhaven of in te voeren (op voorwaarde dat deze met het verdrag verenigbaar zijn: art. 2, lid 5; vgl. art. 118 A, lid 3, EG). Maatregelen die krachtens art. 2, lid 2, met gekwalificeerde meerderheid worden uitgevaardigd, moeten bovendien (iv) de in elk van de lidstaten geldende omstandigheden en technische voorschriften in acht nemen en (v) vermijden zodanige administratieve, financiële en juridische verplichtingen op te leggen dat de oprichting en ontwikkeling van KMO's zou kunnen worden belemmerd (art. 2, lid 2; vgl.; art. 118 A, lid 2, al. 2, EG).

⁴³⁹ Over de vraag of het subsidiariteitsprincipe (*supra*, nrs. 24-31) een zesde limiet vormt, LYON-CAEN, G., o.c., *Recueil Dalloz Sirey*, 1993, 149-150; WATSON, P., o.c., *C.M.L.Rev.*, 1993, 498. Pogingen van het Nederlandse voorzitterschap om het subsidiariteitsprincipe expliciet op te nemen in art. 117 EG mislukten. Zie SCHUSTER, G., o.c., *EuZW*, 1992, 181, voetnoten 46 en 186-187.

⁴⁴⁰ Zie art. 2, lid 2, Overeenkomst. Bij dit artikel werd een nogal cryptische verklaring gevoegd volgens welke de «sociale Elf» er akte van nemen dat is overeengekomen «dat de Gemeenschap niet voornemens is om bij de vaststelling van minimumverplichtingen voor de bescherming van de gezondheid en de veiligheid van de werknemers, t.a.v. werknemers van [KMO's] een niet door de omstandigheden gerechtvaardigde discriminatie in het leven te roepen».

⁴⁴¹ In de mate waarin deze domeinen de «rechten en belangen van werknemers» betreffen, ontkrachten ze art. 100 A, lid 2, EG dat met betrekking tot die rechten en belangen unanimitieit vereist. Zie WEISS, M., o.c., *I.J.C.L.L.I.R.*, 1992, 7.

⁴⁴² Voorts: bescherming van werknemers bij beëindiging van arbeidsovereenkomst; vertegenwoordiging en collectieve verdediging van de belangen van werknemers en werkgevers (onder voorbehoud van de uitgesloten domeinen); werkgelegenheidsvoorwaarden voor onderdanen van derde landen die op wettige wijze op het grondgebied van de Gemeenschap verblijven; financiële bijdragen ter bevordering van de werkgelegenheid en het scheppen van arbeidsplaatsen (onverminderd de artt. 123-125 EG betreffende het Europees Sociaal Fonds).

⁴⁴³ In deze domeinen hoeft niet noodzakelijk via *richtlijnen* te worden opgetreden maar kan elk type *besluit* worden uitgevaardigd (art. 2, lid 3, Overeenkomst). Het werken met verschillende besluitvormingsmodaliteiten kan overlappingsproblemen stellen, aldus ZEIJEN, J.P.M., o.c., *Sociaal recht*, 1992, 136, die het voorbeeld aanhaalt van het aanhangige voorstel inzake Europese ondernemingsraden. Behelst dit voorstel de «informatie en raadpleging van werknemers» (gekwalificeerde meerderheid) of de «vertegenwoordiging en collectieve verdediging van de belangen van werknemers» (unanimitieit)? Volgens ZEIJEN is de kern van het voorstel, in dit geval informatie en raadpleging van werknemers, bepalend.

⁴⁴⁴ Over de toegenomen invloed van de sociale partners, zie GUÉRY, G., «La dimension conventionnelle de l'Europe sociale sur la base du Traité de Maastricht», *Revue internationale du travail*, 1992, 627-645; VANDAMME, F., «Quel espace contractuel pour les partenaires sociaux après le Traité de Maastricht?», *R.M.C.*, 1992, 788-792. Zie ook WEISS, M., o.c., *I.J.C.L.L.I.R.*, 1992, 11, die benadrukt dat «virtually every detail of the new procedure has been left unclear».

⁴⁴⁵ De artt. 3 en 4 Overeenkomst zijn het rechtstreeks resultaat van een op 31 oktober 1991 gesloten «historisch akkoord» tussen enerzijds UNICE en CEEP, twee organisaties van publieke werkgevers, en anderzijds de werknemersorganisatie EVV. Zie ZEIJEN, J.P.M., o.c., *Sociaal recht*, 1992, 134.

eenkomst)⁴⁴⁶. Ter gelegenheid van de tweede raadpleging kunnen de sociale partners aan de Commissie laten weten dat ze gedurende negen maanden een onderling akkoord wensen uit te werken⁴⁴⁷. Indien een dergelijk akkoord effectief tot stand komt⁴⁴⁸, wordt het uitgevoerd (i) «volgens de procedures en gebruiken die eigen zijn aan de sociale partners en aan de Lid-Staten»⁴⁴⁹ (indien het aan de materies betreft die onder de bevoegdheid van de lidstaten vallen) ofwel (ii) door een besluit van de Raad op voorstel van de Commissie (indien het om gemeenschapsmateries gaat en de ondertekenende partijen gezamenlijk om een dergelijk raadsbesluit verzoeken; art. 4, lid 2, Overeenkomst)⁴⁵⁰. Of de Raad in dat laatste geval gebonden is door de tekst van de paritaire overeenkomst, blijft omstrede⁴⁵¹.

Dat de Overeenkomst bijzonder veel autonomie laat aan de sociale partners moge ten slotte ook blijken uit de uitdrukkelijke toelating die ze lidstaten geeft om de uitvoering van sociale richtlijnen (en dus niet van andere sociale besluiten) over te laten aan de sociale partners, indien die daar gezamenlijk om verzoeken (art. 2, lid 4, Overeenkomst). Ofschon dit vanuit juridisch oogpunt wellicht niet echt vernieuwend is⁴⁵², bevestigt het toch dat de «sociale Elf» de-

⁴⁴⁶ De Commissie is geenszins gebonden door de adviezen die haar bij die gelegenheid worden verstrekt. Strikt genomen hoeft ze zelfs niet in te gaan op de vraag van de sociale partners om een onderling akkoord uit te werken, WATSON, P., o.c., *C.M.L.Rev.*, 1993, 503.

⁴⁴⁷ Art. 3, lid 4, Overeenkomst. Volgens LYON-CAEN, G., o.c., *Recueil Dalloz Sirey*, 1993, 152, zal vooral de angst voor «bureaucratische» reglementeringen vanuit Brussel de sociale partners naar de onderhandelingstafel drijven. Overigens kunnen de Commissie en de sociale partners gezamenlijk de periode van negen maanden, door sommigen als «symbolisch» bestempeld, verlengen (art. 3, lid 4, Overeenkomst).

⁴⁴⁸ Hoewel de Overeenkomst hierop niet nader ingaat, lijkt het logisch dat de Commissie bij afwezigheid van een akkoord vrij beslist of ze haar voorstel handhaaft.

⁴⁴⁹ Volgens een aan art. 4, lid 2, Overeenkomst gehechte verklaring zal deze wijze van uitvoering «behezen dat de inhoud van [de] overeenkomsten via collectieve onderhandelingen volgens de normen van elke Lid-Staat wordt bepaald en dat deze regeling bijgevolg voor de Lid-Staten geen verplichting inhoudt om de overeenkomsten rechtstreeks toe te passen of normen voor de omzetting ervan op te stellen, en evenmin om de geldende nationale bepalingen te wijzigen ten einde de tenuitvoerlegging ervan te vergemakkelijken».

⁴⁵⁰ LYON-CAEN, G., o.c., *Recueil Dalloz Sirey*, 1993, 152. In geen van beide gevallen kunnen de op Europees niveau gesloten overeenkomsten rechtstreeks rechten en plichten creëren ten aanzien van werknemers of werkgevers: *ibid.* De oorspronkelijke intenties lijken anders te zijn geweest: WHITEFORD, E.A., o.c., *Eur.L.Rev.*, 1993, 210.

⁴⁵¹ Volgens WATSON, P., o.c., *C.M.L.Rev.*, 1993, 507 zouden Commissie noch Raad een dergelijke overeenkomst kunnen veranderen; de Raad zou de overeenkomst hoogstens kunnen verwerpen. Volgens LYON-CAEN, G., o.c., *Recueil Dalloz Sirey*, 1993, 152, heeft een paritaire overeenkomst daarentegen slechts één resultaat: «Il opère saisine, de la Commission en un premier temps, puis du Conseil», de Raad zou echter vrij alle mogelijke wijzigingen mogen doorvoeren.

⁴⁵² De lidstaten zijn immers sowieso vrij bij de keuze van de middelen om richtlijnen te implementeren. Alleen t.a.v. het te bereiken resultaat zijn richtlijnen bindend (art. 189 EG), hetgeen de Overeenkomst trouwens bevestigt: «De betrokken Lid-Staat moet zelf alle maatregelen treffen om de in de betrokken richtlijn voorge-

finities geopteerd hebben voor een sociaal overlegmodel op Europese schaal. Via deze keuze zullen ze er hopelijk in slagen om het sociale beleid weer vlot te trekken. Evenzeer mag men hopen dat het gekozen model niet zal onttaarden tot een vorm van corporatisme waarbij de sociale partners een onevenredig grote invloed uitoefenen op het sociaal beleid⁴⁵³. In sommige lidstaten met een lage graad aan werknemersorganisatie, zoals Frankrijk, rijst daaromtrent immers een representativiteitsvraag⁴⁵⁴.

94. Art. 6 Overeenkomst neemt woordelijk de tekst van art. 119 EG over, maar voegt daaraan toe dat een lidstaat maatregelen mag handhaven of aannemen «waarbij specifieke voordelen worden ingesteld om de uitoefening van een beroepsactiviteit door vrouwen te vergemakkelijken of om nadelen in hun beroepsloopbaan te voorkomen of te compenseren» (art. 6, lid 3, Overeenkomst). *Positieve discriminatie* van vrouwelijke werknemers verwerft zo een permanente rechtsgrondslag⁴⁵⁵. De precieze draagwijdte van deze bepaling is onduidelijk. Op het eerste gezicht zouden lidstaten de bepaling bv. kunnen aanvoeren om verschillen inzake pensioenleeftijden, -uitkeringen of (en precies dat ligt in België gevoelig)⁴⁵⁶ -berekeningen te handhaven, of zelfs opnieuw in te voeren. In de mate echter waarin zij daarmee zouden ingaan tegen de rechtspraak van het Hof, volgens welke art. 119 EG *elke* discriminatie tussen mannelijke en vrouwelijke werknemers op het gebied van de beloning verbiedt⁴⁵⁷, schenden ze het acquis communautaire (en dus het

schreven resultaten te allen tijde te kunnen waarborgen» (art. 2, lid 4, al. 2, Overeenkomst). Zie WATSON, P., o.c., *C.M.L.Rev.*, 1993, 505-506.

⁴⁵³ Zie voor algemene beschouwingen over de verhouding tussen Gemeenschap en belangengroepen RIDEAU, J., «Les groupes d'intérêt dans le système institutionnel communautaire», *Revue des Affaires européennes*, 1993, 49-73; alsmede de Mededeling van de Commissie, «Een open en gestructureerde dialoog tussen de Commissie en belangengroepen», *Pb.*, 1993, C 63, 2.

⁴⁵⁴ ZEIJEN, J.P.M., o.c., *Sociaal recht*, 1992, 136; WEISS, M., o.c., *I.J.C.L.L.I.R.*, 1992, 13.

⁴⁵⁵ Ook door vrouwen wordt dit heftig bekritiseerd. Zie PRECHAL, S., o.c., *N.J.B.*, 1992, (349), 351-352, die elke voorkeursbehandeling inzake beloning uit den boze acht, zeker indien ze niet beperkt wordt tot bepaalde categorieën van vrouwen.

⁴⁵⁶ Cf. arrest van 1 juli 1993, zaak C-154/92, Van Cant, nog niet gepubliceerd in de *Jur.*, waarin het Hof oordeelde dat België, dat het stelsel van ongelijke pensioenleeftijden voor mannen en vrouwen heeft opgeheven, ook geen naar geslacht verschillende berekeningswijzen voor ouderdomspensioenen meer mag handhaven. De bevoegde Belgische minister bekritiseerde de uitspraak, o.m. op grond van de overweging dat de gunstiger berekeningsmethode voor vrouwen een compensatie inhoudt van discriminaties die ze tijdens hun beroepsloopbaan moeten ondergaan.

⁴⁵⁷ Arrest Barber, r.o. 32. Uitzonderingen op het principe van gelijke behandeling van mannen en vrouwen moeten volgens het Hof restrictief en in overeenstemming met het evenredigheidsbeginsel worden geïnterpreteerd. Zie arrest van 15 mei 1986, zaak 222/84, Johnston, *Jur.*, 1984, 1651, r.o. 36, 38 en 44. Het Hof billijkt overigens geen positieve discriminaties als dusdanig maar enkel «het toestaan van maatregelen die, hoewel schijnbaar discriminerend, in werkelijkheid de in de realiteit van het maatschappelijke leven bestaande feitelijke ongelijkheden beogen op te heffen of te verminderen». Arrest van 25 oktober 1988, zaak 312/86, Commissie/Frankrijk, *Jur.*, 1988, 6315, r.o. 15. Ook Aanbeveling 84/635/EEG van de Raad van 13 december 1984 betreffende de bevordering van posi-

Unieverdrag zelf)⁴⁵⁸. Het lijkt twijfelachtig of het Hof zou berusten in een dergelijke schending⁴⁵⁹.

95. *Rechtskracht van het Sociaal Protocol, de Overeenkomst en de erop gebaseerde besluiten*. Het naast elkaar bestaan van de EG-Verdragsbepalingen over sociale politiek en de Overeenkomst zal ongetwijfeld aanleiding geven tot talrijke praktische problemen⁴⁶⁰. Zo is het bv. de vraag wie zal beslissen bij welke sociale beleidsvoorstellen het Verenigd Koninkrijk wel, en bij welke het niet zal worden betrokken. Niet geheel onverwacht is de Commissie van mening dat het aan haar staat om in het kader van de uitoefening van haar initiatiefrecht telkenmale te beoordelen of het opportuun is voorstellen voor hetzij door twaalf, hetzij door elf aan te nemen handelingen bij de Raad in te dienen⁴⁶¹. De Commissie ontwijkt hierbij de vraag naar de *criteria* die ze bij haar keuze zal hanteren. Op dat vlak mag men toch minstens van haar verwachten dat ze het Verenigd Koninkrijk de mogelijkheid biedt tot deelname aan de voorbereidende gesprekken over maatregelen van sociaal beleid.

Nog klemmender zijn de vragen naar het juridisch karakter en de geldigheid van het Sociaal Protocol, de Overeenkomst en de op basis daarvan genomen besluiten. Maken deze juridische instrumenten deel uit van het gemeenschapsrecht of moeten ze als interstatelijke akkoorden van het Schengen-type worden beschouwd? Op grond van art. 239 EG maakt het Sociaal Protocol in ieder geval deel uit van het verdrag⁴⁶². Of hetzelfde geldt voor de Overeenkomst, de eraan gehechte verklaringen en de op basis ervan genomen besluiten – hetgeen o.m. tot gevolg zou hebben dat hun inwerkingtreding geen ratificatie door de nationale parlementen zou behoeven en dat ze door het Hof zouden kunnen worden uitgelegd en getoetst⁴⁶³⁻⁴⁶⁴ is minder zeker⁴⁶⁵.

tieve acties voor vrouwen, *Pb.*, 1984, L 331, 34, verwijst naar «feitelijke ongelijkheden» (punt 1 Aanbeveling). Zie WHITEFORD, E.A., o.c., *Eur.L.Rev.*, 1993, 206-207.

⁴⁵⁸ Het UV schrijft de handhaving van het *acquis communautaire* immers voor als doelstelling en als plicht: *supra*, nrs. 3 en 5.

⁴⁵⁹ Zie, veel uitgebreider, de constitutionele bespiegelingen van PRECHAL, S., o.c., *N.J.B.*, 1992, 352-354.

⁴⁶⁰ Zie voor een uitgewerkt voorbeeld, FITZPATRICK, B., o.c., *I.L.J.*, 1992, 204. Deze problemen had men kunnen vermijden door de verdragsbepalingen over sociale politiek te wijzigen en daarbij in een «opt-out»-clausule te voorzien voor het Verenigd Koninkrijk, net zoals voor EMU. Naar verluidt, wilde de Engelse premier hiervan echter niet van weten: «The deal is done», *Economist*, 14 december 1991, 29.

⁴⁶¹ Antwoord van 5 januari 1993 van de heer Delors op schriftelijke vraag nr. 1550/92 van 16 juni 1992, *Pb.*, 1993, C 95, 17.

⁴⁶² Zie in dezelfde zin CURTIN, D.M., o.c., *C.M.L.Rev.*, 1993, 53; FITZPATRICK, B., o.c., *I.L.J.*, 1992, 202; SCHUSTER, G., o.c., *EuZW*, 1992, 181-182; WATSON, P., o.c., *C.M.L.Rev.*, 1993, 490.

⁴⁶³ Deze uitoefening van bevoegdheid zou beslist geen *sinécure* zijn, vooral omdat ze het Hof ertoe zou kunnen dwingen om identieke gemeenschapsrechtelijke begrippen uit EG-Verdrag en Overeenkomst gedifferentieerd te interpreteren. Zie SCHUSTER, G., o.c., *EuZW*, 1992, 186 en WHITEFORD, E.A., o.c., *Eur.L.Rev.*, 1993, 213-217. Volgens laatstgenoemde auteur werd de *facto* een «Europa met twee snelheden» gecreëerd (216).

⁴⁶⁴ Zie in die zin WHITEFORD, E.A., o.c., *Eur.L.Rev.*, 1993, 203-204 en 210, evenals het antwoord op schriftelijke vraag nr. 1550/92, *supra*, voetnoot 461.

⁴⁶⁵ CURTIN, D.M., o.c., *C.M.L.Rev.*, 1993, 55, betwijfelt of de Overeenkomst en de eruit voortvloeiende besluiten deel uitmaken

Zelfs al zouden Sociaal Protocol, Overeenkomst en op basis daarvan genomen besluiten deel uitmaken van het gemeenschapsrecht, dan nog blijft het onzeker of ze daarvan ook een *legitiem* deel uitmaken⁴⁶⁶. Sommige auteurs hebben twijfels geuit over de rechtsgeldigheid van de protocolconstructie, omdat die de eenheid van het gemeenschapsrecht zou schenden en de gelijke behandeling en werkzame mededinging binnen de Gemeenschap zou bedreigen (via zgn. «sociale dumping»⁴⁶⁷ van de kant van het Verenigd Koninkrijk). «Zal men bijv. op het continent aan Engelse onderdanen, gelet op het non-discriminatie-beginsel, rechten kunnen ontzeggen waarop onderdanen van de elf lidstaten, op grond van de voor deze elf lidstaten geldende besluiten, een beroep kunnen doen? En hoe te handelen, indien de dispariteit tussen de Engelse sociale wetgeving en de communautaire regeling 'à Onze' de concurrentievoorwaarden vervalst en zodoende een distorsie veroorzaakt die moet worden weggenomen (vgl. art. 101 EEG)?⁴⁶⁸» Het antwoord op deze vraagstukken berust uiteindelijk bij het Hof, dat desgevraagd zal moeten beslissen (i) of het bevoegd is om de rechtsgeldigheid van Sociaal Protocol en Overeenkomst te onderzoeken⁴⁶⁹ en, zo ja, (ii) of beide teksten ge-

van het gemeenschapsrecht; BARENTS, R., o.c., *S.E.W.*, 1992, 692, en WATSON, P., o.c., *C.M.L.Rev.*, 1993, 492-494, argumenteren dat zulks wel het geval is. Punt 1 Sociaal Protocol, gelezen in samenhang met de preambule, kan men aanvoeren ter ondersteuning van deze tweede visie. In de mate echter waarin de Overeenkomst een integrerend deel van het EG-Verdrag zou uitmaken, lijkt ze moeilijk verenigbaar met het ongewijzigde art. 227, lid 1, EG dat het EG-Verdrag van toepassing verklaart op *alle* lidstaten (tenzij men aanvaardt dat de Overeenkomst wel *geldt* voor het Verenigd Koninkrijk maar er niet *van toepassing* is: BARENTS, o.c., *S.E.W.*, 1992, 692-696; zie ook art. M UV).

⁴⁶⁶ VERLOREN VAN THEMAAT, P., o.c., *R.M.C.*, 1992, 206, meent bovendien dat het onmogelijk zal zijn om van eventuele nieuwe lidstaten te eisen dat ze de Overeenkomst en de op basis daarvan genomen besluiten bij hun toetreding als deel van het *acquis communautaire* beschouwen.

⁴⁶⁷ Hierover JACOBS, A.T.M., «De arbeidsrechtelijke aspecten van de voltooiing van de Europese binnenmarkt», *N.J.B.*, 1989, (835), 836-837; LYON-CAEN, G., o.c., *Recueil Dalloz Sirey*, 1993, 150-151 (met scherpe kritiek op de rechtspraak van het Hof); WATSON, P., o.c., *C.M.L.Rev.*, 1993, 512-513; «Are European values being hoovered away?», *C.M.L.Rev.*, 1993, 445-448. Zie ook punt 4 van de Resolutie van het Parlement van 27 mei 1993 over het te Maastricht gesloten sociaal protocol, *Pb.*, 1993, C 176, 159.

⁴⁶⁸ KAPTEYN, P.J.G., o.c., *N.J.B.*, 1992, 782. Zie ook EVERLING, U., o.c., *C.M.L.Rev.*, 1066; SCHUSTER, G., o.c., *EuZW*, 1992, 178, en het artikel van WHITEFORD, E.A., o.c., *Eur.L.Rev.*, 1993. Ook het Parlement «betreurt dat de houding van Groot-Brittannië tot een oplossing heeft geleid waardoor de Europese burgers t.a.v. hun rechten en plichten rechtstreeks kunnen worden gediscrimineerd, hetgeen in strijd met de geest van de Verdragen is». Punt 4 van de conclusies van het advies van de Commissie sociale zaken, werkgelegenheid en arbeidsmilieu aan de Commissie institutionele zaken (rapporteurs BURON en ZELLER), opgenomen in EUROPEES PARLEMENT, *Maastricht. Verdrag betreffende de Europese Unie. Standpunt van het Europees Parlement*, Luxemburg, Bureau voor officiële publicaties der Europese Gemeenschappen, 1992, (69), 74.

⁴⁶⁹ Zie over deze vraag WHITEFORD, E.A., o.c., *Eur.L.Rev.*, 1993, 220, die tot bevoegdheid en WATSON, P., o.c., *C.M.L.Rev.*, 1993, 489, die tot onbevoegdheid van het Hof besluit.

meenschapsrechtelijk door de beugel kunnen⁴⁷⁰. Ondertussen is bekend dat de procedures van Sociaal Protocol en Overeenkomst zeer binnenkort, met betrekking tot het voorstel voor een richtlijn over Europese ondernemingsraden⁴⁷¹, voor het eerst zullen worden toegepast. Het valt niet uit te sluiten dat naar aanleiding van die toepassing reeds een zaak bij het Hof aanhangig zal worden gemaakt.

IX. Nieuwe en gewijzigde bevoegdheden van de Gemeenschap

A. Nieuwe bevoegdheden

96. *Onderwijs, beroepsopleiding en jeugd.* De Gemeenschap had in deze gebieden reeds actie ondernomen op basis van art. 235 EG en/of (het thans opgeheven) art. 128 EEG⁴⁷². De nieuwe artt. 126 en 127 EG voorzien in een expliciete verdragsbasis daarover: de Gemeenschap krijgt als taak bij te dragen «tot de ontwikkeling van onderwijs van hoog gehalte» (art. 126, lid 1, EG) en verkrijgt inzake beroepsopleiding zelfs een beleidsbevoegdheid (art. 127, lid 1, EG). De grote verdienste van beide artikelen is dat ze het unanimitetsvereiste van art. 235 vervangen door een besluitvorming met gekwalificeerde meerderheid waarin het Parlement een grotere inbreng heeft, hetzij via de medebeslissingsprocedure voor onderwijs (art. 126, lid 4, EG), hetzij via de samenwerkingsprocedure voor beroepsopleiding (art. 127, lid 4, EG)⁴⁷³. Anderzijds zijn de bevoegdheden van de Gemeenschap beperkend geformuleerd: het communautaire optreden is alleen maar gericht op «aanmoediging» van de samenwerking tussen de lidstaten en verder «aanvullend» en «versterkend» t.o.v. de activiteiten van deze laatste, betreft slechts «stimuleringsmaatregelen»⁴⁷⁴ resp. maatregelen met uitsluiting van harmonisatie van nationale regelge-

ving (art. 126, lid 4, resp. 127, lid 4, EG), en dient de verantwoordelijkheid van de lidstaten voor de inhoud en de opzet van het onderwijs(stelsel) resp. van de beroepsopleiding, en van de culturele en taalkundige verscheidenheid van de lidstaten, volledig te respecteren (artt. 126, lid 1, en 127, lid 1, EG).

97. *Cultuur.* Het nieuwe art. 128 EG biedt een treffende illustratie van de ontwikkeling van een louter «Economische» Gemeenschap naar een meer omvattend EG-optreden⁴⁷⁵. De Gemeenschap krijgt tot taak bij te dragen «tot de ontplooiing van de culturen van de lidstaten onder eerbiediging van de nationale en regionale verscheidenheid van die culturen, maar tegelijk ook de nadruk leggend op het gemeenschappelijk cultureel erfgoed» (art. 128, lid 1, EG). Ook hier is het communautaire optreden slechts aanmoedigend en ondersteunend: de Gemeenschap kan ten hoogste «stimuleringsmaatregelen» treffen en zulks steeds, in het kader van de medebeslissingsprocedure, met eenparigheid (art. 128, lid 5, EG). Opmerkenswaard is de cultuurparagraaf van art. 128, lid 4, EG die de Gemeenschap ertoe verplicht «bij haar optreden uit hoofde van andere bepalingen van dit Verdrag rekening [te houden] met de culturele aspecten». Op één plaats werd dit ook specifiek in het verdrag vastgesteld: luidens het nieuwe art. 92, lid 3, sub d, EG kunnen steunmaatregelen ter bevordering van de cultuur en de instandhouding van het culturele erfgoed als verenigbaar met de gemeenschappelijke markt worden beschouwd indien ze de voorwaarden inzake het handelsverkeer en de mededinging in de Gemeenschap niet zodanig veranderen dat het gemeenschappelijk belang erdoor wordt aangetast.

98. *Volksgezondheid.* Ook op het domein van de volksgezondheid had de Gemeenschap reeds op grond van de artt. 100 en 235 EG gehandeld. Sedert de Europese Akte gebeurt zulks echter nog bijna uitsluitend op grond van art. 100 A EG⁴⁷⁶, waarvan het derde lid de Commissie opdraagt bij de

⁴⁷⁰ Voor een proeve van antwoord raadplege men het grondige artikel van BARNARD, C., o.c., *I.J.C.L.L.I.R.*, 1992, 18-27, of FITZPATRICK, B., o.c., *I.L.L.J.*, 1992, 202-203.

⁴⁷¹ Gewijzigd voorstel van de Commissie van 20 september 1991 voor een richtlijn van de Raad inzake de oprichting van Europese ondernemingsraden in ondernemingen of concerns met een communautaire dimensie met als doel de voorlichting en de raadpleging van de werknemers, *Pb.*, 1991, C 336, 11. Omdat het Verenigd Koninkrijk zich, samen met de werkgevers trouwens, tegen het principe van Europese ondernemingsraden blijft verzetten, heeft de Commissie besloten vanaf 1 november de procedure van het Sociaal Protocol in te zetten. Zie *Agence Europe*, nr. 6085, 14 oktober 1993, 7. Een dergelijke procedurewissel stelt op zich overigens al problemen. Zie Wetgevingsresolutie A3-378/90 van het Parlement van 20 februari 1991, *Pb.*, 1991, C 72, 95.

⁴⁷² Voor een overzicht, zie o.m. DE BLOIS, M., «Europees Gemeenschapsrecht en onderwijs», *S.E.W.*, 1991, (513), 529-537; HOCHBAUM, I., «Politik und Kompetenzen der europäischen Gemeinschaften im Bildungswesen», *Bayerische Verwaltungsblätter*, 1987, 481-490; LANE, R., «New Community competences under the Maastricht Treaty», *C.M.L.Rev.*, 1993, (939), 947-948.

⁴⁷³ Cf. MELCHIOR, F., o.c., *Actualités du Droit*, 1992, 1241.

⁴⁷⁴ Deze term komt naast art. 126 ook voor in de artt. 128 en 129. Volgens de Europese Raad te Edinburgh heeft de term betrekking op «communautaire maatregelen ter aanmoediging van samenwerking tussen de Lid-Staten of ter ondersteuning of aanvulling van hun optreden op deze gebieden, waar nodig ook door middel van passende financiële steun voor communautaire programma's of nationale of samenwerkingsmaatregelen die gericht zijn op de verwe-

zenlijking van de doelstellingen van deze artikelen»: *Bull.EG*, 12-1992, 15, voetnoot 1.

⁴⁷⁵ Over de relatie tussen de EG en cultuurbeleid, bevoegdheidsproblemen en praktijken vóór het Unieverdrag, zie o.m. DE WITTE, B., «The scope of Community powers in education and culture in the light of subsequent practice», in *Die Dynamik des Europäischen Gemeinschaftsrechts*, BIEBER, R. en RESS, G. (red.), Baden-Baden, Nomos, 1987, 261-281; FORREST, A., «La dimension culturelle de la Communauté européenne», *R.M.C.*, 1987, 326-332; LOMAN, J.M.E., MORTELMANS, K.J.M. en POST, H.H.G., *De Europese Gemeenschappen en cultuurbeleid. Een juridische analyse*, Zeist, Kerckebosch, 1989; MASSART-PIÉRARD, F., «Limites et enjeux d'une politique culturelle pour la Communauté européenne», *R.M.C.*, 1986, 34-40; VOGELAAR, T.W. en WERMUTH, E., «Legal Aspects of Community Action in the Field of Culture», *S.E.W.*, 1988, 321-332. Over het belang dat het Hof in zijn rechtspraak hecht aan nationaal cultuurbeleid, zie de conclusie van advocaat-generaal VAN GERVEN van 18 februari 1993 in zaak C-17/92, FEDECINE, nog niet gepubliceerd in de *Jur.*, nrs. 23-27; zie ook LANE, R., o.c., *C.M.L. Rev.*, 1993, 954-956.

⁴⁷⁶ Sedert de invoering van art. 100 A zijn praktisch alle harmonisatiemaatregelen met een aspect volksgezondheid op die grondslag genomen: aldus bv. de richtlijnen van 13 november 1989 resp. 15 mei 1992 inzake de etikettering van tabaksproducten (89/622/EEG, *Pb.*, 1989, L 359, 1, en 92/41/EEG, *Pb.*, 1992, L 158, 30) en de vier richtlijnen van 31 maart 1992 inzake geneesmiddelen (*Pb.*, 1992, L 113, 1-18).

formulering van interne-marktvoorstellen inzake volksgezondheid uit te gaan van een hoog beschermingsniveau⁴⁷⁷. Art. 129 EG draagt de Gemeenschap op een bijdrage te leveren tot «een hoog niveau van bescherming van de volksgezondheid», waarbij het communautaire optreden gericht moet zijn op de «preventie van ziekten, met name van grote bedreigingen van de gezondheid, met inbegrip van drugsverslaving» (art. 129, lid 1, EG)⁴⁷⁸. Andermaal is de bevoegdheid van de Gemeenschap beperkt tot het nemen, met gekwalificeerde meerderheid volgens de medebeslissingsprocedure, van stimuleringsmaatregelen met uitsluiting van harmonisatie van wetgeving (art. 129, lid 4, EG). Gepreciseerd wordt dat de eisen inzake gezondheidsbescherming «een bestanddeel van het Gemeenschapsbeleid op andere gebieden» vormt (art. 129, lid 1, in fine, EG)⁴⁷⁹.

99. *Consumentenbescherming*. Het was eveneens de Europese Akte die het eerst aan de Commissie opdroeg om bij het formuleren van interne-marktmaatregelen betreffende consumentenbescherming uit te gaan van een hoog niveau van bescherming (art. 100 A, lid 3, EG)⁴⁸⁰. Voortaan moet de Gemeenschap in het algemeen bijdragen «tot de verwezenlijking van een hoog niveau van consumentenbescherming». Dit dient te gebeuren door middel van maatregelen op grond van art. 100 A in het kader van de interne-markt-wetgeving, dan wel door specifieke maatregelen ter ondersteuning en aanvulling van het consumentenbeleid der lidstaten (art. 129 A, lid 1, EG). In beide gevallen geldt de medebeslissingsprocedure⁴⁸¹. De centrale rol die art. 129 A EG aan art. 100 A EG toekent, heeft bij sommigen de vrees bestendigd dat het communautaire consumentenbeleid uitsluitend (of toch op de eerste plaats) als een corollarium van de interne markt wordt beschouwd⁴⁸². Een lidstaat mag

⁴⁷⁷ Ook inzake milieubeleid is de bescherming van de menselijke gezondheid een der communautaire beleidsdoelen: zie het door de EA ingelaste art. 130 R, lid 1, tweede streepje, EG. De EA nam het criterium «hoog niveau van bescherming» ook op in art. 100 A, lid 3, EG m.b.t. veiligheid, milieubescherming en consumentenbescherming. Vgl. de in art. 2 EG opgenomen doelstelling van «een hoog niveau van werkgelegenheid en sociale bescherming».

⁴⁷⁸ Zie reeds besluit 90/238/Euratom, EGKS, EEG van de Raad en de vertegenwoordigers van de regeringen der lidstaten van 17 mei 1990 betreffende een actieplan 1990-94 in het kader van het programma «Europa tegen kanker», *Pb.*, 1990, L 137, 31 en de Resolutie van 22 december 1989 van de Raad en van de ministers van volksgezondheid van de lidstaten betreffende de bestrijding van Aids, *Pb.*, 1990, C 10, 3.

⁴⁷⁹ Dit is een bevestiging van de bestaande praktijk: DUBOIS, L., «L'Europe de la santé», *Ann.Dr.Louv.*, 1993, (143), 161.

⁴⁸⁰ Daarover RENAUDIÈRE, P. en VAN DUYN, S., «L'Acte Unique européen et la protection des consommateurs», *L'Année de la Consommation*, 1987, 22-31. Op het gebied van het gemeenschappelijk landbouwbeleid bevat het EG-Verdrag van oudsher een nogal schuchtere verwijzing naar de consument in art. 39, lid 1, sub e, EG. Zie LANE, R., o.c., *C.M.L.Rev.*, 1993, 959-960.

⁴⁸¹ In het eerste geval krachtens het nieuwe art. 100 A EG, in het tweede krachtens art. 129 A, lid 2, EG.

⁴⁸² Zie BOURGOIGNIE, T. en FRASSELLE, N., «La santé des personnes et la politique communautaire de protection des consommateurs à l'épreuve du marché intérieur», *Ann.Dr.Louv.*, 1993, (195), 201. Over de mogelijke contradictie tussen een op de interne markt gerichte aanpak en een daadwerkelijk consumentenbeleid, zie reeds BOURGOIGNIE, T., *Éléments pour une théorie du droit de la consommation*, Brussel, Story, 1988, 242, nr. 114.

maatregelen treffen en handhaven voor een hogere graad van bescherming, al moeten deze verenigbaar zijn met het EG-Verdrag (art. 129 A, lid 3, EG).

100. *Trans-europese netwerken*. Krachtens art. 129 B EG draagt de Gemeenschap bij tot de ontwikkeling van trans-europese netwerken op het gebied van vervoers-, telecommunicatie- en energie-infrastructuur. Doel daarvan is bij te dragen tot de interne markt en de economische en sociale samenhang, en de burgers, economische subjecten en regionale en lokale gemeenschappen in staat te stellen ten volle profijt te trekken van de voordelen voortvloeiend uit een ruimte zonder binnengrenzen (art. 129 B, lid 1, EG). Het communautaire optreden wordt aan een aantal criteria onderworpen: het moet gericht zijn op de bevordering van de onderlinge koppeling en interoperabiliteit van de nationale netwerken en de toegang daartoe; dit moet geschieden «in het kader van een stelsel van open en concurrerende markten», hetgeen er op termijn toe kan leiden dat sommige staatsmonopolies (gas, elektriciteit, telecommunicatie, spoorwegen,...) ter discussie worden gesteld⁴⁸³; en rekening moet worden gehouden met «de noodzaak de insulaire, niet aan zee grenzende en perifere regio's met de centrale regio's van de Gemeenschap te verbinden» (art. 129 B, lid 2, EG). De Raad kan ter verwezenlijking van deze doelstellingen via de medebeslissingsprocedure richtsnoeren vaststellen waarin doelstellingen, prioriteiten en projecten van gemeenschappelijk belang worden aangegeven ofwel, door middel van de samenwerkingsprocedure, alle nodige maatregelen (met inbegrip van harmonisatie van technische normen) treffen met het oog op de interoperabiliteit van de netwerken en op verschillende manieren steun verlenen voor projecten van gemeenschappelijk belang (art. 129 C, lid 1, juncto art. 129 D EG).

101. *Industrie*⁴⁸⁴. De Gemeenschap en de lidstaten moeten er krachtens art. 130 EG voor waken dat «de omstandigheden nodig voor het concurrentievermogen van de industrie van de Gemeenschap aanwezig zijn» (art. 130, lid 1, EG). Van een communautair industriebeleid is geen sprake⁴⁸⁵: art. 130 somt alleen maar een aantal richtsnoeren op waaraan het optreden van de EG en de lidstaten moet voldoen, andermaal «overeenkomstig een systeem van open en concurrerende markten», waaronder het bespoedigen van structurele aanpassingen in de industrie en het bevorderen van een gunstig klimaat voor ondernemers, m.n. voor KMO's, en voor de samenwerking tussen ondernemingen (art. 130, lid 1, EG). De nadruk ligt op onderling overleg en coördinatie tussen de lidstaten (art. 130, lid 2, EG). Alleen initiatieven ter bevordering van die coördinatie (art. 130, lid 2) dan wel eenparig door de Raad vastgestelde maatregelen

⁴⁸³ Zie Verslag LECANUET, *supra*, voetnoot 210, 131.

⁴⁸⁴ Voor een overzicht, zie Advies van het Economisch en Sociaal Comité van 27 november 1991 over de mededeling van de Commissie inzake Industriebeleid in een door concurrentie gekenmerkte open context, *Pb.*, 1992, C 40, 31.

⁴⁸⁵ Zie nochtans de (met subsidiariteit doorspekte) voorstellen in die materie van de Commissie in «Europees industriebeleid voor de jaren negentig», *Bull.EG*, suppl. 3/91. Aangaande de beleidsvragen inzake nationale en Europese industriepolitiek, zie tevens de rapporten in *Industrial Policy in the European Community: A Necessary Response to Economic Integration?*, NICOLAIDES, P. (red.), Maastricht, EIPA, 1993.

ter ondersteuning van de activiteiten die de lidstaten ondernemen om voornoemde doelstellingen te bereiken (art. 130, lid 3), kan de Gemeenschap op dit gebied *rechtstreeks* ondernemen. Wel krijgt ze de opdracht *indirect*, d.m.v. haar beleid en optreden uit hoofde van andere EG-Verdragsbepalingen, tot die doelstellingen bij te dragen (art. 130, lid 3, EG). Expliciet is toegevoegd dat deze industriebepalingen de Gemeenschap geen grondslag verschaffen voor invoering van maatregelen waardoor de mededinging kan worden vervalst (art. 130, lid 3, in fine). Dit lijkt te impliceren dat de Gemeenschap t.a.v. ondernemingen en lidstaten geen afwijkingen van de mededingingsregels (artt. 85-94 EG) mag toestaan ⁴⁸⁶.

102. *Ontwikkelingssamenwerking*. Ten slotte wordt de Gemeenschap bevoegd een beleid te voeren op het gebied van de ontwikkelingssamenwerking. Dit vormt een aanvulling op het beleid van de lidstaten en is gericht op de bevordering van de duurzame economische en sociale ontwikkeling van de ontwikkelingslanden, in het bijzonder de armste onder hen, de harmonische en geleidelijke integratie van deze landen in de wereldeconomie, en de strijd tegen de armoede aldaar (art. 130 U, lid 1, EG). Expliciet is aangegeven dat het communautaire beleid bijdraagt tot de «ontwikkeling en consolidatie van de democratie en van de rechtsstaat, alsmede tot de doelstelling van eerbiediging van de mensenrechten en de fundamentele vrijheden» (art. 130 U, lid 2, EG). De instrumenten die de Gemeenschap meekrijgt, zijn beperkt: zij kan via de samenwerkingsprocedure maatregelen, m.n. meerjarenprogramma's, vaststellen waarbij de Europese Investeringsbank wordt betrokken (art. 130 W, leden 1 en 2, EG); meer in het algemeen moet zij bij de uitvoering van haar beleidsmaatregelen die gevolgen kunnen hebben voor de ontwikkelingslanden, met voormelde doelstellingen rekening houden (art. 130 V EG). Voorts coördineren Gemeenschap en lidstaten hun beleid inzake ontwikkelingssamenwerking, zowel onderling als op internationaal niveau (art. 130 X EG). In het kader van hun onderscheiden bevoegdheden werken ze samen met derde landen en met de bevoegde internationale organisaties (art. 130 Y EG). Voor het sluiten van internationale overeenkomsten tussen de Gemeenschap en derde landen wordt verwezen naar art. 228 EG; de bevoegdheid van de lidstaten om in internationale fora te onderhandelen en internationale overeenkomsten te sluiten, blijft evenwel onverlet (art. 130 Y EG) ⁴⁸⁷.

103. *Besluit*. De «nieuwe» bevoegdheden die het Unieverdrag aan de Gemeenschap toekent, komen grotendeels neer op een explicitering van reeds bestaande – vaak op het ruim geïnterpreteerde art. 235 EG stoelende – bevoegdheden. Opvallend is dat deze bevoegdheden «aanmoedigend», «versterkend» en «coördinerend» van aard zijn en dat harmonisatiewetgeving op grond van de nieuwe bepalingen uitdrukkelijk wordt uitgesloten ⁴⁸⁸. Ze illustreren daarmee de

bevoegdheidsverdelende functie van het subsidiariteitsbeginsel op het niveau van de communautaire grondwetgever (*supra*, nr. 25). Concrete verplichtingen voor de lidstaten ontbreken meestal, zodat men zich over directe werking weinig illusies moet maken. Daarnaast valt het gebruik op van zgn. «integratiebepalingen» die de Gemeenschap verplichten bij optreden uit hoofde van andere verdragsbepalingen rekening te houden met de materies in kwestie (cultuur, volksgezondheid, ontwikkelingssamenwerking) ⁴⁸⁹, alsook van de verwijzingen, in meer interventionistische gebieden, naar «een systeem van open en concurrerende markten», d.i. in wezen een integratiebepaling ten gunste van het communautaire mededingingsbeleid.

B. Gewijzigde bevoegdheden

104. *Economische en sociale samenhang*. Zoals vermeld (*supra*, nr. 17), is de economische en sociale samenhang tussen de lidstaten, die met de Europese Akte zijn intrede in het EG-Verdrag deed, thans een van de verdragsdoelstellingen (art. 2 EG). Het nauwelijks gewijzigde art. 130 A, al. 2, EG preciseert dat het gemeenschapsoptreden in het bijzonder tot doel heeft de verschillen tussen de ontwikkelingsniveaus van de onderscheiden regio's, en de achterstand van de minst begunstigde regio's (waaraan nu uitdrukkelijk de plattelandsgebieden zijn toegevoegd) ⁴⁹⁰ te verkleinen. Om deze doelstelling te verwezenlijken, staan sinds kort meer financiële middelen ter beschikking: op basis van het pakket «Delors II» ⁴⁹¹ stemde de Europese Raad te Edinburgh in met een verhoging van de totale uitgaven voor de sociaal-economische cohesie van 17 miljard ECU in 1992 tot 30 miljard ECU in 1999 ⁴⁹². Deze financiële middelen zullen worden beheerd via een aantal traditionele kanalen en via een op te richten Cohesiefonds.

Wat de *traditionele kanalen* betreft, bepaalt art. 130 B, al. 1, EG zoals voorheen dat de interregionale verschillen aangepakt zullen worden via de – ondertussen weliswaar grondig hervormde ⁴⁹³ – structuurfondsen (Europees Oriënta-

de in de artt. 126-129 EG genoemde doelstellingen uitgesloten is: Conclusies Europese Raad van Edinburgh inzake het subsidiariteitsbeginsel, *Bull.EG*, 12-1992, 15, voetnoot 1.

⁴⁸⁹ Vgl. inzake milieu, *infra*, nr. 106.

⁴⁹⁰ Ook de structurele achterstand van de zgn. «ultraperifere gebieden» van de Gemeenschap (Franse overzeese departementen, de Azoren, Madeira, de Canarische eilanden) zal worden aangepakt, eventueel via specifieke maatregelen. Zie de zesentwintigste verklaring bij het UV «betreffende de ultraperifere gebieden van de Gemeenschap». Zie voor de Franse overzeese departementen ook art. 227, lid 2, laatste al., EG.

⁴⁹¹ «Van de Europese Akte naar de post-Maastrichtse periode: de middelen voor onze ambities. Werkprogramma van de Commissie voor 1992», *Bull.EG*, suppl. 1/92. Hierin worden voorstellen uitgewerkt voor een nieuw financieel kader voor de Gemeenschap.

⁴⁹² JOURET, P., «Les conclusions d'Edimbourg sur le paquet «Delors II», *R.M.C.*, 1993, (391), 396. In 1992 beliep het aan structurele maatregelen bestede aandeel van de communautaire begroting 27,2%: Resolutie van het Parlement van 22 januari 1993 over het structuurbeleid van de Gemeenschap: Balans en perspectieven (Tussentijdse evaluatie), *Pb.*, 1993, C 42, 211.

⁴⁹³ Zie verordening (EEG) nr. 2052/88 van de Raad van 24 juni 1988 betreffende de taken van de Fondsen met structurele strekking, hun doeltreffendheid alsmede de coördinatie van hun bij-

⁴⁸⁶ BARENTS, R., o.c., *S.E.W.*, 1992, 698, die naar analogie van art. 40, lid 3, EG toevoegt dat zulks niet belet dat de Gemeenschap zelf specifieke industriepolitieke maatregelen treft.

⁴⁸⁷ Zulks onverminderd de beginselen die voortvloeien uit de AETR-rechtspraak van het Hof: tiende verklaring bij het UV «betreffende de artikelen 109, 130 R en 130 Y van het Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap».

⁴⁸⁸ Volgens de Europese Raad te Edinburgh volgt daaruit ook dat harmonisatie op grond van art. 235 EG ter verwezenlijking van

tie- en Garantiefonds voor de Landbouw, Europees Sociaal Fonds en Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling)⁴⁹⁴, de Europese Investeringsbank⁴⁹⁵ en andere financieringsinstrumenten. Nieuw is dat de Raad wordt gemachtigd om — na instemming van het Parlement en raadpleging van het Comité van de regio's — de taken, prioritaire doelstellingen en organisatie van de structuurfondsen vast te stellen (hetgeen ook een samenvoeging van de fondsen kan omvatten), evenals de algemene regels die voor deze fondsen gelden en de bepalingen die nodig zijn voor hun doeltreffende en gecoördineerde werking (art. 130, D, al. 1, EG). Aldus wordt een grotere transparantie beoogd in de werking van de structuurfondsen, zodat misbruiken door lidstaten kunnen worden tegengegaan⁴⁹⁶. Bovendien wordt aan de Raad de mogelijkheid gelaten om, buiten de fondsen om en bij eenparigheid, specifieke maatregelen te nemen mocht dit noodzakelijk blijken (art. 130 B, laatste al., EG). De Commissie ten slotte krijgt opdracht om een driejaarlijks verslag over de vooruitgang bij de verwezenlijking van de economische en sociale samenhang uit te brengen aan Raad, Parlement, ESC en Comité van de regio's (art. 130 B, al. 2, EG).

Dé vernieuwing is natuurlijk de oprichting door art. 130 D EG van een *Cohesiefonds* dat de in het EG-Verdrag opgenomen doelstelling van solidariteit tussen de lidstaten (*supra*, nr. 14) moet concretiseren. Het Cohesiefonds zal financiële steun verlenen aan milieu- en infrastructuurprojecten in lidstaten met een BNP per capita van minder dan 90% van het communautaire gemiddelde. Griekenland, Portugal, Ierland en Spanje komen in aanmerking voor steun op voorwaarde, aldus voornoemd Protocol, dat ze een convergentieprogramma uitwerken (*supra*, nr. 82). Conform art. 130 D EG en het vijftiende protocol gehecht aan het EG-Verdrag «betreffende de economische en sociale samenhang» had het Cohesiefonds uiterlijk op 31 december 1993 moeten worden opgericht. Deze datum werd niet gehaald maar in afwachting houdt een voorlopig Cohesiefonds zich bezig met

de selectie en financiering van projecten⁴⁹⁷. Ondertussen is overigens al een eerste pakket steunmaatregelen voor Griekenland goedgekeurd⁴⁹⁸.

105. *Onderzoek en technologische ontwikkeling*. De vernieuwingen in dit hoofdstuk (artt. 130 F-130 P EG) zijn allesbehalve spectaculair⁴⁹⁹. De rol van de Gemeenschap wordt enigszins uitgebreid: ze krijgt nu ook tot taak de onderzoeksactiviteiten te bevorderen die uit hoofde van andere hoofdstukken van het EG-Verdrag nodig worden geacht (art. 130 F, lid 1, EG) en wordt eveneens betrokken bij de coördinatie van onderzoek en technologische ontwikkeling, voorheen een aangelegenheid van de lidstaten (vgl. art. 130 H EEG en EG). Voorts moet de Commissie ook hier voortaan een jaarlijks verslag voorleggen aan Parlement en Raad en wordt de financiële discipline meer benadrukt: voortaan wordt een totaal maximumbedrag vastgesteld voor financiële deelname van de Gemeenschap⁵⁰⁰ en mogen de budgetten voor specifieke programma's ter uitvoering van die kaderprogramma's dit totaalbedrag in geen geval overschrijden⁵⁰¹.

Institutioneel bekeken wordt de positie van het Parlement niet over de hele lijn versterkt. De meerjarenkaderprogramma's, waarvoor nog steeds unanimiteit in de Raad vereist is, worden voortaan weliswaar volgens de medebeslissingsprocedure vastgesteld (art. 130 I, lid 1, EG) maar de positie van het Parlement inzake goedkeuring van specifieke uitvoeringsprogramma's is verzwakt: hier geldt niet langer de samenwerkingsprocedure (cf. art. 130, Q, lid 2, EEG) maar wordt het Parlement slechts geraadpleegd vooraleer de Raad met gekwalificeerde meerderheid besluit (art. 130 I, lid 4, EG).

106. *Milieu*⁵⁰². Via de opname van een «duurzame en niet-inflatoire groei met inachtneming van het milieu» als doelstelling van de Gemeenschap (*supra*, nr. 16) — een doelstelling die geëxpliciteerd wordt in het aangevulde art. 130

standsverlening onderling en met die van de Europese Investeringsbank en de andere bestaande financieringsinstrumenten, *Pb.*, 1988, L 185, 9, inmiddels gewijzigd bij verordening (EEG) 2081/93 van de Raad van 20 juli 1993, *Pb.*, 1993, L 193, 5. Zie over de hervorming van 1988 o.m. LOWE, P., «The reform of the Community's structural Funds», *C.M.L.Rev.*, 1988, 503-521; MORTELMANS, K.J.M., «De 'economische en sociale samenhang, en de 'interne markt': enkele juridische aspecten van een LAT-relatie», *S.E.W.*, 1989, 766-782; SECHE, J.C., «La nouvelle réglementation des fonds structurels», *R.M.C.*, 1991, 277-282; WISLADE, F.G., «Competition policy, Cohesion and the Co-ordination of Regional Aids», *European Competition Law Review*, 1993, 143-150.

⁴⁹⁴ Het EOGFL bevordert de ontwikkeling van het platteland, het ESF bestrijdt de langdurige werkloosheid en het EFRO streeft naar opheffing van regionale onevenwichtigheden. Art. 130 C EG, dat specifiek over het EFRO handelt, bleef ongewijzigd.

⁴⁹⁵ De rol van de Europese Investeringsbank wordt bevestigd door het vijftiende aan het EG-Verdrag gehechte Protocol «betreffende de economische en sociale samenhang» waarin de lidstaten zich bereid verklaren om de kapitaalbehoeften van de EIB (voortaan als instelling erkend in art. 4 B EG) te herzien. Zie ook het nieuwe art. 198 E, laatste al., EG, dat benadrukt dat de EIB haar taak vervult in samenhang met de structuurfondsen en de andere financieringsinstrumenten van de Gemeenschap.

⁴⁹⁶ LANE, R., o.c., *C.M.L.Rev.*, 1993, 962.

⁴⁹⁷ Verordening (EEG) nr. 792/93 van de Raad van 30 maart 1993 tot instelling van een cohesiefinancieringsinstrument, *Pb.*, 1993, L 79, 74. Deze verordening, in werking sinds 1 april 1993, blijft van kracht tot de inwerkingtreding van een verordening tot oprichting van een Cohesiefonds en uiterlijk tot 1 april 1994. Op 28 oktober 1993 heeft de Commissie een voorstel goedgekeurd voor een verordening van de Raad houdende verlenging van de geldigheidsduur van verordening (EEG) nr. 792/93 (doc. COM(93) 529), nog niet gepubliceerd in het *Pb.*

⁴⁹⁸ Ter waarde van 46,8 miljoen ECU. Zie *Agence Europe*, nr. 6101, 5 november 1993, 15.

⁴⁹⁹ Voor een overzicht, zie «Het onderzoek na Maastricht: een balans, een strategie», *Bull.EG*, suppl. 2/92.

⁵⁰⁰ Art. 130 I, lid 1, derde streepje, EG. Vroeger werd alleen een «noodzakelijk geacht bedrag» vastgesteld (art. 130 I, lid 1, EEG).

⁵⁰¹ Art. 130 I, lid 3, EG. Vroeger heette het dat «de som van de geraamde kosten van de specifieke programma's de in het kaderprogramma voorziene financiering niet [mag] overschrijden» (art. 130 P, lid 2, EEG).

⁵⁰² Voor een overzicht, zie THIEFFRY, P., «Les nouveaux instruments juridiques de la politique communautaire de l'environnement», *Rev.Trim.Dr.Eur.*, 1992, 669-685; WILKINSON, D., «Maastricht and the environment: Implications for the EC's environment policy of the Treaty on European Union», *Journal of environmental law*, 1992, 221-239.

R EG ⁵⁰³ – bevestigt ⁵⁰⁴ de Gemeenschap haar voornemen om de eisen inzake milieubescherming te integreren in andere domeinen van gemeenschapsbeleid ⁵⁰⁵. Dit voornemen ligt ook ten grondslag aan twee aan de Slotakte van het Unieverdrag gehechte verklaringen: in Verklaring nr. 20 «betreffende de beoordeling van het milieu-effect van communautaire maatregelen» wordt akte genomen van de verbintenis van zowel de Commissie als de lidstaten om in het wetgevingsproces rekening te houden met milieu-effecten en het beginsel van duurzame groei, terwijl Parlement, Raad, Commissie en lidstaten in Verklaring nr. 24 «betreffende de bescherming van dieren» verzocht worden om bij de opstelling en tenuitvoerlegging van communautaire wetgeving inzake gemeenschappelijk landbouwbeleid, vervoer, interne markt of onderzoek ten volle rekening te houden met de vereisten inzake het welzijn van dieren ⁵⁰⁶. Nog in verband met de doelstellingen van het beleid stelt de Raad voortaan volgens de medebeslissingsprocedure van art. 189 B EG zgn. «algemene actieprogramma's» vast waarin prioritaire doelstellingen worden neergelegd (art. 130 S, lid 3, al. 1, EG) ⁵⁰⁷.

⁵⁰³ De bevordering op het internationaal vlak van maatregelen om het hoofd te bieden aan regionale of mondiale milieuproblemen werd als doelstelling toegevoegd (art. 130 R, lid 1, vierde streepje, EG). In financiële steun voor acties op dat gebied was, zij het in beperkte mate, reeds voorzien in het LIFE programma, ingesteld bij verordening (EEG) nr. 1973/92 van de Raad van 21 mei 1992 inzake de oprichting van een financieel instrument voor het milieu (LIFE), *Pb.*, 1992, L 206, 1.

⁵⁰⁴ Die idee was reeds aanwezig in art. 130 R, lid 2, EEG, dat echter het woord integratie niet gebruikte.

⁵⁰⁵ Over de verhouding tussen milieu en andere domeinen, zie HANEKLAUS, W., «Zur Verankerung umweltpolitischer Ziele im EWG-Vertrag», *Deutsches Verwaltungsblatt*, 1990, 1135-1141; BÖHM, J.J. en BREIER, S., «Die umweltrechtliche Querschnittsklausel des Art. 130r II 2 EWGV. Eine Untersuchung am Beispiel der Güterkraftverkehrs politik der Europäischen Gemeinschaft», *Eu ZW*, 1992, 49-55. Zie ook de Mededeling «Industriële mededinging en milieubescherming» van de Commissie aan Raad en Parlement (doc. SEC(92)1986) en de Resolutie van de Raad van 3 december 1992 betreffende het verband tussen het concurrentievermogen van de industrie en de bescherming van het milieu, *Pb.*, 1992, C 331, 5. Vgl. ten slotte de arresten van 29 maart 1990, zaak C-62/88, Griekenland/Raad, *Jur.*, 1990, I-1527, r.o. 19-20, en van 11 juni 1991, zaak C-300/89, Commissie/Raad, *Jur.*, 1991, I-2867, r.o. 22, waarin het Hof preciseerde dat een communautaire maatregel niet automatisch onder art. 130 S EG ressorteert omdat hij mede de milieubescherming ten doel heeft.

⁵⁰⁶ Op dit vlak minder relevant is de negende verklaring bij het UV «betreffende het derde deel, titel XVI, van het Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap», waarin de Gemeenschap ertoe wordt aangespoord bij het milieubeleid rekening te houden met de specifieke vereisten van natuurbehoud.

⁵⁰⁷ De idee van milieu-actieprogramma's is niet nieuw: reeds in 1973 werd een dergelijk programma uitgevaardigd onder impuls van de Top van Parijs van 19 en 20 oktober 1972. Die Verklaring van de Raad van de Europese Gemeenschappen en van de vertegenwoordigers van de regeringen der lidstaten, in het kader van de Raad bijeen van 22 november 1973, betreffende een actieprogramma van de Europese Gemeenschappen inzake het milieu, *Pb.*, 1973, C 112, 1. Ondertussen is het vijfde milieu-actieprogramma goedgekeurd: Resolutie van de Raad van de Europese Gemeenschappen en van de vertegenwoordigers van de regeringen der lidstaten, in het kader van de Raad bijeen van 1 februari 1993, betreffende een

Ter implementatie van die programma's dient de Raad dan via een veelheid aan *besluitvormingsprocedures* de noodzakelijke maatregelen vast te stellen (art. 130 S, lid 3, al. 2, EG). Men herinnert zich dat maatregelen inzake milieubeleid onder het EEG-stelsel bij eenparige beslissing van de Raad moesten worden genomen, en dat het Parlement daarbij slechts werd geraadpleegd (art. 130 S, al. 1, EEG). Na het Unieverdrag geldt als algemene regel dat de Raad bij gekwalificeerde meerderheid beslist en dat het Parlement via de samenwerkingsprocedure van art. 189 C EG bij die beslissing wordt betrokken (art. 130 S, lid 1, EG). Slechts in een beperkt aantal domeinen ⁵⁰⁸ blijft het oude regime behouden (art. 130 S, lid 2, al. 1, EG) ⁵⁰⁹ en zelfs in die domeinen mag de Raad (bij eenparigheid, wel te verstaan) beslissen om in de toekomst bij gekwalificeerde meerderheid te legifereren (art. 130 S, lid 2, al. 2, EG; vgl. art. 130 S, al. 2, EEG).

Samengevat zullen er inzake milieu in de toekomst vier besluitvormingsprocedures naast elkaar bestaan: (i) meerderheidsbesluit van de Raad met medebeslissingsrecht van het Parlement, (ii) unaniem besluit van de Raad na raadpleging van Parlement, (iii) meerderheidsbesluit van de Raad na samenwerking met Parlement, (iv) meerderheidsbesluit van de Raad na raadpleging van Parlement. De eerste procedure zal gelden bij de vaststelling van algemene actieprogramma's, de volgende drie bij de vaststelling van uitvoeringsmaatregelen. Dat het Europese milieubeleid niet langer unanimititeit vereist binnen de Raad en dat het Parlement nauwer bij dit beleid wordt betrokken, kan men slechts toejuichen. Het valt echter te betreuren dat vier be-

beleidsplan en actieprogramma van de Gemeenschap inzake milieu en duurzame ontwikkeling, *Pb.*, 1993, C 138, 1. Voor een overzicht, zie DEKETELAERE, K., «Het Europees milieurecht in een notedop», in *Het milieu. L'environnement*, KONINKLIJKE FEDERATIE VAN BELGISCHE NOTARISSSEN (red.), Turnhout, Altiora, 1993, 439-517.

⁵⁰⁸ Het gaat om (i) bepalingen van in hoofdzaak fiscale aard, (ii) maatregelen betreffende ruimtelijke ordening, bodembestemming met uitzondering van afvalstoffenbeheer en maatregelen van algemene aard, en kwantitatief waterbeheer en (iii) maatregelen die van aanzienlijke invloed zijn op de keuze van een lidstaat tussen verschillende energiebronnen en op de algemene structuur van zijn energievoorziening.

⁵⁰⁹ Art. 130 S, lid 2, al. 1, EG geldt «onverminderd het bepaalde in artikel 100 A», terwijl art. 100 A EG van toepassing is «tenzij in dit Verdrag anders is bepaald». De vraag rijst dan ook welke rechtsgrondslag wanneer moet worden aangewend. Deze vraag is van belang omdat de artikelen 100 A en 130 S in een grondig verschillende besluitvormingsprocedure (gekwalificeerde meerderheid resp. unanimititeit binnen de Raad; medebeslissing resp. raadpleging van het Parlement) voorzien. Art. 130 S lijkt geen voorrang te hebben op art. 100 A (BARENTS, R., *o.c.*, *S.E.W.*, 1993, 14-18; KRAMER, L., «The single European Act and environment protection: reflections on several new provisions in Community law», *C.M.L.Rev.*, 1987, (659), 682-688). Het is veeler zo dat maatregelen die, hoewel ze een milieu-aspect vertonen, vooral nodig zijn om de interne markt te realiseren op basis van art. 100 A moeten worden getroffen, terwijl regels die hoofdzakelijk milieudoelstellingen nastreven op art. 130 S moeten worden gebaseerd. Vgl. arrest van 17 maart 1993, zaak C-155/91, Commissie/Raad, nog niet gepubliceerd in de *Jur.*, r.o. 19: een beroep op 100 A is niet gerechtvaardigd wanneer harmonisatie slechts een bijkomstig gevolg is van de aan te nemen handeling.

sluitvormingsprocedures van toepassing worden verklaard binnen één beleidsdomein.

De overige wijzigingen die het Unieverdrag heeft aangebracht binnen de titel «Milieu» (artt. 130 R-130 T EG) betreffen de explicitering van algemene principes en de invoering van een aantal afwijkende stelsels, hoofdzakelijk ten gunste van milieubewuste lidstaten. Wat de *principes* betreft, verklaart het nieuwe art. 130 R, lid 3, EG dat de Gemeenschap bij het bepalen van haar milieubeleid rekening moet houden met de stand van de techniek, de regionale verschillen binnen de Gemeenschap en de kosten en baten van haar optreden. Art. 130 S, lid 4, EG bevestigt dat de lidstaten primair verantwoordelijk blijven voor de financiering en uitvoering van het milieubeleid. Wat de *afwijkende stelsels* betreft, werd op vraag van Denemarken⁵¹⁰ bepaald dat milieurechtelijke harmonisatiemaatregelen voortaan waar nodig in een vrijwaringsclausule moeten voorzien die lidstaten toestaat milieunormen te *handhaven* die strenger zijn dan de geharmoniseerde⁵¹¹. Net zoals vroeger kunnen de lidstaten ook stringenter beschermingsmaatregelen *invoeren* dan de communautaire, maar ze moeten deze voortaan wel (voor- of achteraf?) ter kennis van de Commissie brengen (art. 130 T EG). Nieuw is ten slotte dat een lidstaat een ontheffing van tijdelijke aard of financiële steun uit het Cohesiefonds kan krijgen wanneer een maatregel van de Raad voor die lidstaat onevenredig hoge kosten met zich brengt (art. 130 S, lid 5, EG).

X. Overige wijzigingen

107. Gezien «de bijzondere aspecten van het vervoer»⁵¹² is het uitstippelen van een *gemeenschappelijk vervoersbeleid* (artt. 74-84 EG)⁵¹³ voor de Raad steeds bijzonder moeilijk gebleken. De liberalisatie van deze nauw met de nationale economieën verbonden sector kwam pas na 1985 in een stroomversnelling terecht⁵¹⁴. Door het Unieverdrag werd het verdragsrechtelijke kader op twee punten bijgesteld. Allereerst vermeldt het EG-Verdrag voortaan uitdrukkelijk dat de Gemeenschap maatregelen kan nemen ter verbetering van de veiligheid van het vervoer (art. 75, lid 1, sub c, EG). Echt vernieuwend is dit niet, want reeds in de zeven-

tiger en tachtiger jaren bleek uit rechtspraak van het Hof⁵¹⁵ en uit bepaalde communautaire wetgeving⁵¹⁶ dat harmonisatie van nationale wettelijke regelingen ook de verkeersveiligheid kon betreffen. Omdat sommige lidstaten lange tijd weigerachtig stonden tegenover een overdracht van hun bevoegdheden in deze materie, heeft de verdragswijziging toch een meer dan symbolische betekenis. Bovendien stelt ze de Commissie in de mogelijkheid om nieuwe wetgevende initiatieven uit te werken op het gebied van bv. opleiding en gedrag van bestuurders, veiligheid van voertuigen en infrastructuur⁵¹⁷.

Een tweede wijziging betreft de «vrijwaringsclausule» uit art. 75, lid 3, EG die de Raad machtigt om met unanimititeit maatregelen te nemen betreffende «de beginselen van het vervoersbestel waarvan de toepassing zowel de levensstandaard en de werkgelegenheid in bepaalde streken als het gebruik van het vervoerapparaat ernstig zou kunnen aantasten»⁵¹⁸. Voortaan moeten zodanige maatregelen worden vastgesteld op voorstel van de Commissie en na raadpleging van Parlement en ESC. De positie van het Parlement wordt trouwens in het algemeen versterkt: terwijl het vroeger slechts werd geraadpleegd bij de uitvoering van het gemeenschappelijk vervoersbeleid, wordt het nu via de samenwerkingsprocedure van art. 189 B bij de besluitvorming betrokken (vgl. artt. 75, lid 1, EEG en EG).

108. In het hoofdstuk over *gemeenschappelijke handelspolitiek* (artt. 110-115 EG) werden de verwijzing naar de overgangperiode geschrapt, hetgeen de schrapping van de artt. 111, 114 en 116 EEG verklaart⁵¹⁹. Voor het overige valt vooral op hoe weinig het Unieverdrag heeft veranderd. De pogingen die de Commissie en het Luxemburgs voorzitterschap tijdens de intergouvernementele conferenties hebben ondernomen om de bepalingen inzake handelspolitiek grondig te vernieuwen, o.m. door de internationale handel in

⁵¹⁵ Arrest van 25 januari 1977, zaak 65/76, Derycke, *Jur.*, 1977, 29, r.o. 17; arrest van 15 december 1977, zaak 76/77, Dufour, *Jur.*, 1977, 2485, r.o. 12. Uit het arrest van 28 november 1978, zaak 97/78, Schumallia, *Jur.*, 1978, 2311, r.o. 5-6, valt af te leiden dat de bepalingen inzake verkeersveiligheid «dienstig» zijn in de zin van art. 75, lid 1, sub c, EEG (nu art. 75, lid 1, sub d, EG) en dat ze samenhangen met bepalingen inzake sociaal beleid.

⁵¹⁶ Zie verordening (EEG) nr. 543/69 tot harmonisatie van bepaalde voorschriften van sociale aard voor het wegvervoer, *Pb.*, 1969, L 77, 49, en Resolutie van de Raad en de Vertegenwoordigers van de Regeringen van de lidstaten van de Europese Gemeenschappen, in het kader van de Raad bijeen van 19 december 1984, betreffende de verkeersveiligheid, *Pb.*, 1984, C 341, 1.

⁵¹⁷ Vgl. Witboek van de Commissie van 2 december 1992 «De toekomstige ontwikkeling van het gemeenschappelijk vervoersbeleid. Een brede aanpak voor de totstandkoming van een communautair kader voor duurzame mobiliteit» (doc. COM(92)494 def.), *Bull. EG.*, nr. 12-1992, 83-84, nr. I.3.119.

⁵¹⁸ Vanzelfsprekend heeft deze bepaling de bescherming van het algemeen belang tot doel, en niet dat van individuele ondernemingen. Zie AUSSANT, J.-G. en FORNASIER, R., «La politique commune des transports», in *Commentaire Mégret. Le droit de la CEE*, I, Brusel, Ed. de l'Université de Bruxelles, 1990, 214.

⁵¹⁹ Ook in de artt. 113 en 115 EG werd de verwijzing naar de overgangperiode geschrapt. Vreemd genoeg gebeurde dit in art. 112 EG niet.

⁵¹⁰ Verslag LECANUET, *supra*, voetnoot 210, 116.

⁵¹¹ Art. 130 R, lid 2, al. 2, EG. Het artikel voorziet wel in een communautaire controleprocedure die protectionisme moet verhinderen.

⁵¹² Art. 75, lid 1, EG. Aangaande de verschillen tussen de vervoersector en de andere sectoren, zie GREAVES, R., *Transport Law of the European Community*, Londen, Athlone, 1991, 2-4.

⁵¹³ Voor een overzicht van dit beleid, zie ERDMENGER, J., «Der Verkehr», in *Kommentar zum EWG-Vertrag*, I, o.c., 1220-1231, nrs. 22-48.

⁵¹⁴ Directe aanleiding hiertoe waren (i) het arrest van het Hof van 22 mei 1985, zaak 13/83, Parlement/Raad, *Jur.*, 1985, 1513, waarin het Hof de nalatigheid van de Raad vaststelde inzake de realisatie van de vrijheid van dienstverrichting op het gebied van het vervoer en (ii) het Witboek van de Commissie, *supra*, voetnoot 128, 29-30, waarin het belang van het vervoer voor de interne markt werd benadrukt. Voor een overzicht, zie DRIJBER, B.J., «Wetgevingskroniek Europese Gemeenschappen (1991)», *S.E.W.*, 1993, (40), 52-56, en SLOT, P.J., «Sturing en vervoer», *S.E.W.*, 1992, 514-531.

diensten onder deze politiek te brengen ⁵²⁰, zijn vergeefs gebleken ⁵²¹. In de omschrijving van de gemeenschappelijke handelspolitiek in art. 113, lid 1, EG werd geen enkele referentie opgenomen naar nieuwe ontwikkelingen op het gebied van de internationale handel ⁵²², waardoor er onzekerheid blijft bestaan over de precieze inhoud van de te voeren politiek ⁵²³. Zelfs de vrijwaringsclausule van art. 115 EG, waaronder lidstaten kunnen worden gemachtigd om beschermende maatregelen te treffen tegen handelspolitieke maatregelen die hun economie al te hard treffen, blijft nagenoeg onveranderd ⁵²⁴. Wel krijgt de Commissie een ruimere beoordelingsmarge bij het verlenen van zulk een machtiging ⁵²⁵ en moet ze voortaan vooraf toestemming verlenen aan lidstaten die in dringende gevallen zelf beschermende maatregelen willen treffen krachtens art. 115, al. 2, EG.

109. Het grondig herziene ⁵²⁶ art. 228 EG vormt voortaan het basisartikel inzake het *sluiten van internationale akkoorden* door de Gemeenschap ⁵²⁷. Bij lezing ervan valt de ver-

zwakte positie van de *Commissie* op: terwijl het vroeger heette dat «over die akkoorden door de Commissie wordt onderhandeld», moet de Commissie nu eerst aanbevelingen doen aan de Raad, die haar dan machtigt om de onderhandelingen te voeren in overleg met speciale door de Raad aangewezen comités en binnen het raam van door de Raad verstrekte richtsnoeren (vgl. artt. 228, lid 1, EEG en EG). Het *Parlement* versterkt zijn positie, aangezien het bij het sluiten van internationale overeenkomsten (behalve handelspolitieke akkoorden) ⁵²⁸ voortaan minstens moet worden geraadpleegd; bepaalde akkoorden ⁵²⁹ kunnen zelfs pas na instemming van het Parlement worden gesloten (art. 228, lid 3, EG). Het sluiten zelf van de akkoorden blijft in principe ⁵³⁰ aan de *Raad* toekomen, maar het Unieverdrag heeft wel verduidelijkt welke meerderheid daartoe binnen de Raad vereist is: een gekwalificeerde meerderheid volstaat, tenzij het akkoord (i) materies betreft die binnen de EG unanimité zouden vereisen of (ii) een associatieakkoord is in de zin van art. 238 EG (art. 228, lid 2, EG).

110. *Bevordering van de transparantie*. Op verscheidene plaatsen in het Unieverdrag weerklinkt de bezorgdheid om een grotere doorzichtigheid van bestuur en besluitvorming binnen de Gemeenschap. Zo is er de oproep aan de Commissie om de Raad nog in 1993 verslag uit te brengen over maatregelen die de toegang van het publiek tot Europese informatie kunnen vergroten ⁵³¹, een oproep waaraan de Commissie ondertussen via drie mededelingen gehoor heeft gegeven ⁵³². Ook de invoering van de verplichting tot be-

name van standpunten van de Gemeenschap in internationale fora t.a.v. onderwerpen die van bijzonder belang zijn voor de EMU (idem) en (vi) de bepaling van de wijze van vertegenwoordiging in zulke fora (eenparigheid binnen de Raad, enkel raadpleging van ECB). Voor een bespreking, zie STEENBERGEN, J., *o.c.*, *S.E.W.*, 1992, 744.

⁵²⁸ Op dit punt moet de versterking van de positie van het Parlement worden genuanceerd. Krachtens de Plechtige Verklaring inzake de Europese Unie aangenomen in Stuttgart (*Bull. EG*, 6-1983, 26-27) moest het Parlement over alle belangrijke akkoorden geraadpleegd worden, dus ook wanneer het handelsakkoorden betrof. Zie HARTLEY, T.C., *o.c.*, *I.C.L.Q.*, 1933, 227.

⁵²⁹ Het betreft (i) associatie-akkoorden op basis van art. 238 EG, (ii) samenwerkingsakkoorden die een specifiek institutioneel kader in het leven roepen, (iii) akkoorden die aanzienlijke gevolgen hebben voor de gemeenschapsbegroting en (iv) akkoorden die een wijziging behelzen van een volgens de procedure van art. 189 B aangenomen besluit. Onder het EEG-stelsel vereiste alleen de eerste categorie instemming van het Parlement (vgl. art. 238, al. 2, EEG).

⁵³⁰ Er zijn twee afwijkingen van deze regel: (i) bij de sluiting van een akkoord kan de Raad de Commissie machtigen om wijzigingen die krachtens dat akkoord volgens een vereenvoudigde procedure of door een bij het akkoord opgericht orgaan worden aangenomen, namens de Gemeenschap goed te keuren (art. 228, lid 4, EG) en (ii) een akkoord waarover het Hof een negatief advies heeft uitgebracht krachtens art. 228, lid 6, EG kan slechts in werking treden volgens de procedure van art. N EG, d.i. na goedkeuring door een intergouvernementele conferentie en ratificatie door alle lidstaten (art. 228, lid 6, EG; vgl. art. 228, lid 4, EG).

⁵³¹ Zie zeventiende verklaring bij het UV «betreffende het recht op toegang tot informatie».

⁵³² Zie «Vergroting van de doorzichtigheid van de werkzaamheden van de Commissie», *Pb.*, 1993, C 63, 8, «Toegang van het publiek tot de documenten van de instellingen», *Pb.*, 1993, C, 156, 5 en «Doorzichtigheid in de Gemeenschap», *Pb.*, 1993, C 166, 4.

⁵²⁰ Over de verhouding tussen art. 113 EG en diensten, zie PERREAU DE PINNINCK, F., «Les compétences communautaires dans les négociations sur le commerce des services», *Cah. Dr. Eur.*, 1991, 390-422.

⁵²¹ Zie voor een overzicht MARESCEAU, M., «The Concept 'Common Commercial Policy' and the difficult Road to Maastricht», in *The European Community's Commercial Policy after 1992: The Legal Dimension*, MARESCEAU, M. (red.), Deventer, Kluwer, 1993, 3-19.

⁵²² Vgl. BOURGEOIS, J.H.J., «The common commercial policy», in *Protectionism and the European Community*, VÖLKER, E.L.M. (red.), Deventer, Kluwer Law and Taxation, 1987, (1), 3-4.

⁵²³ TIMMERMANS, C.W.A., «Common commercial policy (art. 113 EEC) and international trade in services», in *Du droit international au droit de l'intégration. Liber Amicorum Pierre Pescatore*, Baden-Baden, Nomos, 1987, 675-689; GILSDORF, P., «Portée et délimitation des compétences communautaires en matière de politique commerciale», *R.M.C.*, 1989, 195-207; VIGNERON, P. en SMITH, A., «Le fondement de la compétence communautaire en matière de commerce international de services», *Cah. Dr. Eur.*, 1992, (515), 560.

⁵²⁴ Zie TIMMERMANS, C.W.A., «Community commercial policy on textiles», in *Protectionism and the European Community*, 134-135; BOURGEOIS, J.H.J., «Die Handelspolitik», in *Kommentar zum EWG-Vertrag*, III, p. 3240-3259, nrs. 1-29.

⁵²⁵ Onder het EEG-regime volgde machtiging automatisch indien aan de voorwaarden uit art. 115, al. 1, was voldaan; volgens de EG-tekst kan de Commissie een lidstaat in een dergelijk geval machtigen. Overigens lijkt het aannemelijk dat de Commissie een steeds restrictievere machtigingspolitiek zal voeren: KUIJPER, P.J., «De invloed van het verdwijnen van de fysieke grenzen in de Gemeenschap op de handel in goederen met derde staten», *S.E.W.*, 1992, (18), 27-29.

⁵²⁶ Beschouwt men de wijzigingen aan art. 228 EG in hun geheel, dan blijken ze duidelijk geïnspireerd door de in art. 113 EG uitgewerkte procedure inzake gemeenschappelijke handelspolitiek.

⁵²⁷ Inzake monetaire aangelegenheden gelden afwijkende regels. Art. 109 EG stelt specifieke procedures vast voor (i) de sluiting van formele overeenkomsten over een wisselkoersstelsel voor de Ecu ten opzichte van niet-Gemeenschapsvaluta's (eenparigheid binnen de Raad, raadpleging van Parlement en ECB), (ii) de invoering, wijziging of afschaffing van de Ecu-spilkoersen binnen zulk systeem (gekwalificeerde meerderheid binnen de Raad, enkel raadpleging van ECB), (iii) de vaststelling van algemene oriëntaties voor het wisselkoersbeleid ten opzichte van niet-gemeenschapsvaluta's (idem), (iv) de vaststelling van regelingen voor de onderhandelingen over en de sluiting van overeenkomsten over aangelegenheden betreffende het monetaire of wisselkoersregime (idem), (v) de in-

kendmaking in het Publikatieblad van richtlijnen die de Raad of de Commissie aan alle lidstaten richten (art. 191, lid 2, EG)⁵³³ valt binnen dit kader.

Nadat het Unieverdrag bij grote delen van de bevolking op weerstand bleek te stuiten, haastten de staatshoofden en regeringsleiders zich om aan de transparantie bepalingen een ruimere draagwijdte toe te kennen. Tijdens de Europese Raad te Birmingham van oktober 1992 werd de behoefte beklemtoond aan een grotere openheid van *alle* EG-instellingen (i.p.v. alleen de Commissie), werd de openbaarheid van bepaalde debatten binnen de Raad in het vooruitzicht gesteld en werd de Commissie gefeliciteerd met haar voornemen om, alvorens voorstellen in te dienen voor communautaire wetgeving, op meer systematische wijze een beroep te doen op zgn. «groenboeken» ter consultatie van de betrokken partijen. Voorts zou de wetgeving helderder, beknopter en eenvoudiger moeten worden, zo heette het, en zou een systematische codificatie van wetgeving tot stand moeten worden gebracht⁵³⁴.

Tijdens de Europese Raad van Birmingham van december 1992 hebben de Commissie en de Raad enige initiatieven voorgelegd ter uitwerking van die beleidsbeginselen. De Commissie engageerde zich o.m. tot indiening van een jaarlijks werkprogramma in oktober, het openbaar maken van commissiedocumenten in alle talen van de Gemeenschappen en het verlenen van een hogere voorrang voor de codificatie van wetteksten. De Raad duidde een aantal gebieden aan waarop «een begin gemaakt [zal] worden met het proces dat moet leiden tot een grotere openbaarheid van werkzaamheden»⁵³⁵. Al bij al blijven de initiatieven opvallend vrijblijvend en kan men zich moeilijk van de indruk ontdoen dat zowel de EG-Instellingen als lidstaten voorlopig vooral lippendienst bewijzen aan de idee van een opener Gemeenschap.

Slobeschouwingen

111. Het Unieverdrag betekent zonder twijfel een mijlpaal voor de Europese eenwording⁵³⁶. Gemeten aan de uitdagingen die aan dit verdrag ten grondslag lagen, lijkt de belangrijkste verdienste ervan de opname in het EG-Verdrag van juridisch bindende verplichtingen aangaande de toestandkoming en werking van de EMU. Wat betreft de behoefte aan versterking van de democratische legitimiteit en het dichter bij de burger brengen van de Gemeenschap, zijn de resultaten bescheidener maar niettemin reëel: er werd een Europees burgerschap ingesteld, zij het alsnog met beperkte rechtsgevolgen, en er komt een Europese ombudsman; het Parlement krijgt een indirect initiatiefrecht voor communautaire besluiten, wordt in belangrijke domeinen

(m.n. interne markt) medewetgever⁵³⁷ en verstevigt zijn controle op de Commissie; de regionale overheden in de lidstaten weten zich beter vertegenwoordigd via het Comité van de regio's, en het subsidiariteitsbeginsel moet borg staan voor een betere taakverdeling tussen Gemeenschap en lidstaten, al zal vooral op dit punt veel afhangen van de (inter)institutionele praktijk en de rechtspraak van het Hof.

Het minst voldoende schenken wellicht die bepalingen van het Unieverdrag die een antwoord moesten bieden op de recente politieke omwentelingen in Europa, nl. de voorschriften inzake gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid en samenwerking op het justitieel en binnenlands vlak. Zij liggen buiten het communautaire kader (met nauwelijks enige rol voor het Hof) en zijn overwegend intergouvernementeel van aard, wat mede tot uiting komt in het overheersende unanimitetsvereiste. Toch is nuancering geboden, aangezien ook deze bepalingen een minstens potentiële soevereiniteitsoverdracht aan de Unie impliceren, hetgeen vooral inzake gemeenschappelijk veiligheidsbeleid een merkwaardige vooruitgang vormt. Overigens is het, hoe betreurenswaardig het niet-communautaire karakter van de nieuwe beleids- en samenwerkingsvormen ook moge lijken, geenszins zeker dat een overhaaste communautarisering van die domeinen wel tot de gewenste resultaten had geleid. Een en ander moet in een dynamisch perspectief worden bekeken en zal ongetwijfeld, aan de hand van de in de komende twee jaren opgedane ervaringen, het voorwerp uitmaken van een kritische evaluatie – en wellicht van een verdere communautarisering – door de in het vooruitzicht gestelde intergouvernementele conferentie van 1996 (artt. B, vijfde streepje, juncto N, lid 2, UV).

Uiteraard kan men ook op andere punten van het Unieverdrag kritiek uitoefenen, en niet alleen vanuit legistisch standpunt⁵³⁸. Als belangrijkste bezwaar geldt wellicht dat de Europese rechtsconstructie aan *complexiteit en ambiguïteit* heeft gewonnen. Het min of meer consistente model van het EEG-Verdrag heeft de plaats moeten ruimen voor een ingewikkeld geheel van doelstellingen en instrumenten waarin de spanning tussen supranationale en intergouvernementele tendensen, tussen liberalisme en interventionisme en tussen noord en zuid in de Unie vaak sterk voelbaar is. «Opt-out»- of «opt-in»-constructies zoals inzake EMU en sociaal beleid zorgen voor complicaties en zetten de toekomst op het spel (risico van een «Europe à la carte»). Ook op het wetgevend vlak is de complexiteit, gelet op de veelheid aan besluitvormingsprocedures, toegenomen. Het meest ambigu aan het verdrag is wellicht de structuur van de Unie zelf, die deels supranationale, deels intergouvernementele trekken vertoont. Bovendien werkt het verwarrend dat de Unie geen rechtspersoon is maar de eraan ten grondslag liggende Gemeenschappen wel. De uiteenlopende benamingen die de instellingen zichzelf hebben gegeven naar aanleiding van de

⁵³³ In de praktijk werden deze richtlijnen reeds gepubliceerd. Dat verordeningen in het Publikatieblad moeten worden bekendgemaakt, bepaalde art. 191, al. 1, EEG reeds.

⁵³⁴ Zie de «Verklaring van Birmingham – Een Gemeenschap die dicht bij haar burgers staat», *Bull. E.G.*, 10-1992, 9, nr. I.8, en de Commissiemededeling over het subsidiariteitsbeginsel, *Bull. EG*, 10-1992, 126.

⁵³⁵ Zie *Bull. EG*, 12-1992, 10, nr. I.5. De initiatieven van de Raad zijn opgenomen in *Bull. EG*, 12-1992, 19-21, nrs. I.24-I.29.

⁵³⁶ Dit is ook het besluit van SCHERMERS, H.G. en SLOT, P.J., o.c., *N.J.B.*, 1992, 1039.

⁵³⁷ Bovendien weet de Raad zich in de toekomst wellicht bedreigd door een verbond van het Parlement en de nationale parlementen via een Conferentie van parlementen (of «assises»); zie de veertiende verklaring bij het UV «betreffende de Conferentie van Parlementen».

⁵³⁸ Zie DE SCHOUTHEETE, P., «Réflexions sur le Traité de Maastricht», *Ann.Dr.Louv.*, 1993, (73), 79-82, die de legistische tekortkomingen van het Unieverdrag wijt aan de tijdens de intergouvernementele conferenties gevolgde onderhandelingsmethode.

inwerkingtreding van het Unieverdrag («Raad van de Europese Unie», «Europese Commissie»,...) reflecteren trouwens verschillende visies op de structuur van de Unie en zijn institutionele kader.

Vaststaat dat de grootste uitdagingen nog in de toekomst liggen: het Unieverdrag moet op alle punten ten uitvoer worden gelegd, de reflectie over de werking en het democratisch gehalte van de EG-instellingen en organen (met inbegrip van de Europese Raad) dient voortgezet te worden met het oog op de toekomstige toetreding van nieuwe lidstaten tot de Unie⁵³⁹ en het geloof van de burgers in Europa moet dringend worden versterkt. Wat dit laatste betreft,

⁵³⁹ Op dit punt ontwikkelde Duitsland inmiddels radicale voorstellen voor institutionele hervormingen: PEEL, Q., «Germany unveils plan to reform EC institutions», *Fin. Times*, 25 augustus 1993,

hebben de moeizame ratificatieprocessen (vooral in lidstaten die een referendum hielden) uitgewezen dat de grenzen van het intergouvernementele model voor verdragswijzigingen bereikt zijn: wat er ook op de agenda van de intergouvernementele conferentie van 1996 zal staan, het zal zaak zijn om de burgers voortdurend op de hoogte te houden en de nationale en regionale parlementen van meet af aan bij de besprekingen te betrekken.

K. COPPENHOLLE
W. DEVROE
J. WOUTERS

12. Zie recent tevens de aanbevelingen op constitutioneel en institutioneel vlak van de EUROPEAN CONSTITUTIONAL GROUP, *A proposal for a European Policy Constitution*, Londen, december 1993.

RECHTSPRAAK

HOF VOOR DE RECHTEN VAN DE MENS

24 JUNI 1993

Voorzitter: de h. Bernhardt

Advocaat: mr. Minelli

Rechten van de mens – Recht op behoorlijke rechtsbedeling – Verschil in geslacht – Non-discriminatie

Een gelijke behandeling van beide seksen is heden ten dage een belangrijk streefdoel voor de lidstaten van de Raad van Europa.

Opdat een ongelijke behandeling gebaseerd op het geslacht verenigbaar kan worden geacht met het E.V.R.M., moeten overtuigende, zwaarwegende argumenten kunnen worden aangevoerd.

S.-Z.
(Vertaling)

II. Over de beweerde schending van artikel 14 in combinatie met artikel 6, lid 1

...

Volgens eiseres heeft de federale verzekeringsrechtbank zijn arrest gebaseerd op een «vermoeden dat voortvloeit uit de dagelijkse levenservaring», nl. het feit dat een groot aantal gehuwde vrouwen hun professionele loopbaan onderbreken bij de geboorte van hun eerste kind en deze pas later voortzetten. De rechtbank leidde hieruit af dat mevr. S.-Z. haar werk sowieso zou hebben opgegeven, zelfs wanneer zij niet met gezondheidsproblemen kampte. Eiseres beweert echter dat, mocht zij van het mannelijk geslacht zijn, de rechtbank nooit van een dergelijk vermoeden zou zijn uit-

gegaan, waarvan de onjuistheid daarenboven door wetenschappelijke studies is aangetoond.

...

In casu heeft de federale rechtbank het door de beroepscommissie gehanteerde vermoeden, stopzetting van beroepsactiviteit, door vrouwen die moeder worden, zonder meer overgenomen. Zij heeft niet eens geprobeerd de grondigheid ervan in twijfel te trekken, rekening houdend met de argumenten van de tegenpartij.

Gelet op zijn formulering in het arrest van het Opperste Gerechtshof, kan dit vermoeden zoals de Regering beweerde niet worden beschouwd als een louter bijkomende overweging, die onhandig zou zijn geformuleerd, doch verder als niet ter zake verwaarloosbaar is. Zij vormt integendeel de uitsluitende basis voor de motivering en heeft bijgevolg een beslissend karakter. Zij introduceert een verschil in behandeling uitsluitend gebaseerd op geslacht.

Een gelijke behandeling van beide seksen is heden ten dage een belangrijk streefdoel voor de lidstaten van de Raad van Europa. Opdat een dergelijke ongelijke behandeling verenigbaar kan worden geacht met het verdrag, moeten overtuigende, zwaarwegende argumenten kunnen worden aangevoerd. Het Hof merkt daar in casu niets van. Het beslist derhalve dat, bij gebrek aan een objectieve en redelijke verantwoording, inbreuk werd gepleegd op artikel 14 in combinatie met artikel 6, lid 1.

NOOT – Behoorlijke rechtsbedeling en non-discriminatie

1. *Feitelijke achtergrond.* Na de geboorte van haar eerste kind verliest mevr. S.-Z. haar recht op een invaliditeitsuitkering. Uitgaande van het vermoeden dat vrouwen na de geboorte van hun eerste kind hun arbeid buitenshuis opgeven om voor de kinderen te zorgen, werd geoordeeld dat haar

arbeidsgeschiktheid voortaan uitsluitend moet worden beoordeeld in functie van huishoudelijke arbeid. Immers, ook in geval van volledige arbeidsgeschiktheid zou zij haar werk hebben opgegeven. Nu zij voldoende geschikt geacht wordt huishoudelijke taken te verrichten besliste de bevoegde verzekeringscommissie dat zij niet langer aanspraak kan maken op een invaliditeitsuitkering. In beroep werd deze beslissing bevestigd. Gedurende de hele administratieve procedure hadden klaagster noch haar advocaat inzage van haar dossier. Tegen de beslissing van de beroepscommissie ging mev. S. in hoger beroep bij het *Tribunal fédéral des assurances*. Zij eiste inzage in het volledige dossier en de toekenning van een invaliditeitsuitkering. De eerste eis werd onmiddellijk ingewilligd. Tevens kreeg zij de mogelijkheid op basis van het dossier nieuwe middelen aan te voeren. Als belangrijkste nieuw middel voerde zij de onwettigheid («le caractère arbitraire») aan van het motief waarop de beroepscommissie haar beslissing baseerde. De federale rechtbank sloot zich echter op basis van hetzelfde motief (mevr. S. zou met een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid haar werk hebben opgezegd na de geboorte van haar zoon) bij de beslissing van de beroepscommissie aan. Mevr. S. maakte een klacht aanhangig bij de E.C.R.M. Zij voerde een schending aan van art. 6, lid 1, en van art. 14 in combinatie met art. 6, lid 1, E.V.R.M.

2. *Toepasselijkheid en schending van art. 6, lid 1, E.V.R.M.* In het besproken arrest bevestigt een unaniem Hof zijn rechtspraak, volgens welke geschillen inzake sociale-zekerheidsuitkeringen binnen het toepassingsgebied van art. 6 E.V.R.M. vallen (E.H.R.M., Feldbrugge, 29 mei 1986, *Publ. Cour*, Reeks A, vol. 99 § 40; E.H.R.M., Deumeland, 29 mei 1986, *Publ. Cour*, Reeks A, vol. 100, § 74 (over deze rechtspraak en de kwalificatie van sociale zekerheids-geschillen als geschillen over burgerlijke rechten zie De Jong, E., «Artikel 6 Europese Conventie en de sociale zekerheid», *A.A.*, 1987, 246; Lemmens, P., *Geschillen over burgerlijke rechten en verplichtingen*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1989 en Pieters, D., «Sociaal en toch burgerlijk recht. Twee arresten van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens», *R.W.*, 1986-87, 528); E.H.R.M., Salesi, 26 februari 1993, *Publ. Cour*, Reeks A, vol. 257 E, § 59-60). De toepassing van art. 6, lid 1, op de geschillenregeling inzake sociale zekerheid lijkt thans de algemene regel.

Ook inzake de al dan niet schending van art. 6, lid 1, bevat het arrest weinig nieuws. Wordt een initiële tekortkoming aan het recht op een behoorlijke rechtsbedeling (afwezigheid van toegang tot het dossier tijdens de administratieve behandeling ervan) «geregulariseerd» tijdens een latere jurisdictionele fase, dan is art. 6, lid 1, niet geschonden. M.a.w. het Hof gaat steeds na of de justitiabele in de procedure *in haar geheel genomen* alle waarborgen heeft genoten die art. 6, lid 1, hem verleent (E.H.R.M., Edwards, 16 december 1992, *Publ. Cour*, Reeks A, vol. 247 B, § 34). Dit was in casu het geval. Ook m.b.t. de mondelinge behandeling van de zaak tijdens openbare debatten, bevestigt het Hof zijn eerdere rechtspraak volgens welke de rechtzoekende afstand kan doen van dit, nochtans fundamenteel geachte, recht. Deze afstand moet ondubbelzinnig zijn en mag niet onbestaanbaar zijn met het algemeen belang (E.H.R.M., Hakansson en Stureson, 21 februari 1990, *Publ. Cour*, Reeks A, vol. 171 A, § 66; zie daaromtrent Flauss, J.F., «A propos de la renonciation à la publicité des débats judiciaires»,

R.T.D.H., 1991, 494-505). In casu oordeelde het Hof dat het afzien door eiseres van het recht om de openbare behandeling van haar zaak te vragen, gelet op de omstandigheden van de zaak, neerkwam op een afstand van recht.

3. *Schending van art. 14 in combinatie met art. 6, lid 1, E.V.R.M.* Art. 14 houdt geen algemeen verbod van ongelijke behandeling in (Rimanque, K., *De toepassing van het E.V.R.M. in de praktijk*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1987, 93 e.v.; Melchior, M., «Le principe de non discrimination dans la convention européenne des droits de l'homme», in *Gelijkheid en non-discriminatie*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1991, 5 e.v. en 14 e.v.). Het vereist slechts dat «het genot van de rechten en vrijheden welke in het verdrag zijn vermeld worden verzekerd zonder enig onderscheid op welke grond ook, zoals geslacht...» Art. 14 als relatief t.a.v. de door het E.V.R.M. gewaarborgde grondrechten.

Een overheidsoptreden kan, hoewel niet strijdig met enig verdragsartikel toch een schending uitmaken van dat artikel in combinatie met het discriminatieverbod (Melchior, M., *l.c.*, o.c., 14-15). Vaak gaat het om een recht dat niet *rechtstreeks* door het E.V.R.M. wordt gewaarborgd. Wordt het evenwel door een verdragsstaat verleend, dan moet het een ieder zonder onderscheid toekomen. Steeds gaat het Hof na of het recht waarin de klager zich gediscrimineerd acht, voldoende nauw aansluit bij een door het verdrag gegarandeerd grondrecht (Melchior, M., *l.c.*, o.c., 16).

Formeel voert klaagster aan dat zij werd gediscrimineerd in haar recht op een behoorlijke rechtsbedeling (schending van art. 14 juncto art. 6, lid 1, E.V.R.M.). De ongelijke behandeling waarvan zij beweert slachtoffer te zijn betreft nochtans onmiskenbaar het recht op een invaliditeitsuitkering. In wezen wordt de rechtmatigheid betwist van de voorop gestelde uitgangshypothese. Deze heeft immers tot gevolg dat een ongelijke maatstaf wordt gehanteerd in de rechtspraak voor de beoordeling van het recht op een invaliditeitsuitkering van mannen en vrouwen met jonge kinderen. De invaliditeit van jonge vaders wordt blijvend beoordeeld in verband met een betrekking buitenshuis. Bij jonge moeders daarentegen wordt enkel rekening gehouden met de geschiktheid voor het verrichten van huishoudelijke taken. Sociale en economische rechten, waaronder sociale-zekerheidsrechten vallen buiten het toepassingsgebied van het E.V.R.M. (Rimanque, K., *o.c.*, 27). Klachten die geen betrekking hebben op een door het verdrag beschermd grondrecht worden als onontvankelijk afgewezen.

Het Hof nu laat het achterliggende (doch relevante) recht op een sociale zekerheidsuitkering buiten beschouwing. Het beoordeelt enkel de *wijze* waarop de federale verzekeringsrechtbank tot haar beslissing is gekomen en het *motief* waarop deze berust. De federale verzekeringsrechtbank nam de uitgangshypothese van de beroepscommissie die een geslachtsonderscheid postuleert, kritiekloos over zonder ze te confronteren met de tegenargumenten van de eiseres. Het Hof stelde vast dat deze hypothese het enige en dus decisieve motief was waarop de beslissing rustte. Zo introduceerde de rechtbank een onderscheid in behandeling, uitsluitend gebaseerd op geslacht. Het Hof voegt er nog aan toe dat, gelet op de strijd die in de lidstaten van de Raad van Europa wordt gevoerd voor een gelijke behandeling van mannen en vrouwen, bijzondere gronden vereist zijn om een ongelijke behandeling op basis van geslacht te rechtvaardigen.

gen. Aangezien in casu een dergelijke objectieve en redelijke rechtvaardiging ontbreekt, besluit het Hof tot een schending van art. 14 in combinatie met art. 6, lid 1.

Het Hof evenals de Commissie besluiten uiterst zelden tot een schending van artikel 14 in combinatie met een ander verdragsartikel. Nooit eerder veroordeelde het Hof op grond van art. 14 in combinatie met art. 6 een rechterlijke uitspraak omdat het motief waarop de beslissing rust, een onrechtmatige ongelijke behandeling inhoudt tussen bepaalde categorieën personen.

De waarborgen verleend door art. 6 E.V.R.M. werden door Hof en Commissie steeds geïnterpreteerd als louter *procedureel*. In het besproken arrest meet het Hof zichzelf op grond van art. 14 juncto art. 6 de bevoegdheid toe de motiveringen ten gronde van rechtsprekende instanties van de verdragsstaten *inhoudelijk* te toetsen. Rust het decisieve motief op een ongeoorloofd onderscheid tussen bepaalde categorieën personen, dan is het *kennelijk onwettig* en in strijd met art. 14 juncto art. 6. De vraag of het recht ten aanzien waarvan de discriminatie eigenlijk heeft plaatsgevonden, wordt gegarandeerd door het verdrag, kan zo onbeantwoord worden gelaten. Men zou kunnen stellen dat het strijdig is met art. 6 dat een bepaalde categorie personen, in casu mannen, recht heeft op een beslissing gebaseerd op een wettig motief terwijl een andere zich beslissingen moet laten welgevallen die uitsluitend rusten op een onwettig motief. M.a.w. het Hof lijkt in dit arrest ook *inhoudelijke eisen* te stellen aan jurisdictionele beslissingen waarbij voorts alle procedurewaarborgen van art. 6 zijn nageleefd.

De hamvraag is ongetwijfeld of het Hof met dit arrest aan alle justitiabelen van de verdragsstaten een soort kapstok verleent om jurisdictionele beslissingen finaal op hun discriminatoir karakter te laten onderzoeken. In zijn algemeenheid kan deze vraag, op basis van het besproken arrest, m.i. niet bevestigend worden beantwoord. Ten eerste verwijst het Hof naar de niet aflatende strijd die in Europa gevoerd wordt tegen de ongelijke behandeling van mannen en vrouwen. Daaruit kan evenwel niet worden afgeleid dat het Hof strenger optreedt t.a.v. discriminatoire behandelingen op grond van geslacht dan op enige andere grond. Belangrijker is m.i. het vereiste dat de ongeoorloofde ongelijke behandeling het enige en decisieve motief van de rechterlijke beslissing is. Alleen op de flagrante gevallen wordt door het Hof een sanctie toegepast. Daarenboven lijkt het Hof bijzonder streng omdat geen rekening werd gehouden met de tegenargumenten van klagster. Wat baten hoorplicht en contradictoir debat wanneer de rechter de argumenten van een partij zonder meer naast zich neer kan leggen? Tevens tilt het Hof zwaar aan het feit dat verzekeringsrechtbank ervan afzag gebruik te maken van haar volle rechtsmacht. Zo vermijdt het Hof dat art. 14 niet alleen een autonoom doch voortaan tevens een quasi onafhankelijk grondrecht is. Toch wekken de motivering en de beslissing van het Hof de indruk dat het de constructie over art. 14 juncto 6 heeft gehanteerd om tegemoet te komen aan zijn rechtsgevoel volgens hetwelk mev. S.-Z. op onheuse wijze van haar recht op een invaliditeitsuitkering werd beroofd. Toekomstige rechtspraak zal moeten uitwijzen of dit arrest een unicum is en blijft dan wel of het Hof inderdaad een nieuwe weg is ingeslagen m.b.t. de interpretatie van art. 14 in combinatie met art. 6 E.V.R.M. Daar het arrest werd gewezen door een kamer en

niet door het voltallige Hof, is deze toekomst tamelijk onzeker.

Cathy Berx
Onderzoeker
Universiteit Antwerpen (U.I.A.)

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER – 23 SEPTEMBER 1993

Voorzitter : de h. Rappe

Rapporteur : de h. Verheyden

Openbaar ministerie : de h. Janssens de Bisthoven

Advocaten : mrs. Gérard en De Bruyn

Inkomstenbelastingen – Vennootschapsbelasting – Investeringsaftrek – Uitvoeringsbesluit

Nu de koning krachtens art. 42ter, § 7, W.I.B. belast is met het bepalen van de kenmerken waaraan de energiebesparende investeringen moeten voldoen, en van de toepassingsmodaliteiten van dat artikel, inclusief «de verplichtingen die de belastingplichtigen moeten naleven om recht te hebben op het voordeel ervan», overschrijdt hij zijn macht niet door in art. 12septies, § 1, K.B. 4 maart 1965 te bepalen dat een van die verplichtingen voor de belastingplichtige erin bestaat dat hij een attest van de bevoegde minister moet overleggen waaruit blijkt dat de investering als zodanig kan worden beschouwd.

N.V. F. t/ Belgische Staat

Gelet op het bestreden arrest, op 24 november 1992 door het Hof van Beroep te Brussel gewezen ;

...

Overwegende dat naar luid van artikel 42ter, § 2, a, van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen, zoals het te dezen van kracht is, de investeringsaftrek wordt verricht op de winst van het belastbaar tijdperk waarin de in § 1 bedoelde vaste activa zijn verkregen of tot stand gebracht, voor een deel van hun waarde dat gelijk is aan : a) 20 pct. wanneer het inzonderheid gaat om bestanddelen waarmee een rationeler energieverbruik, de verbetering van de industriële processen uit energetische overwegingen en, in het bijzonder, de terugwinning van energie in de industrie wordt beoogd ;

Dat de Koning, ingevolge artikel 42ter, § 7, van hetzelfde wetboek, de wijze bepaalt waarop genoemd artikel moet worden toegepast, de verplichtingen die de belastingplichtigen moeten naleven om recht te hebben op het voordeel ervan, alsmede de kenmerken waaraan de vaste activa moeten voldoen om recht te geven op de in § 2, a, gestelde aftrek ;

Overwegende dat ter uitvoering van dat artikel, artikel 12septies, § 1, van het koninklijk besluit van 4 maart 1965 ter uitvoering van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen, zoals het te dezen van kracht is, bepaalt dat de bestanddelen bedoeld in artikel 42ter, § 2, a, van dat wetboek waarmee een rationeler energieverbruik, de verbetering van de industriële processen uit energetische overwegingen en de terugwinning van energie in de industrie wordt beoogd, bestanddelen zijn die, blijkens een attest van de minister bevoegd

voor de energie, behoren tot de bestanddelen waarvan de lijst is opgenomen in bijlage X;

Overwegende dat de energiebesparende investeringen in die bijlage in vijftientig categorieën worden onderverdeeld, waarbij voor elke categorie de kenmerken worden vastgelegd waaraan de investeringen moeten voldoen; dat het toezicht op het naleven van die kenmerken, wegens hun technisch karakter, aan een gespecialiseerde administratie moet worden toevertrouwd en dat de belastingplichtige, om de aftrek te kunnen genieten, het bij artikel 12septies, § 2, bepaalde attest van de bevoegde minister moet overleggen waaruit blijkt dat de investering overeenstemt met één van de in de genoemde bijlage opgesomde categorieën;

Overwegende dat de uitvoerende macht, hoewel zij bij het vervullen van de opdracht die haar krachtens artikel 67 van de Grondwet is toevertrouwd, de draagwijdte van de wet kan uitbreiden noch beperken, uit het beginsel en de algemene opzet van die wet de gevolgen hoort af te leiden die daaruit natuurlijk voortvloeien naar de geest waarin zij is tot stand gekomen en volgens haar finaliteit;

Overwegende dat de Koning, nu Hij krachtens artikel 42ter, § 7, van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen belast is met het bepalen van de kenmerken waaraan de energiebesparende investeringen moeten voldoen en van de toepassingsmodaliteiten van dat artikel, inclusief «de verplichtingen die de belastingplichtigen moeten naleven om recht te hebben op het voordeel ervan», zijn macht niet overschrijdt door te bepalen dat één van die verplichtingen voor de belastingplichtige erin bestaat dat hij een attest van de bevoegde minister moet overleggen waaruit blijkt dat de investering als dusdanig kan worden beschouwd;

Dat het arrest bijgevolg, door te beslissen dat dit attest een wettelijke voorwaarde is voor de aftrek van 20 pct., die voor een energiebesparende investering wordt toegestaan, zijn beslissing naar recht verantwoordt;

Dat het middel faalt naar recht;

...

HOF VAN CASSATIE

2e KAMER – 2 NOVEMBER 1993

Voorzitter: de h. D'Haenens

Afdelingsvoorzitter-rapporteur: de h. Holsters

Openbaar ministerie: de h. De Swaef

Advocaten: mrs. Smeets en Bergers

Misdrijf – Bestanddelen – Uiterlijk waarneembare gedraging

Elk misdrijf vereist een materieel bestanddeel, zijnde een uiterlijk waarneembare gedraging die krenkend of gevaarlijk wordt geacht voor beschermde waarden of rechtsgoederen.

S.

Gelet op het bestreden arrest, op 10 april 1992 door het Hof van Beroep te Antwerpen gewezen;

Gelet op de namens eiser ingediende memorie, waarvan een door de griffier van het Hof voor eensluidend verklaarde kopie aan dit arrest is gehecht en die ervan deel uitmaakt;

Over het eerste middel:

Overwegende dat elk misdrijf een materieel bestanddeel vereist, zijnde een uiterlijk waarneembare gedraging die krenkend of gevaarlijk wordt geacht voor beschermde waarden of rechtsgoederen;

Overwegende dat eiser werd vervolgd en veroordeeld ter zake dat hij «in overtreding van artikel 31 van de wet van 20 februari 1980, als voor de civiele bescherming of voor taken van openbaar nut bepaald in artikel 21 aangewezen gewetensbezwaarde, zich aan zijn verplichtingen heeft onttrokken, geweigerd heeft deel te nemen aan een bevolen dienst of zich opzettelijk ervan onthouden heeft die dienst uit te voeren»;

Overwegende dat aldus aan eiser wordt verweten in zijn hoedanigheid van gewetensbezwaarde – welke hoedanigheid hij in ieder geval had ongeacht zijn visie daaromtrent – de uit die hoedanigheid voortvloeiende verplichtingen en diensten niet te zijn nagekomen;

Overwegende dat de appelrechters door hun, deels van de eerste rechter overgenomen en deels eigen motivering de mogelijkheid aanvaarden dat eiser – zoals hij beweert – gedurende zijn volledige dienstperiode aanwezig is geweest in de aangewezen instelling en daar – zij het onder de door hem voorop gestelde hoedanigheid van «actief vrijwilliger» – hetzelfde werk bleef verrichten;

Overwegende dat de appelrechters door hun vaststellingen en gevolgtrekkingen niet aantonen dat eiser, ongeacht de door hem aan zijn hoedanigheid gegeven benaming, daadwerkelijk de verplichtingen en diensten die hem als gewetensbezwaarde waren opgelegd, niet is nagekomen;

Dat zij door hun motivering de veroordeling van eiser niet naar recht verantwoorden;

...

NOOT – Zie ook, in dezelfde zin, L. Dupont en R. Verstraeten, *Handboek Belgisch Strafrecht*, 185, nr. 294.

HOF VAN CASSATIE

2e KAMER – 9 NOVEMBER 1993

Voorzitter: de h. D'Haenens

Rapporteur: de h. Boes

Openbaar ministerie: de h. Bresseleers

Advocaat: mr. De Gryse

Meineed – Boedelbeschrijving – Verduistering

Onder verduistering in de zin van art. 1183, 11°, Ger.W. moet worden verstaan iedere daad of iedere nalatigheid die ertoe strekt een goed te onttrekken aan de boedel.

A. t/ H. e.a.

Gelet op het bestreden arrest, op 10 april 1992 door het Hof van Beroep te Antwerpen gewezen;

A. In zoverre de voorziening gericht is tegen de beslissing op de strafvordering tegen eiseres:

Over het middel: schending van de artikelen 97 van de Grondwet en 226, tweede lid, van het Strafwetboek,

doordat het arrest eiseres op strafgebied tot een hoofd-gevangenisstraf van zes maanden en een geldboete van 100 frank veroordeelt wegens inbreuk op artikel 226, tweede lid, van het Strafwetboek, d.i. wegens valse eed bij een boedelbeschrijving door notaris H.; uit het strafdossier blijkt dat eiseres onder eed verklaarde «dat zij niets (had) verduisterd en van zodanige verduistering geen kennis (droeg)» (akte van boedelbeschrijving door notaris H.); het arrest enerzijds vaststelt dat eiseres «gelden die aan haar man persoonlijk toebehoorden of die gemeenschappelijk bezit waren, niet heeft aangegeven bij de boedelbeschrijving; dat ze aldus een valse eed heeft afgelegd bij de boedelbeschrijving»; het arrest anderzijds vaststelt dat «de vereffening-verdeling slechts zal kunnen uitwijzen of gelden werden verduisterd».

terwijl, eerste onderdeel, het tegenstrijdig is, enerzijds, te oordelen dat de eiseres gelden bij de boedelbeschrijving niet heeft aangegeven en, anderzijds, dat de vereffening-verdeling slechts zal kunnen uitwijzen of gelden werden verduisterd; zodat het arrest, dat door een tegenstrijdigheid is aangetast, niet regelmatig gemotiveerd is, wat schending inhoudt van artikel 97 van de Grondwet;

tweede onderdeel, het arrest op grond van die tegenstrijdigheid en na te hebben vastgesteld dat de vereffening-verdeling slechts zal kunnen uitwijzen of gelden werden verduisterd, eiseres niet wettig wegens valse eed bij de boedelbeschrijving kon veroordelen, wat schending inhoudt van artikel 226, tweede lid, van het Strafwetboek; dit misdrijf immers een vervalsing van de waarheid eist, die niet met zekerheid blijkt uit het arrest, gelet op de boven geciteerde tegenstrijdigheid en vaststelling;

Overwegende dat artikel 226, tweede lid, van het Strafwetboek strafbaar stelt de partij die bij de boedelbeschrijving, welke wordt opgemaakt met het oog op de vereffening en verdeling van een onverdeeldheid, in strijd met de waarheid de bij artikel 1183, 11°, van het Gerechtelijk Wetboek voorgeschreven eed aflegt dat zij niets heeft verduisterd en dat zij van zodanige verduistering geen kennis draagt;

Overwegende dat onder verduistering in de zin van artikel 1183, 11°, van het Gerechtelijk Wetboek, moet worden verstaan iedere daad of iedere nalatigheid die ertoe strekt een goed te onttrekken aan de boedel;

Overwegende dat het arrest de vordering tot schadevergoeding, spruitend uit de bewezen verklaarde valse eed, slechts ten belope van 1 frank morele schade toekent en het meergevorderde afwijst omdat dit meergevorderde schade betreft die «niet voortspuit uit de valse eed»; dat de appelrechters door de overweging «daar de vereffening-verdeling slechts zal kunnen uitwijzen of gelden werden verduisterd» hun oordeel «dat (eiseres) gelden die aan haar man persoonlijk toebehoorden of die gemeenschappelijk bezit waren, niet heeft aangegeven bij de boedelbeschrijving» niet tegenspreken, maar erop wijzen dat de schade wegens het verduisteren van gelden niet het gevolg is van de valse eed, zijnde «een middel (...) om de eerder gepleegde verduistering te bewimpelen», maar wel het gevolg van de verduistering zelf, wat tot uiting komt in de vereffening-verdeling;

Dat de appelrechters mitsdien niet tegenstrijdig oordelen;

Dat het middel feitelijke grondslag mist;

...

NOOT – Schade ten gevolge van meened bij verzegeling of boedelbeschrijving

1. Het afleggen van een valse eed bij een verzegeling of een boedelbeschrijving wordt in artikel 226, tweede lid, Sw. strafbaar gesteld. Dit misdrijf, dat pas in 1967 – bij de invoering van het Gerechtelijk Wetboek – in het Belgische strafrecht werd opgenomen (zie hierover Verstraeten, R., «De valse eed bij verzegeling of boedelbeschrijving» (noot onder Corr. Kortrijk, 3 oktober 1984), *R.W.*, 1984-85, 2968, nr. 1), wordt door het Strafwetboek ingedeeld bij de misdrijven «tegen de openbare trouw» (Marchal, A. en Jaspar, J.P., *Droit criminel. Traité théorique et pratique*, 3e ed., 1975, I, 288, nr. 940). In de zaak die aan de basis ligt van het geannoteerde cassatiearrest was de vraag aan de orde of en in hoeverre een particulier – te dezen een medeërfgenaar – schadevergoeding kan vorderen op grond van de valse eed die bij de boedelbeschrijving door een andere erfgenaam is afgelegd.

2. Een delictuele fout kan uiteraard slechts aanleiding geven tot schadevergoeding, wanneer deze fout de oorzaak was van de geleden schade (Declercq, R., *Strafvordering*, 8e druk, 1987, 254; Franchimont, M., Jacobs, A. en Masset, A., *Manuel de procédure pénale*, 1989, 112 en 116-117). Dit oorzakelijk verband wordt op een onaantastbare wijze door de feitenrechter beoordeeld (cf. o.a. Declercq, R., o.c., 285 in fine; Vandenberghe, H., Van Quickenborne, M. en Hamelinck, P., «Overzicht van rechtspraak. Aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad, 1964-1978», *T.P.R.*, 1980, (1139), 1370, nr. 187; Vandenberghe, H., Van Quickenborne, M., Geelen, K. en De Coster, S., «Overzicht van rechtspraak. Aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad, 1979-1984», *T.P.R.*, 1987, (1255), 1515, nr. 156). Het Hof van Cassatie zal nochtans nagaan of de rechter uit zijn vaststellingen het oorzakelijk verband al dan niet heeft kunnen afleiden (Bocken, H., «Het causaal verband tussen misdrijf en schade», in *Actuelle problemen van strafrecht, XIVe Postuniversitaire cyclus Willy Delves*, 1988, (437), 447, nr. 15; Declercq, R., o.c., 286 in fine - 287; Vandenberghe, H., Van Quickenborne, M. en Hamelinck, P., o.c., *T.P.R.*, 1980, 1371, nr. 188).

Strafprocesrechtelijk gezien zal het causaliteitsvraagstuk ook van belang zijn om de toelaatbaarheid op zich van de burgerlijke-partijstelling te beoordelen (vgl. i.v.m. het misdrijf van cheques zonder dekking en bedrieglijk onvermogen, Verstraeten, R., *De burgerlijke partij en het gerechtelijk onderzoek*, 1990, 87-88, nrs. 92-93; vgl. ook Vandeplas, A., «Over de gedingbeslissende eed», *R.W.*, 1977-78, 2495 e.v.). In casu zal men moeten kunnen aantonen dat men «slachtoffer» is van de meened.

3. In de onderhavige zaak had het bestreden arrest vastgesteld dat de beklagde bewust bepaalde gelden ten onrechte niet had aangegeven bij de boedelbeschrijving, waaruit het arrest de valsheid van de afgelegde eed (cf. artikel 1183, 11°, Ger.W.) had afgeleid. Anderzijds wees het hof van beroep de burgerlijke vordering uit hoofde van de «verduisterde bedragen» af, in de overweging dat «de vereffening-verdeling slechts zal kunnen uitwijzen of gelden werden verduisterd».

Te dezen is het uitermate belangrijk te wijzen op de zeer ruime interpretatie die het Hof van Cassatie – zo ook in het geannoteerde arrest – geeft aan de term «verduistering»: iedere daad of iedere nalatigheid die ertoe strekt een

goed te onttrekken aan de boedel is een verduistering in de zin van artikel 1183, 11°, van het Gerechtelijk Wetboek. Aan de oorsprong van de niet-aangifte, die moest worden gedaan (zie hieromtrent Cass., 24 oktober 1989, *A.C.*, 1989-90, 266; Cass., 21 februari 1990, *A.C.*, 1989-90, 799; De Nauw, A., *Inleiding tot het bijzonder strafrecht*, 1992, 27, nr. 49; Van Sinay, T. en Verstappen, J., *Boedelbeschrijvingen inzake familiaal vermogensrecht en faillissement*, 1993, 11, nr. 22, en 113, nr. 250; vgl. evenwel Cass., 8 december 1981, *A.C.*, 1981-82, 486), staat dus niet steeds een delictuele handeling, zoals een diefstal of een andere vorm van verdonkeremanen, hoewel de term «verduistering» in artikel 1183, 11°, die indruk kan wekken: ook het niet-aangeven van een schenking is in deze context een «verduistering», zodat een afgelegde eed bij de boedelbeschrijving als meined moet worden beschouwd (Cass., 29 oktober 1973, *Pas.*, 1974, I, 221, met conclusie van adv.-gen. Mahaux).

4. Wanneer aan de aldus omschreven verduistering een onrechtmatige daad voorafgaat, zal het duidelijk zijn dat een oorzakelijk verband ontbreekt tussen de op deze verduistering betrekking hebbende meined en de schade, bestaande in het vermogensverlies door deze verduistering: deze schade is een (louter) gevolg van de onrechtmatige toeëigening, niet van de (later) afgelegde eed.

Wanneer daarentegen de boedelbeschrijving niet wordt voorafgegaan door een onrechtmatige handeling (bijvoorbeeld wanneer een op zich volkomen legale schenking aan een erfgenaam door deze laatste niet is opgegeven bij de boedelbeschrijving), zal de vraag naar het oorzakelijk verband tussen meined en «verduistering» deliater zijn. De onrechtmatigheid zal immers in dit laatste geval vaak slechts kunnen worden gesitueerd op het moment dat de (valse) eed wordt afgelegd.

Toch mag worden aangenomen dat men ook in dit laatste geval niet mag beweren dat de meined de oorzaak van de schade is geweest: «Il ne suffit pas que le fait dommageable soit connexe à un délit» (*R.P.D.B.*, v° «Action civile», 147, nr. 9). De materiële schade wordt m.a.w. ook in dit geval niet veroorzaakt door de valse eed op zich, maar door de aan de basis van de valse eed liggende, wederrechtelijke niet-aangifte — ook al is er los van deze niet-aangifte niets onrechtmatigs gebeurd.

5. Het Hof van Cassatie oordeelde dat het bestreden arrest, door te oordelen dat «de vereffening-verdeling slechts zal kunnen uitwijzen of gelden werden verduisterd», enkel heeft willen wijzen op het feit dat de schade wegens het verduisteren van gelden niet het gevolg is van de valse eed: de term «verduistering» in deze overweging heeft blijkbaar niet de ruime betekenis als de verduistering die wordt bedoeld in artikel 1183, 11°, van het Gerechtelijk Wetboek.

Er zij voorts opgemerkt dat de vraag naar het oorzakelijk verband moet worden onderscheiden van de vraag naar (het bestaan van) de schade — iets wat in de onderhavige zaak niet zo duidelijk blijkt. Wanneer bijvoorbeeld een schenking buiten deel door de begiftigde niet is gemeld aan de notaris ter gelegenheid van de boedelbeschrijving, kan men wel schuldig zijn aan meined, maar zal er in principe helemaal geen vermogensschade zijn wanneer later blijkt (bij de vereffening-verdeling) dat deze schenking het beschikbaar gedeelte niet heeft overschreden (De Decker, H., «De staat van vereffening-verdeling», in *KFBN* (red.), *Vereffening-verdeling*, 1992, (69), 72 en 117). De vraag naar de oorzakelijk-

heid komt te dezen wat overbodig voor, aangezien de schade misschien zelfs niet eens vaststaat.

De enige mogelijkheid die meestal voor de burgerlijke partij openstaat, is het vorderen van een morele schadevergoeding, namelijk in de mate waarin men heeft «geleden» onder de valse eed (vgl. Verstraeten, R., *o.c.*, 88, en voetnoot 336). Deze wat vage en onbestemde morele belangenkrenking kan voldoende zijn om het strafproces op gang te brengen. Ook al betreffen de voornaamste overwegingen van het Hof van Cassatie in het onderhavige arrest (slechts) de formele motiveringsplicht en moet men bijgevolg uiterst voorzichtig zijn om een fundamentele stelling uit het arrest af te leiden, toch is duidelijk dat, gezien de aard van het misdrijf van valse-eedaflegging (dat, zoals het bestreden arrest terecht opmerkte, «slechts een middel is om de eerder gepleegde verduistering te bewimpelen»), het verduisterde bedrag of verduisterde goed niet op basis van artikel 226, tweede lid, Sw. kan worden gerecupereerd.

Steven Van Overbeke

HOF VAN BEROEP TE ANTWERPEN

8e KAMER — 10 APRIL 1992

Voorzitter-rapporteur: de h. Vandeplass
Raadsheren: de hh. Luyckx en Michielsens
Openbaar ministerie: mevr. Van Leuven
Advocaten: mrs. Segers en Mondelaers

Meined — Boedelbeschrijving — Schadevergoeding

Het verduisteren van gelden die aan de erfgerechtigden toekomen bij meined ter gelegenheid van boedelbeschrijving, levert geen schade op die voortspruit uit de meined.

De meined is eventueel slechts een middel om de eerder gepleegde verduistering te bewimpelen.

H. e.a. t/ A.

Overwegende dat de beklagde wordt vervolgd wegens het afleggen van een valse eed bij de notariële boedelbeschrijving die werd opgesteld in verband met het overlijden van haar echtgenoot;

Overwegende dat de notaris bij de opstelling van de akte herhaaldelijk aan beklagde heeft gevraagd of ze geen andere gelden, geldwaarden zoals kasbons, obligaties, aandelen en dergelijke van de nalatenschap afhangende had aan te geven; dat ze onder eed verklaarde dat ze geen andere waarden had ontvangen dan die welke zij heeft aangegeven;

Overwegende dat echter nadien is gebleken dat ze daags voor het overlijden van haar echtgenoot een som van 1.003.904 fr. en een ander bedrag van 315.093 fr. van de rekening heeft gehaald; dat ze ook met gelden die manifest voortkwamen van de verkoop van het huis van haar echtgenoot een kasbon ter waarde van 250.000 fr. heeft aangekocht; dat ze ten slotte toegaf dat ze van haar echtgenoot een bedrag van 200 à 300.000 fr. als geschenk had gekregen;

Overwegende dat haar erop gewezen werd dat ze deze bedragen niet had aangegeven aan de notaris en dat ze geen antwoord heeft kunnen verstrekken in verband met deze

verzwijging; dat ter terechtzitting wordt aangevoerd dat ze reeds oud is, dat ze niet goed beseftte waarover het ging of dat haar geheugen haar in de steek liet, maar dat deze uitleg het Hof niet overtuigen kan, nu enerzijds gebleken is dat de notaris haar herhaaldelijk gewezen heeft op haar plicht een volledige en rechtzinnige aangifte te doen, en nu uit haar houding tijdens het vooronderzoek ook gebleken is dat ze zeer goed beseftte waarover het onderzoek ging en wat haar ten laste werd gelegd;

Overwegende dat de beklagde heel wat uitleg verstrekt over de huwelijksvereenkomst, over de voorlopige verdeling van de goederen ten tijde van het huwelijk, over de uitgaven van haar overleden echtgenoot, maar dat al deze uitleg volkomen irrelevant is; dat niet dient te worden nagegaan welke giften de kinderen hebben ontvangen, welke de verbouwingswerken, het pensioengeld en alle uitgaven waren; dat het er alleen om gaat te weten of de beklagde rechtzinnig is geweest toen ze onder eed verklaard heeft dat de aangifte oprecht en volledig was;

Overwegende dat de beklagde aanvoert dat ze niet verplicht is uit te leggen wat er met de gemeenschappelijke gelden is gebeurd als er meer dan drie jaar verstreken zijn sedert deze gelden werden verkregen; dat de beklagde vermoedelijk het vermoeden in fiscale zaken in verband met successierechten verwacht met het bewijs in strafzaken; dat ze inderdaad niet verplicht is uitleg te verschaffen, maar dat ze te dezen geconfronteerd werd met een reeks gegevens die erop wijzen dat ze het geld dat hetzij aan haar man toebehoorde, hetzij aan de gemeenschap, niet heeft vermeld bij de boedelbeschrijving; dat inderdaad werd vastgesteld dat op 26 september 1988 een bedrag van 1.500.000 fr. op haar rekening werd gestort en dat ze dit geld daags voor het overlijden van haar man is geen afhalen, nl. 1.003.904 fr. en 315.093 fr.; dat ze hierover geen zinnige uitleg kan verstrekken;

Overwegende dat we anderzijds weten dat ze behoudens een bescheiden pensioen, geen inkomsten had, zodat redelijkerwijze kan worden aangenomen dat het gaat om gelden die aan haar echtgenoot of althans aan de gemeenschap toebehoorden;

Overwegende dat ook vastgesteld werd dat ze een kasbon van 250.000 fr. op 26 augustus 1987 met gemeenschappelijke gelden heeft aangekocht; dat ze bovendien onmiddellijk na de verkoop van het huis van haar man gelden die op de gemeenschappelijke rekening geboekt stonden, heeft laten overschrijven op haar persoonlijke rekening;

Overwegende dat zulks ongetwijfeld bewijst dat de beklagde gelden die aan haar man persoonlijk toebehoorden of die gemeenschappelijk bezit waren, niet heeft aangegeven bij de boedelbeschrijving; dat ze aldus een valse eed heeft afgelegd bij de boedelbeschrijving;

Overwegende dat hier geen sprake is van enige bewijslast aan de beklagde op te leggen; dat het bewijs dat ze gelden die aan de gemeenschap of aan haar echtgenoot toebehoorden in haar bezit had, wordt geleverd door de afschriften uit de bankrekeningen; dat deze afschriften een afdoende bewijs opleveren, tenzij de beklagde zou aantonen dat ze deze gelden heeft teruggestort of teruggegeven of voor de gemeenschap heeft gebruikt;

Overwegende echter dat de beklagde niet aantoonde, of zelfs niet voorstelt aan te tonen, dat ze gelden die ze op haar persoonlijke rekening ontvangen heeft — en waarvan dient

te worden aangenomen dat ze deze van de gemeenschap of van haar echtgenoot heeft verkregen, nu ze zelf geen inkomsten had — heeft teruggegeven, teruggestort of voor de gemeenschap heeft aangewend; dat ze deze waarden bijgevolg had dienen aan te geven bij de boedelbeschrijving;

Overwegende dat de beklagde de kasbon van 250.000 fr. in bezit heeft genomen, zoals blijkt uit de gegevens van de bank (waar ze persoonlijk voor ontvangst heeft getekend); dat zij, nu ze deze kasbon persoonlijk heeft ontvangen, ook persoonlijk dient aan te tonen of deze kasbon nog in haar bezit is of zoniet wanneer deze kasbon werd verzilverd;

Overwegende dat er geen aanleiding bestaat om de opschorting van de uitspraak te bevelen daar de valse eed een zeer ernstig misdrijf is; dat de beklagde de feiten gepleegd heeft uit winstbejag en dat ze gehandeld heeft met overleg en sluwheid ten nadele van de wettige kinderen van de overledene; dat de hiernabepaalde straf dan ook aangepast is aan de zwaarte van de feiten;

Overwegende dat de burgerlijke partijen schadevergoeding vorderen wegens het verduisteren van gelden die aan de erfgerechtigden toekwamen; dat deze schade echter niet voortspuit uit de valse eed, daar enerzijds de vereffeningverdeling slechts zal kunnen uitwijzen of gelden werden verduisterd; dat eventueel de valse eed slechts een middel is om de eerder gepleegde verduistering te bewimpelen; dat anderzijds alleen de door de wet aangestelde vereffenaars bevoegd zijn om te bepalen wat aan elk van de erfgerechtigden toekomt en niet het strafrecht dat over de valse eed dient te oordelen;

Overwegende dat weliswaar kan worden aangenomen dat de burgerlijke partijen een morele schade hebben geleden die kan worden bepaald op 1 fr.;

...

NOOT—Zie elders in dit nummer Cass., 9 november 1993, dat het cassatieberoep tegen bovenstaand arrest verwerpt.

HOF VAN BEROEP TE BRUSSEL

8e KAMER — 19 OKTOBER 1993

Voorzitter: de h. Londers

Advocaten: mrs. Swinnen en Wouters

Vennootschap — Maatschappelijke benaming — Handelsnaam — Verschillende wijzen van bescherming

Een vennootschap wordt geïdentificeerd door haar maatschappelijke benaming terwijl de handelsnaam de naam is waaronder een rechtspersoon aan het handelsverkeer deelneemt. Het onderscheid is van belang daar de bescherming van het recht op een maatschappelijke benaming en die van het recht op een handelsnaam aan verschillende rechtsregels zijn onderworpen.

B.V.B.A. V. t/ B.V.B.A. V.M.A.G.

Gezien de processtukken en in het bijzonder het afschrift van een vonnis op tegenspraak gewezen op 6 april 1993 door de voorzitter van de Rechtbank van Koophandel te Leuven,

zitting houdend als stakingsrechter, beslissing waarvan geen betekeningsexploot wordt voorgelegd en waartegen tijdig een regelmatig hoger beroep werd ingesteld bij akte van 18 juni 1993;

Overwegende dat de oorspronkelijk door geïntimeerde ingestelde vordering er toe strekte appellante:

– te horen veroordelen om, binnen een maand na het te wijzen vonnis, haar naam zodanig te wijzigen dat niet langer gevaar voor verwarring bestaat, namelijk zonder dat de lettercombinatie Vertigo erin voorkomt, dit op straffe van verbeurte van een dwangsom van 5.000 fr. per dag verdraging,

– te horen veroordelen tot betaling van een schadevergoeding van 50.000 fr., te vermeerderen met de gerechtelijke interesten;

Overwegende dat, wat het eerste onderdeel van de eis betreft, geïntimeerde dit in de loop van het geding heeft gewijzigd en zij verzocht appellante verbod op te leggen verder gebruik te maken van de handelsnaam Vertigo, dit vanaf de betekening van het te wijzen vonnis, op straffe van verbeurte van een dwangsom van 5.000 fr. per inbreuk;

Overwegende dat appellante een tegenvordering heeft ingesteld die ertoe strekt geïntimeerde te horen veroordelen tot betaling van een schadevergoeding van 50.000 fr. wegens tergend en roekeloos geding;

Overwegende dat de eerste rechter, na beide vorderingen te hebben ontvangen, de hoofdvordering deels gegrond en de tegenvordering ongegrond heeft verklaard;

dat hij aan appellante verbod heeft opgelegd verder gebruik te maken van de handelsnaam «Vertigo», dit vanaf acht dagen na de betekening van het vonnis en op straffe van verbeurte van een dwangsom van 5.000 fr. per vastgestelde inbreuk;

dat appellante tevens werd veroordeeld in de kosten;

Overwegende dat het hoger beroep ertoe strekt de vordering van geïntimeerde als ongegrond te horen afwijzen;

dat geïntimeerde besluit tot de bevestiging van het bestreden vonnis;

I. De feiten

Overwegende dat bij akte verleden voor notaris H. te Leuven, op 14 mei 1992 een BVBA werd opgericht met als maatschappelijke benaming «Vertigo M.A.G.», met zetel te Leuven, (...);

dat haar maatschappelijk doel hoofdzakelijk bestaat in «alle verrichtingen te doen die betrekking hebben op de inkoop en verkoop, import en export van kunstvoorwerpen en andere; het organiseren van verkooptentoonstellingen, zowel in haar eigen lokalen als die van derden; het promoten zowel in België als in het buitenland van Belgische of buitenlandse kunstenaars;

dat deze vennootschap op voormeld adres een kunstgalerie exploiteert onder de handelsnaam «Vertigo M.A.G.»;

Overwegende dat bij akte verleden voor notaris B., op 1 oktober 1992 een BVBA werd opgericht met als maatschappelijke benaming «Vertigo», met zetel te Leuven, (...);

dat haar maatschappelijk doel bestaan in «zowel in België als in het buitenland, de oprichting, aankoop, verkoop, het beheer en de exploitatie van horeca-aangelegenheden en aanverwante in de meest ruime zin van het woord»;

dat deze vennootschap op voormeld adres een taverne-bistrotheek drijft onder de handelsnaam «Vertigo»;

Overwegende dat de raadsman van geïntimeerde bij aangetekend schrijven van 6 november 1992, appellante in gebreke heeft gesteld om binnen dertig dagen haar maatschappelijke benaming te wijzigen, zich baserend op artikel 28 Venn.W.;

dat nu deze laatste hieraan geen gevolg heeft gegeven, geïntimeerde op 18 juni 1993 tot dagvaarding is overgegaan;

II. In rechte

1. Overwegende dat met betrekking tot een vennootschap een onderscheid gemaakt dient te worden tussen enerzijds de maatschappelijke benaming en anderzijds de handelsnaam;

dat de maatschappelijke benaming de bijzondere naam is die krachtens de wet (artikel 117, eerste lid, Venn.W. voor de BVBA) aan een vennootschap gegeven moet worden, die in de statuten wordt opgenomen en in het Belgisch Staatsblad wordt gepubliceerd;

dat de handelsnaam daarentegen de naam is waaronder een handelaar, natuurlijk of rechtspersoon, zijn handel drijft en aan het handelsverkeer deelneemt;

Overwegende dat in casu de handelsnaam van partijen samenvalt met hun maatschappelijke benaming;

dat dit echter niet wegneemt dat het beschermingsstatuut van de ene onderscheiden moet worden van dat van de andere;

Overwegende dat het in beide gevallen alleen de eerste gebruiker is die de wettelijke bescherming kan inroepen;

dat dit in casu ongetwijfeld geïntimeerde is nu uit de stukken blijkt dat zij vóór appellante werd opgericht en niet wordt betwist dat zij vanaf haar oprichting een kunstgalerie heeft geëxploiteerd onder de handelsnaam «Vertigo M.A.G.»;

Overwegende dat, in tegenstelling tot de maatschappelijke benaming, de handelsnaam slechts bescherming kan genieten wanneer hij voldoende onderscheidend is;

dat in casu niet wordt betwist dat de handelsnaam «Vertigo M.A.G.» een voldoende onderscheidend vermogen heeft;

Overwegende dat de bescherming van de maatschappelijke benaming op twee verschillende manieren verwezenlijkt kan worden;

Overwegende dat allereerst een vordering tot wijziging van de maatschappelijke benaming kan worden ingesteld, op grond van artikel 117, derde lid, Venn.W. wat de BVBA's betreft;

dat in het kader van deze vordering, benevens de naamsverandering, ook een schadevergoeding gevorderd kan worden;

dat een dergelijke vordering evenwel niet behoort tot de bevoegdheid van de stakingsrechter;

Overwegende dat vervolgens de eerbiediging van de maatschappelijke benaming verwezenlijkt kan worden op grond van artikel 93 NWHP;

dat immers een inbreuk op artikel 117 Venn.W., een met de eerlijke handelspraktijken strijdige daad uitmaken waarop een sanctie gesteld wordt op grond van voornoemde wetsbepaling en die aldus aanleiding kan geven tot een vordering tot staking overeenkomstig artikel 95 NWHP;

dat, in tegenstelling tot de vordering tot naamsverandering, diegene die de bescherming inroept op grond van artikel 93 NWHP, zal moeten aantonen dat de inbreuk op art-

tikel 117 Venn.W. zijn belangen schaadt of kan schaden, m.a.w. dat hij schade lijdt of kan lijden;

Overwegende dat de bescherming van de handelsnaam eveneens op verschillende manieren afgedwongen kan worden;

Overwegende dat ten eerste het gebruik van een handelsnaam door een verkoper verboden kan worden door de stakingsrechter op grond van artikel 23, 3° en 8°, NWHP, dat misleidende of verwarringstichtende reclame verbiedt;

dat een dergelijke vordering echter slechts mogelijk is wanneer een bepaalde en actuele reclame wordt geïnterpreteerd (Brussel, 16 januari 1990, *T.B.H.*, 1990, 346), hetgeen in casu niet het geval is;

dat daarentegen om te slagen in een dergelijke vordering diegene die zich het verbod beroept, niet hoeft te bewijzen dat hij schade lijdt of kan lijden;

Overwegende dat de eerste gebruiker de bescherming van zijn handelsnaam vervolgens ook kan bewerkstelligen door de stakingsrechter te adiiëren op grond van artikel 93 NWHP, al dan niet in combinatie met artikel 8 van het Unieverdrag van Parijs;

dat immers het gebruik van een verwarringstichtende handelsnaam op zichzelf een daad kan zijn strijdig met de eerlijke handelsgebruiken;

dat in dat geval evenwel het bewijs geleverd dient te worden dat het gebruik van een dergelijke handelsnaam schade berokkent of kan berokkenen;

2. Overwegende dat geïntimeerde nooit duidelijk heeft gesteld wat het voorwerp is van haar vordering en op welke rechtsgrond die is gebaseerd;

dat in de conclusie voor de eerste rechter, waarbij de oorspronkelijke vordering zoals geformuleerd in de dagvaarding wordt gewijzigd, deze onduidelijkheid wordt aangehouden;

dat in het motiverend gedeelte van die conclusie wordt gezegd: «Concluante (= geïntimeerde) vordert dat verweerster (= appellante) zou staken de benaming Vertigo als *maatschappelijke benaming* (cursivering toegevoegd) te gebruiken. De grond van het oneigenlijk en verboden handelsgedrag, is inderdaad te vinden in art. 117 van de vennootschapswet»;

dat daarentegen in het petitum wordt gevraagd: «Derhalve verweerster te verbieden nog verder gebruik te maken van de *handelsbenaming* (cursivering toegevoegd) Vertigo...»;

dat, in haar conclusie voor het hof, geïntimeerde deze tegenstrijdigheid niet opklaart;

Overwegende dat die tegenstrijdigheid niet wordt opgeheven door de enkele vaststelling dat in casu de maatschappelijke benaming en de handelsnaam identiek zijn;

dat, wanneer immers geïntimeerde de bescherming inroept van haar maatschappelijke benaming op grond van artikel 93 NWHP, via een overtreding van artikel 117 Venn.W. — zoals aangenomen zou kunnen worden op grond van het motiverend gedeelte van de conclusie genomen in eerste aanleg —, het verwarringsrisico in abstracto beoordeeld moet worden, d.w.z. door de enkele vergelijking van de gebruikte namen (Brussel, 16 januari 1990, hiervoor reeds geciteerd en de aldaar aangehaalde referenties);

dat m.a.w. bij de beoordeling van het verwarringsrisico geen rekening dient te worden gehouden met de aard van de bedrijvigheid, noch de plaats alwaar zij wordt uitgeoefend;

dat integendeel, wanneer geïntimeerde de bescherming inroept van haar handelsnaam louter op grond van artikel 93 WHP de beoordeling van het verwarringsrisico in concreto gebeurt, nl. aan de hand van de concrete omstandigheden waarin de handelsnaam wordt gebruikt;

Overwegende dat het in de gegeven omstandigheden noodzakelijk voorkomt dat geïntimeerde het voorwerp en de rechtsgrond van haar vordering preciseert;

dat hiertoe de heropening van het debat behoort te worden bevolen;

...

ARBEIDSHOF TE ANTWERPEN

4e KAMER — 26 NOVEMBER 1993

Voorzitter: de h. Verschuere

Raadsheren in sociale zaken: de hh. Cosijns en Van Dun
Openbaar ministerie: mevr. Van Strijdonck

Advocaten: mrs. Mergits, Nelissen Grade, Lenaerts, Dijk en Blancke

Sociale zekerheid werknemers — Bijdragen — Grondslag — Loon — Begrip — Winst aandelen voor werknemers — Dividenden

Nu de door art. 2 Loonbeschermingswet gestelde cumulatieve voorwaarden niet waren vervuld, was te dezen het dividend verbonden aan de winstbewijzen dat aan de werknemers van de betrokken onderneming werd uitgekeerd, geen loon als bedoeld in voormelde wetsbepaling, en derhalve niet onderworpen aan sociale-zekerheidsbijdragen. Immers: 1° hoewel het dividend verbonden aan de toegekende winstbewijzen een in geld waardeerbaar voordeel werd op het ogenblik van zijn uitkering, hebben alle betrokkenen gewild en aanvaard dat de toekenning van de winstbewijzen buiten elke individuele en collectieve loonvorming viel, en versilde ze van de toekenning van jaareindepremies en dergelijke voordelen; 2° het aan de winstbewijzen verbonden recht op dividend bezaten de werknemers niet op grond van hun hoedanigheid van werknemer maar op grond van hun uit het vennootschapsrecht volgende hoedanigheid van vennoot sui generis; 3° de dividenden verbonden aan de winstbewijzen werden geput uit de winst gerealiseerd door de moedermaatschappij, eigenares van de onderneming, zodat zij niet ten laste waren van de werkgever-exploitant van de ondernemingseenheid; 4° de dividenden, als opbrengst van winstcoupons, werden niet verkregen ingevolge de dienstbetrekking maar ingevolge de aan het houderschap van winstbewijzen verbonden vennootschapsbetrekking, aangezien de ontvangen winstbewijzen onmiddellijk deel uitmaakten van het privé-vermogen van de werknemers, het bezit ervan hun de hoedanigheid van vennoot gaf, en de toekenning van de winstbewijzen zelf gemene kenmerken vertoonde met een aandelenoptie en niet gebeurde alleen met het doel de sociale-zekerheidswet te ontduiken.

N.V. A. t/ R.S.Z. en Belgische Staat

De feiten

Op 18 januari 1989 dagvaardde de Rijksdienst voor Sociale Zekerheid appellante tot betaling van 165.346.046 frank voor de bijdragen, bijdrageopslagen en interest voor

sociale zekerheid, voor het vierde kwartaal 1985 en het eerste kwartaal 1986, ingevolge een rekeningoverzicht van 19 december 1988, te vermeerderen met de interest op het bedrag van de bijdragen vanaf 19 december 1988, en de kosten van het geding (A.R. 183.707).

Op 24 januari 1990 dagvaardde de Rijksdienst voor Sociale Zekerheid appellante tot betaling van 144.384.011 frank voor de bijdragen, bijdrageopslagen en interest voor sociale zekerheid, voor het vierde kwartaal 1986 en het eerste kwartaal 1987, ingevolge een rekeningoverzicht van 12 januari 1990, te vermeerderen met de interest op het bedrag van de bijdragen vanaf 12 januari 1990, en de kosten van het geding (A.R. 194.924).

Op 25 januari 1991 dagvaardde de Rijksdienst voor Sociale Zekerheid appellante tot betaling van 191.153.291 frank voor de bijdragen, bijdrageopslagen en interest voor sociale zekerheid, voor het vierde kwartaal 1987 en het eerste kwartaal 1988, ingevolge een rekeningoverzicht van 11 januari 1991, te vermeerderen met de interest op het bedrag van de bijdragen vanaf 11 januari 1991, en de kosten van het geding (A.R. 206.986).

Die vorderingen strekken tot veroordeling van appellante tot betaling van sociale bijdragen met den aankleve van dien op dividenden van winstbewijzen die appellante aan haar werknemers heeft uitbetaald.

...

Door appellante werden aan haar personeelsleden winstbewijzen toegekend op grond van artikel 41 van de Vennootschapswet.

Het mechanisme van deze operatie werd vastgelegd in artikel 11 van de statuten van de vennootschap, als gewijzigd door de algemene vergadering, en waarvan de tekst luidt als volgt :

«1° Onder de voorwaarden en binnen de perken hierna bepaald kunnen winstbewijzen worden gecreëerd om aan de werknemers van de vennootschap te worden toegekend.

2° De winstbewijzen – die het kapitaal niet vertegenwoordigen – geven de begunstigde recht op een dividend over het boekjaar of de boekjaren in de effecten vermeld, onverminderd het hierna in punt 6 bepaalde.

3° Het dividend zal telkenjare worden vastgesteld door de dan uitkeerbare winst te delen door één miljoen en het resultaat van die bewerking af te ronden naar het hogere honderdtal, waarbij 'uitkeerbare winst' zal worden verstaan als winst, na aftrek van alle kosten en lasten, die conform de wet en deze statuten aan de aandeelhouders kan worden uitgekeerd.

4° De Raad van Bestuur of, indien daartoe door de Raad van Bestuur gemachtigd, het College van Afgevaardigd-Bestuurders, bepaalt het tijdstip waarop winstbewijzen worden gecreëerd, hun aantal en geldigheidsduur, alsook hoeveel van welke geldigheidsduur aan wie zullen worden toegekend met die beperking, dat de som van de dividenden uit te keren aan alle over hetzelfde boekjaar gerechtigde winstbewijzen, nooit meer dan 5% van de uitkeerbare winst zal mogen bedragen.

5° Elk toegekend winstbewijs wordt op naam van de begunstigde ingeschreven in een daartoe door de vennootschap gehouden register. Als bewijs van inschrijving in dit register zal de begunstigde een certificaat worden uitgereikt waaruit de hem verleende rechten zal blijken. De winstbe-

wijzen, evenals de rechten die eruit voortvloeien, zijn onverhandelbaar en onoverdraagbaar zelfs om niet.

6° Een winstbewijs geeft geen verder recht op dividend na de uitbetaling van het dividend over het (laatste) boekjaar waarop het betrekking had, of, wanneer de begunstigde overlijdt of de vennootschap als werknemer verlaat om welke reden ook, na de uitbetaling van het dividend over het boekjaar voorafgaand aan het jaar waarin hij overlijdt of de vennootschap verlaat. (Nochtans zal de houder van een gerechtigd winstbewijs die overlijdt of de vennootschap verlaat na het verstrijken van de 50ste week van een bepaald jaar, worden geacht dat volledige boekjaar in dienst te zijn geweest en zal derhalve het dividend over dat boekjaar nog worden uitbetaald).

7° Bij verlies van het certificaat of bij buitenbezitstelling ervan, om welke reden of door welke oorzaak ook, alsmede bij twijfel of betwisting betreffende de geldigheid van een certificaat, zal de inschrijving in het register bepalend zijn voor het vaststellen van de rechten aan het betrokken effect verbonden.

8° De houders van winstbewijzen hebben uit dien hoofde geen toegang tot de Algemene Vergadering en hebben ook geen stemrecht dan in de omstandigheden en onder de voorwaarden vermeld in artikel 71 van de Gecoördineerde wetten op de handelsvennootschappen.

Met toepassing van artikel 11, 4°, van deze statuten besliste de raad van bestuur van appellante in augustus 1985 50.000 winstbewijzen te creëren met vier coupons aangehecht, nl. voor de boekjaren 1985, 1986, 1987 en 1988; 32.000 van deze winstbewijzen werden toegekend aan de werknemers volgens de volgende objectieve criteria :

– iedere werknemer (werkman, bediende of kaderlid) die gedurende het volledige kalenderjaar (= boekjaar) in dienst van de onderneming was in een voltijdse betrekking, ontvangt vier winstbewijzen ;

– iedere werknemer (werkman, bediende of kaderlid) die gedurende het volledige kalenderjaar in dienst was in een half-time betrekking, ontvangt twee winstbewijzen.

De resterende 18.000 winstbewijzen werden volgens andere criteria toebedeeld, waarbij de raad van bestuur beoogde de speciale verdiensten, met andere woorden ieders bijzondere en persoonlijke bijdrage tot het resultaat, te belonen.

De appreciatie van deze verdiensten gebeurde op gediversifieerde en uiterst confidentiële wijze volgens diverse procedures :

– voor de leden van het kaderpersoneel gebeurde de waardering door de raad van bestuur zelf ;

– voor de bedienden gaf elke directie advies aan de raad van bestuur over ieders verdiensten over een langere periode (5-6 jaar); de raad van bestuur besliste over de toekenning en deelde zijn beslissing niet mee aan de adviserende directie ;

– aan de personeelsleden (werklieden en bedienden) werkzaam in het continuproduktiesysteem (4-ploegenstelsel) werden twee winstbewijzen extra toegekend ; de raad van bestuur oordeelde dat het werken in ploegen een bijzondere inspanning vergt welke in hoge mate bijdroeg tot het resultaat ;

– tot slot beloonde de raad van bestuur de meest waardevolle van de in de ideeënbus gedeponeerde suggesties.

Appellante merkt hierbij op dat het systeem der winstbewijzen ingevoerd kan worden omdat de aandeelhouders bereid waren 5% van de nettowinst, die in haar totaliteit het B.-Concern toekomt, af te staan aan het A.-personeel.

Deze winstbewijzen, in de statuten ingeschreven door aandeelhouders van buitenlandse oorsprong, maken het mogelijk een gedeelte van de uitgekeerde winst in België te houden terwijl ze anders volledig naar de Duitse aandeelhouders zou toevloeien.

...

In rechte

1. De hoofdvordering

De wettelijke grondslag van de vorderingen van eerste geïntimeerde is te vinden in :

a) Artikel 23 van de wet van 29 juni 1981 houdende de algemene beginselen van de sociale zekerheid voor werknemers (*B.S.*, 2 juli 1981) (hierna te noemen Algemene Beginselenwet Sociale Zekerheid – afgekort *A.B.S.Z.*): «De sociale-zekerheidsbijdragen worden berekend op basis van het loon van de werknemer. Het begrip loon wordt bepaald bij artikel 2 van de wet van 12 april 1965 betreffende de bescherming van het loon der werknemers. Evenwel kan de Koning het aldus bepaalde begrip, bij een in ministerraad overlegd besluit, verruimen of beperken (...)»

Deze bepaling is conform met artikel 14 van de wet van 27 juni 1969 tot herziening van de Besluitwet van 28 december 1944 betreffende de maatschappelijke zekerheid der arbeiders.

b) Artikel 2 van de wet van 12 april 1965 betreffende de bescherming van het loon der werknemers (*B.S.*, 30 april 1965) (hierna te noemen Loonbeschermingswet – afgekort *L.B.W.*):

«Deze wet verstaat onder loon :

1° het loon in geld waarop de werknemer ingevolge zijn dienstbetrekking recht heeft ten laste van de werkgever ;

2° de fooien of het bedieningsgeld waarop de werknemer recht heeft ingevolge zijn dienstbetrekking of krachtens het gebruik ;

3° de in geld waardeerbare voordelen waarop de werknemer ingevolge zijn dienstbetrekking recht heeft ten laste van de werkgever.

De Koning kan, op voorstel van de Nationale Arbeidsraad, het begrip 'loon', zoals omschreven in het eerste lid, uitbreiden.

Voor de toepassing van deze wet worden evenwel niet als loon beschouwd, de vergoedingen door de werkgever rechtstreeks of onrechtstreeks betaald :

1° als vakantiegeld ;

2° welke moeten worden beschouwd als een aanvulling van de vergoedingen, verschuldigd ten gevolge van een arbeidsongeval of een beroepsziekte ;

3° welke moeten worden beschouwd als een aanvulling van de voordelen, toegekend voor de verschillende takken van de sociale zekerheid.»

Bijgevolg dient te worden onderzocht of de winstbewijzen en de daaraan gekoppelde dividenden «loon in geld of in geld waardeerbare voordelen zijn waarop de werknemer ingevolge zijn dienstbetrekking recht heeft».

Opdat in deze zin van loon of voordeel gesproken kan worden

– is het zonder belang of het al dan niet gaat om geld, mits er maar sprake is van een «in geld waardeerbaar» voordeel voor de werknemer ;

– moet de werknemer op dat voordeel recht hebben ;

– moet dit recht het gevolg zijn van zijn dienstbetrekking ;

– moet de last van het voordeel op de werkgever wegen.

Enkel indien voornoemde vier voorwaarden cumulatief zijn vervuld, kan er van loon in de zin van artikel 2 van de Loonbeschermingswet sprake zijn.

Er dient te worden onderzocht of de winstbewijzen en de eraan verbonden dividenden aan deze vier criteria beantwoorden.

Volgens appellante moet hierbij een onderscheid gemaakt worden tussen de toekenning van de winstbewijzen zelf en de uitkering van de dividenden. Dit laatste is een potentieel gevolg van het bezit van winstbewijzen en aldus van het «vennoot» zijn van de houder en niet van zijn «werknemer» zijn.

Dit kan hier van belang zijn voor de beoordeling. «Het is immers duidelijk dat bijdragen slechts kunnen worden gegeven over die voordelen welke als loon kunnen worden beschouwd en niet op die welke de werknemer zou ontvangen in zijn hoedanigheid van aandeelhouder» (H. Van Hoogenbemt, «Winstbewijzen voor werknemers en sociale zekerheid», *T.R.V.*, 1991, 449 e.v.).

Het later ontvangen van dividenden is louter het gevolg van het feit dat de werknemer houder is van deze winstbewijzen, die in zijn privé-vermogen aanwezig zijn, zodat dit ontvangen enkel gebeurt in het kader van het beheer van zijn privé-vermogen waartoe de winstbewijzen behoren.

Het recht op dividend is onlosmakelijk verbonden aan de winstbewijzen die tegelijk en samen worden toegekend aan de werknemers ; het een kan niet zonder het ander toegekend worden. Het winstbewijs is onverhandelbaar en onoverdraagbaar, zelfs om niet. Het winstbewijs geeft geen toegang tot de algemene vergadering van de aandeelhouders en ook geen stemrecht. Bovendien vervalt het recht op dividend bij overlijden of uitdiensttreding van de werknemer. Deze regel wordt enigszins verzacht en wel in die zin dat de houder van een winstbewijs die overlijdt of de vennootschap verlaat na het verstrijken van de 50e week van een bepaald jaar, geacht wordt dat volledige jaar in dienst te zijn geweest.

Er wordt vastgesteld dat de winstbewijzen volgens twee verschillende criteria, in de statuten van appellante bepaald, worden toegekend.

In de eerste plaats werden 32.000 winstbewijzen aan alle werknemers toegekend, nl. aan de werknemers in een voltijdse betrekking, ten getale van 4, en aan de werknemers in een halftijdse betrekking, ten getale van 2. Vervolgens werden 18.000 winstbewijzen extra toegekend aan bepaalde categorieën werknemers, zoals het kaderpersoneel, de bedienden en het personeel werkzaam in het continuproduktiesysteem, die twee extrawinstbewijzen werden toegekend, en ten slotte aan de werknemers die de meest waardevolle ideeën voorgesteld hadden.

De criteria voor de toekenning werden door de raad van bestuur bepaald.

Beide soorten winstbewijzen worden bijgevolg toegekend zowel wegens de loutere hoedanigheid van werknemer als wegens een bijzondere positie in de onderneming en wegens bijzondere prestaties van bepaalde categorieën werknemers.

De omvang van het voordeel van de winstbewijzen wegens de extracontractuele inbreng van de werknemers, die volgens appellante immaterieel en louter als vennoot verwezenlijkt is, wordt geconcretiseerd in de uitkering van de dividenden.

De omvang van de vergoeding voor de extrainbreng van de werknemers is dus afhankelijk van de bedrijfsresultaten, met name de omvang van de verwezenlijkte winst en het aantal winstbewijzen van iedere werknemer.

De grootte van deze vergoeding kan bijgevolg niet bepaald worden bij de toekenning van de winstbewijzen, en voor ieder winstbewijs afzonderlijk; dit kan ook niet aangezien de extraprestaties die aanleiding zullen geven tot de uitkeringen dividenden nog geleverd moeten worden.

Het is dan ook niet het winstbewijs, dat op zichzelf toegang tot winstdeelname verleent en dat onverhandelbaar en onoverdraagbaar is, maar het dividend dat de omvang van de vergoeding van de werknemer van zijn extrainbreng zal bepalen.

Bijgevolg dient ook te worden onderzocht of het dividend, waarop eerste geïntimeerde de sociale-zekerheidsbijdragen vordert en dat niet losgekoppeld kan worden van het winstbewijs en er een integrerend deel van uitmaakt, aan de voornoemde criteria van het loon of voordeel al dan niet voldoet.

1. In geld waardeerbaar

Uit de appelconclusie blijkt dat alle partijen het erover eens zijn dat de winstbewijzen als dusdanig niet tot bijdraageplicht aanleiding geven.

Artikel 11, 3° en 4°, van de statuten van appellante bepaalt echter:

«3° Het dividend zal telkenjare worden vastgesteld door de dan uitkeerbare winst te delen door één miljoen en het resultaat van die bewerking af te ronden naar het hogere honderdtal, waarbij 'uitkeerbare winst' zal worden verstaan als de winst, na aftrek van alle kosten en lasten, die conform de wet en deze statuten aan de aandeelhouders kan worden uitgekeerd.

4° De Raad van Bestuur of, indien daartoe door de Raad van Bestuur gemachtigd, het College van Afgevaardigd-Bestuurders bepaalt het tijdstip waarop winstbewijzen worden gecreëerd, hun aantal en geldigheidsduur, alsook hoeveel van welke geldigheidsduur aan wie zullen worden toegekend met die beperking, dat de som van de dividenden uit te keren aan alle over hetzelfde boekjaar gerechtigde winstbewijzen nooit meer dan 5% van de uitkeerbare winst zal mogen bedragen.»

De vraag rijst derhalve of de zogenaamde dividenden wel in geld waardeerbare voordelen zijn namelijk op het ogenblik dat ze worden uitgekeerd. Het Hof is van mening dat daarop bevestigend moet worden geantwoord, maar dat dit voordeel niet automatisch gelijkgesteld kan worden met de in het verleden en nog steeds toegekende jaareindepremies of andere soortgelijke voordelen die worden toegekend als tegenprestatie voor de klassiek-conventioneel verrichte arbeid en die aanleiding hebben gegeven tot belangrijke cassatierechtspraak, nl. het cassatiearrest van 20 april 1977.

Deze jaareindepremies zijn overigens ondertussen praktisch alle gaan behoren tot het arsenaal van de conventioneel te onderhandelen arbeidsvoorwaarden en zijn irreversibel geworden behoudens andersluidende «conventioneel» beslissingen.

In het onderhavige geval blijken alle betrokken partijen, technische bedrijfsexploitant, werknemers, vakbonden en aandeelhouders de bedoeling gehad te hebben het genomen initiatief te zien en te aanvaarden als liggende buiten de normale contractuele en conventionele loonvorming, m.a.w. de toekenning ervan gebeurt niet ter uitvoering van individuele of collectieve arbeidsovereenkomsten en kan derhalve nooit het voorwerp zijn van overleg met de vakorganisaties.

Een toekenning van winstbewijzen en de daaraan verbonden uitkering van dividend is een eenzijdige beslissing van de raad van bestuur. Eerste geïntimeerde stelt dat een voorbehoud voor de toekomst aan de dividenden het kenmerk van loon niet kan ontnemen. In dit verband kan worden opgemerkt dat een beslissing tot niet-uitkering van de dividenden, bijvoorbeeld wegens onvoldoende prestaties, inderdaad door de rechterlijke macht gesanctioneerd zou worden. De motivering zou echter niet bestaan in de beslissing dat het dividend dient te worden uitgekeerd wegens het feit dat het loon is, maar wegens het feit dat de werknemer er recht op heeft uit hoofde van zijn winstbewijs.

Een jaareindepremie kan verschillen in waarde, normaliter is ze stijgend, ze is nooit nihil. Het dividend is steeds onzeker in waarde, groeiend of afnemend, en kan zelfs nihil zijn.

Jaareindepremies, eenmaal ingesteld, worden automatisch na een afgelopen werkperiode betaald en blijven dat, ongeacht de prestatie van zowel onderneming als geheel als van de werknemer.

Winstbewijzen worden toegekend met het oog op het extra stimuleren van entrepreneurship, zodat meer winst zal kunnen worden gemaakt en dividenden zullen kunnen worden uitgekeerd. De dividenden worden uitgekeerd na afloop van een boekjaar, wanneer er winst is, niet na verrichte prestaties. Het economisch resultaat is bepalend, niet het ontstane recht.

2. Waarop de werknemer recht heeft

Artikel 11, 2°, van de statuten van appellante bepaalt: «De winstbewijzen (...) geven de begunstigde recht op een dividend (...)»

Nochtans is het de raad van bestuur die, volgens de statuten, het tijdstip bepaalt waarop winstbewijzen worden gecreëerd. Ook hun aantal en geldigheidsduur worden bepaald door de raad van bestuur. Deze bevoegdheid is volstrekt discretionair. Er bestaat geen statutair recht op de toekenning van de winstbewijzen.

Aangezien de dividenden slechts een potentieel gevolg zijn van de winstbewijzen, is het Hof van mening dat, als de winstbewijzen eenmaal zijn gecreëerd, de werknemers de daaraan statutair verbonden rechten kunnen uitoefenen.

Maar in tegenstelling tot gewoon loon, dat steeds verschuldigd is zolang de arbeidsverhouding bestaat, hebben we hier te maken met weliswaar statutaire rechten waarop werknemers in hun hoedanigheid van vennoten *sui generis* een beroep kunnen doen, maar die beperkt zijn in de tijd en blijkbaar niet opnieuw voor een nieuwe periode voor de jaren 1993, 1994, 1995 en 1996 werden hernieuwd.

Het Hof is derhalve van mening dat het recht op dividend hoewel reëel, toch niet vergelijkbaar is met het recht op loon of andere in geld waardeerbare voordelen waarop de werknemer recht heeft. Over de juridische aard van de rechten verbonden aan winstbewijzen bestond discussie. Thans wordt evenwel door een eensluidende rechtsleer aangenomen

men dat de houders van winstbewijzen vennoten *sui generis* zijn (Demeur, P., «La part bénéficiaire confère-t-elle la qualité d'associé?», *Rev. Prat. Soc.*, 1957, 67-68; Van Rijn, J. en Van Ommeslaeghe, P., «Examen de jurisprudence (1957 à 1960) Les sociétés commerciales», *R.C.J.B.*, 1962, 394).

Bijgevolg kan men evenmin de uitkering van een dividend gelijkstellen met het toekennen van een produktiviteitspremie. Een produktiviteitspremie is een premie die voortspuit uit een normale contractuele relatie van de werknemer en is niet op de winst gebaseerd maar op de produktiviteit, bijvoorbeeld op de verwerkte tonnage, op het verkregen volume produkt of het aantal stuks.

3. Ten laste van de werkgever

De uitkeringen die plaatsvinden na afsluiting van de jaarrekeningen van de vennootschap zoals voorgelegd aan de algemene vergadering, behoren niet tot de loonkosten – en verhogen deze trouwens niet – hetgeen het autonome karakter van het dividend onderstreept.

De vergoedingen die liggen in de zuivere verhouding werkgever/werknemer worden in de jaarrekening opgenomen op de passiefzijde van de jaarrekening, dus voor de boekhoudkundige bepaling van het als winst uit te keren bedrag. Het zijn immers de schuldvorderingen ten laste van de werkgever.

De dividenden van de winstbewijzen zijn, zoals de dividenden van de aandelen, schuldvorderingen van de houders van de effecten als vennoten ten opzichte van de vennootschap. In de jaarrekening worden zij bijgevolg formeel voorgesteld als bedragen voor de vennoten ten laste van de vennootschap, dus niet in de hoedanigheid van werkgever. Boekhoudkundig vormen zij dan ook een element van de uitkeerbare winst na verrekening van activa en passiva.

Aangezien daarenboven de dividenden uit de winst geput worden en deze winst eigendom is van de moedermaatschappij B.A.G., (de aandelen van de N.V. A. bevinden zich rechtstreeks of onrechtstreeks voor 100% in handen van B. A.G.) kan men de vraag stellen of het wel de werkgever ter plekke, nl. de technische exploitant van de eenheid, is die belast wordt met de kost van deze operatie.

Uit het feitenrelaas blijkt integendeel dat door de toegepaste techniek de Duitse aandeelhouder maximaal 5% van zijn aanspraak op winst afstaat aan de werknemers teneinde ze meer te betrekken bij de goede gang van de onderneming in haar geheel, zodat ook de voorwaarde «ten laste van de werkgever» in de klassieke zin van het woord niet vervuld wordt.

4. Ten gevolge van zijn dienstbetrekking

Het Hof is van mening dat de opbrengst uit de coupons, die zelf voortspuiten uit de titels van de «winstbewijzen», niet gerealiseerd worden ten gevolge van de dienstbetrekking.

I. Artikel 41 Vennootschappenwet bepaalt: «Naast de aandelen die het maatschappelijk kapitaal vertegenwoordigen kunnen er winstbewijzen of soortgelijke effecten worden uitgegeven. De statuten bepalen de eraan verbonden rechten.»

Op basis van dit artikel voerde appellante de winstbewijzen in voor haar personeel. De toekenning ervan was ingegeven door de omstandigheid dat de wetgeving betreffende de aandelenopties bij A. niet kon worden toegepast, aangezien een buitenlandse onderneming, namelijk B. A.G., rechtstreeks of onrechtstreeks eigenares is van alle aande-

len. Het ligt voor de hand dat artikel 41 een geldig alternatief biedt voor ondernemingen die een buitenlandse onderneming als moederbedrijf hebben.

Hoofdbekommernis van appellante is de eigen werknemers de kans te geven nauwer bij het voortbestaan en de groei van de onderneming betrokken te worden op een wijze die de gewone contractuele en/of conventionele prestaties overschrijdt.

Met name wordt als gevolg van deze persoonlijke betrokkenheid van de werknemers in het algemeen en van speciale groepen, zoals kaderleden en shiftmedewerkers in het bijzonder, meer initiatief, creativiteit, verantwoordelijkheidszin, entrepreneurship, inzet en motivatie verwacht. Het is algemeen aanvaard dat juist de aanwezigheid en sterke ontwikkeling van zulke eigenschappen die een immaterieel karakter dragen, aan een onderneming een groeidimensie verschafft die duidelijk de strikt contractuele en afdwingbare verbintenis van de arbeidsovereenkomst overstijgt.

«Winstbewijzen kunnen een inbreng van arbeid vergoeden en meer algemeen worden toegekend voor elke immateriële waarde die de vennootschap geniet» (Fredericq, L., *Traité de droit commercial belge*, IV, Gent, 1950, 540). Het toekennen van winstbewijzen in ruil voor een inbreng van immateriële waarden is derhalve een perfect toelaatbare vennootschapsrechtelijke constructie, waarbij de hoedanigheid van werknemer de *affectio societatis* geenszins uitsluit (Resteau, Ch., *Traité des sociétés anonymes*, II, Brussel, 1982, nr. 1156).

Door het in ontvangst nemen van winstbewijzen krijgt de werknemer een bijkomende hoedanigheid, nl. vennoot. Het recht op dividend is precies een van die rechten die men put uit de vennootschapswetgeving en niet uit het arbeidsrecht. Winstbewijzen en de dividenden die er het potentieel gevolg van zijn, impliceren een nieuwe relatie, nl. de vennootschapsbetrekking die verschilt van de dienstbetrekking.

II. Deze winstbewijzen worden evenwel toegekend op grond van objectieve criteria en zonder dat werkgever en houder van de winstbewijzen zich bewust zijn van de mogelijke opbrengst ervan. De van de houder verwachte inspanningen gaan niet noodzakelijk over in een opbrengst die evenredig is met de geleverde inspanningen. Dit feit, nl. de onzekerheid dat de supplementaire inspanningen werkelijk gevaloriseerd zullen worden, dus enkel een kans op een aanvullend inkomen uitmaken, wijst er reeds op dat de potentieel uit te keren dividenden niet passen in het begrip «voordeel ingevolge de arbeidsovereenkomst».

De winstbewijzen en niet de dividenden werden toegekend als vergoeding voor een inbreng. Zo de winstbewijzen een vergoeding uitmaken voor uitzonderlijke verdiensten, dient eerste geïntimeerde deze winstbewijzen te evalueren, wat moeilijk kan zijn en zuiver theoretisch, maar niet tot gevolg heeft dat bij niet-waardeerbaarheid wordt afgewacht tot op het ogenblik dat de coupons uiteindelijk iets opbrengen.

Het niet in geld waardeerbaar karakter van de winstbewijzen kan onmogelijk als argument gelden voor de bijdrageplicht met betrekking tot de later uitgekeerde dividenden.

Immers, zodra de winstbewijzen worden toegekend, vallen ze in het privé-vermogen van de vennoten. De dividenduitkeringen worden dan aan de werknemer verricht in zijn hoedanigheid van houder van het winstbewijs. (Haalterman, A., «Aandeelhouderschap van werknemers in de onderneming», *Jura Falconis*, 1987, 1988, p. 424; Braeckmans, H. en

Wymeersch, E., *Het gewijzigd vennootschapsrecht*, 1992, 304 e.v.).

Eerste geïntimeerde toont onvoldoende aan dat de dividenden worden uitgekeerd ingevolge de dienstbetrekking en niet louter ingevolge de hoedanigheid van houder van het winstbewijs.

III. Algemeen wordt aangenomen dat de aandelenoptie die aanleiding geeft tot winst voor de werknemer binnen het wettelijke fiscale kader geen voordeel is dat gegeven wordt ingevolge de arbeidsovereenkomst en geen tegenprestatie is voor verrichte arbeid (Geubel, S. en Willems, A., «L'option sur actions en droit belge», *Soc. Kron.*, 1985, 231-232; Boes, R., *o.c.*, A.T.O., 204-300).

Deze laatste auteur gaat ervan uit dat de aandelenoptie haar oorzaak vindt in de bedoeling om de werknemers nauwer te betrekken bij het maatschappelijk leven van de vennootschap en om op gunstige wijze nieuw maatschappelijk vermogen aan te trekken. Bovendien wordt ook bij de kapitaal aandelen aanvaard dat de dividenden hun oorsprong vinden in de titel die vanaf de toekenning in het privé-vermogen van de houder valt, en niet in zijn arbeidsverhouding.

Welnu, de winstbewijzen van A. hebben met de aandelenoptie gemeen:

1) dat ook zij worden verstrekt om de werknemer nauwer bij het maatschappelijk leven van de N.V. te betrekken;

2) dat het ook hier gaat om een titel met slechts potentiële winstbrengrst. Het kanselement dat een van de belangrijkste factoren is om het klassieke loonbegrip te ontzenuwen bestaat ook hier;

3) ook is er sprake van een inbreng.

Een inbreng is nochtans niet vereist voor toekenning van winstaandelen. «Winst aandelen zijn aandelen, waarvan de uitgifte geen enkele rechtsband vertoont met het maatschappelijk kapitaal, en derhalve niet met enige inbreng» (Aandelen en obligaties in het Belgisch recht, van Hille, 1977, 135; Aanvullende opleiding vennootschapsrecht: de N.V. en de B.V.B.A., Lievens, J., 354).

De inbreng is immaterieel, in de vorm van «betere» motivatie, creativiteit (zie ideeënbus) en «betere» en «intensievere» betrokkenheid van de werknemer via zijn aandeelhouderschap, beter en intenser dan van een normaal werknemer tijdens de uitoefening van de arbeidsovereenkomst wordt verwacht.

Deze inbreng wordt in feite voor de toekomst verwacht; om de waardering ervan te kunnen moduleren echter werd naar het verleden gekeken.

Volgens eerste geïntimeerde leidt het systeem van artikel 45, de aandelenoptie, niet tot loon wegens de financiële inbreng van de werknemer. Het lijkt vermetel te stellen dat de werknemers slechts in het maatschappelijk leven van een onderneming worden betrokken door middel van een eigen financiële inbreng. Het tegendeel is eerder waar. De financiële inbreng lijkt eerder een hinderpaal dan een stimulans voor de verdere verspreiding van de aandelenoptie.

Het Hof is van mening dat men niet kan zeggen dat de winstbewijzen, hoewel op het ogenblik van uitgifte niet waardebaar, waardeloos zijn. Zij hebben steeds een potentiële waarde.

De onoverdraagbaarheid van de winstbewijzen en de vaststelling dat het recht op uitkering van het dividend afhankelijk is van het in dienst zijn op het moment van de uitkering, wijzen niet noodzakelijk op een causaal verband tussen

prestaties en uitkering. Dat de verhandelbaarheid en overdraagbaarheid door de statuten verboden zijn, is begrijpelijk gezien de doelstelling die de onderneming wenst te verwezenlijken, nl. het betrekken van haar werknemers bij het maatschappelijk leven van de onderneming, meer bepaald bij de positieve bedrijfsresultaten, en verhindert dat door massale vervreemding van de winstbewijzen door de werknemers, een verdere deelname aan en gebeurlijke beïnvloeding van de resultaten van de onderneming onmogelijk worden gemaakt.

De afwezigheid van verhandelbaarheid en overdraagbaarheid heeft niet tot gevolg dat de titel een zuivere kunstgreep wordt waarop men zich kan beroepen om uitsluitend het dividend te beschouwen als het enige reële voordeel dat zonder de titel evengoed uitgekeerd zou kunnen worden. In een dergelijk geval zou men immers te maken hebben met een systeem van winstdelende bezoldiging.

Alleen wanneer bewezen zou worden dat de constructie van het winstbewijs alleen werd gebruikt met het opzet de sociale-zekerheidswetgeving te omzeilen, zou het Hof ongetwijfeld de ware aard, de echte realiteit achter het systeem moeten achterhalen.

Het Hof heeft echter kennis kunnen nemen van het feit dat ook deze methode van winstaandelen die een integreerend deel van de contractuele bezoldiging zijn en waarop derhalve RSZ-bijdragen verschuldigd zijn, reeds toegepast wordt bij A.

Enkel op grond van de arbeidsrelatie heeft de werknemer op deze voordelen recht. Het Hof stelt vast dat wat A. beoogde met het systeem van winstbewijzen steunt op artikel 41 van de Vennootschapswet en dat het zich fundamenteel onderscheidt van de methode der winstgevende bezoldiging, namelijk de andere en specifieke betrokkenheid van de werknemer als vennoot-*sui generis* met de voormelde buitencontractuele inbreng. Dit als alternatief voor de aandelenoptie die niet realiseerbaar was.

IV. Tot slot is het Hof van mening dat, zelfs aangenomen dat er geen extra-inbreng zou zijn, wat ook wettelijk niet vereist is, de vergelijkbaarheid met de aandelenoptie waardoor eveneens een buitencontractuele relatie ontstaat, zo groot is dat dezelfde sociaalrechtelijke behandeling aanvaardbaar is.

De aldus ontstane vennootschapsrechtelijke vergoeding heeft er niet toe geleid dat enige conventionele of contractuele beloningsafspraken ongedaan werd gemaakt. Ook het systeem van de individuele gratificatie, zeg aandeel in de winst, werd gehandhaafd. Het Hof is derhalve van mening dat van omzeiling van R.S.Z.-verplichtingen of van verdoken loon, waarvoor de auteur Boes terecht waarschuwt, geen sprake kan zijn.

V. Rekening houdend enerzijds met het feit dat de techniek van de winstbewijzen (artikel 41 Vennootschapswet) door A. voor het eerst werd toegepast en verwantschap vertoont met de winstgevende bezoldiging, en anderzijds met de rechtsonzekerheid die door de matigingswet i.v.m. het reeds zeer algemeen geformuleerde loonbegrip was ontstaan, had appellante verschillende contacten met het hoogste wetgevende gezag waardoor iedere mogelijke twijfel die haar beslissing nog deed uitstellen, werd weggenomen.

Hierbij wordt verwezen naar de brief van 30 augustus 1985 die door de heer L. aan de A.-medewerkers werd verstuurd. De brief van de minister van Tewerkstelling en Arbeid en

de minister van Economische Zaken van 10 juli 1985 dient in combinatie gebracht met de parlementaire vraag van 7 maart 1986, vraag nr. 86 van M.V., waarbij werd gesteld dat de minister zijn antwoord baseerde op de analyse van de wet van 12 april 1965. Het loonbegrip gehanteerd door de minister van Tewerkstelling en Arbeid is hetzelfde als dat gehanteerd door de sociale-zekerheidswetgeving.

Het Hof komt tot de conclusie dat tot de creatie van het winstbewijzenplan slechts werd overgegaan na het ondubbelzinnige en zonder voorbehoud geformuleerde advies van de ministers Hansenne en Eyskens. Verwijzingen naar een ander standpunt van de minister van Sociale Zaken op vraag nr. 59 van senator Stroobant van 15 maart 1991 lijken laat-tijdig en irrelevant. Het antwoord op de vraag in 1991 gesteld, toen de zaak reeds aanhangig was en de controverse reeds volop gaande, kan het Hof niet als de juiste interpretatie aanvaarden alleen wegens het feit dat R.S.Z. tot de bevoegdheid van de minister van Sociale Zaken behoort.

Het Hof is van mening dat appellante als een voorzichtig werkgever te werk is gegaan en zich met grote rechtszekerheid wenste te omringen alvorens tot introductie van het plan in kwestie over te gaan; en dit in een periode waarin alle betrokkenen zich zoals nu zorgen maakten over de competitiviteit, de loonmatiging en de motivering van het personeel.

Het hoofdberoep is gegrond; de oorspronkelijke verdederingen van eerste geïntimeerde zijn ongegrond, zodat het bestreden vonnis vernietigd dient te worden.

RECHTSPRAAK IN KORT BESTEK

Hof van Cassatie (1e Kamer), 23 september 1993

Inkomstenbelastingen – Personenbelasting – Verzekeringvergoeding belast hoewel de gerechtigde geen inkomsten heeft gederfd – Onwettig

Het bestreden arrest (Hof Brussel, 22 mei 1992) wordt om de volgende redenen vernietigd:

«Overwegende dat het arrest vaststelt dat het geschil betrekking heeft op de belastingheffing op een vergoeding van 222.245 frank die krachtens een overeenkomst 'gewaarborgd inkomen' in 1981 door een verzekeringsmaatschappij aan eiser is betaald en dat de partijen erkennen dat eiser, in de loop van dat jaar, geen inkomsten heeft gederfd, dank zij de door het ziekenfonds betaalde wettelijke ziekte- en invaliditeitsvergoeding en een aanvullende ziekte- en invaliditeitsvergoeding die door de werkgever van eiser is betaald;

«Overwegende dat het te dezen toepasselijke artikel 26 van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen bepaalt dat de tot de in artikel 20, 2°, a, van dit wetboek bedoelde bezoldigingen behoren, ongeacht de schuldenaar, de benaming en de wijze waarop ze worden vastgesteld en toegekend, alle beloningen die voor de werknemer de opbrengst vertegenwoordigen van arbeid in dienst van een werkgever. Daartoe behoren inzonderheid: (...) 3° vergoedingen verkregen (...) als volledig of gedeeltelijk herstel van een tijdelijke derving van bezoldigingen;

«Dat daaruit volgt dat een krachtens een verzekeringsovereenkomst 'gewaarborgd inkomen' toegekende vergoeding alleen maar belastbaar is als ze een werkelijke en tijdelijke derving van bezoldigingen volledig of gedeeltelijk herstelt;

«dat het arrest, dat verklaart dat de litigieuze vergoeding belastbaar is, hoewel het vaststelt dat eiser geen inkomsten heeft gederfd, artikel 26, 3°, van het Wetboek van de inkomstenbelastingen schendt.»

(Voorzitter: de h. Rappe – Rapporteur: de h. Parmentier – Openbaar ministerie: de h. Janssens de Bisthoven – Advocaten: mrs. Afschrift en De Bruyn – In de zaak: De C. t/ Belgische Staat)

NOOT – Zie Cass., 22 oktober 1992, *R.W.*, 1992-93, 881, en de noot.

KANTTEKENINGEN

Het actief en passief kiesrecht van de personen, vreemdelingen die lid zijn van de lidstaten van de E.G. en die in België verblijf houden (Verdrag van Maastricht)

Voor wie het nog niet weet, mag openbaar gemaakt worden dat het België is dat de promotor is van het actief en passief kiesrecht voor de vreemdelingen die leden zijn van een van de lidstaten van de E.G. wanneer zij in België verblijf houden. Dit geldt voor de gemeenteraadsverkiezingen en voor de Europese verkiezingen. Daaruit vloeit voort dat die vreemdelingen niet alleen mogen kiezen voor de bedoelde verkiezingen, maar ook kandidaat zijn. Of dit allemaal grondwettelijk is zullen we hierna onderzoeken.

A. Dat dubbel kiesrecht is te vinden in artikel 8 B, van het Verdrag van Maastricht, goedgekeurd in de Kamer van Volksvertegenwoordigers op 17 juli 1992 en in de Senaat op 4 november 1992, telkens met een overgrote meerderheid. Dit artikel 8 B, bepaalt:

1. dat iedere burger van de Unie die verblijf houdt in een lidstaat, waarvan hij geen onderdaan is, het actief en passief kiesrecht bezit voor de gemeenteraadsverkiezingen in de lidstaat waar hij verblijf houdt, onder dezelfde voorwaarden als de onderdanen van die staat. Dit recht wordt uitgeoefend onder voorbehoud van de nadere bepalingen die, op voorstel van de Commissie, vóór 31 december 1994 met eenparigheid door de Raad van Ministers (wetgevende macht van de Unie en zittinghoudend met gesloten deuren, nota van de auteur van dit artikel) worden vastgesteld na raadpleging van het Europees Parlement. Deze nadere regelingen kunnen voorzien in afwijkingen wanneer zulks gerechtvaardigd wordt door bijzondere problemen in een lidstaat. (Is dit het gelijkheidsbeginsel in Europa en is de Grondwet in een bepaalde lidstaat dan geen probleem van bijzondere aard, nota van de auteur?).

2. dat hetzelfde kiesrecht (actief en passief) geldt in dezelfde omstandigheden voor de Europese verkiezingen voor een burger van de Unie die verblijf houdt in een lidstaat waarvan hij geen onderdaan is.

Hier wordt dit recht uitgeoefend onder dezelfde voorwaarden als sub. 1 en met dezelfde afwijkingen als dit door bijzondere problemen gerechtvaardigd wordt in een bepaalde lidstaat. Weer eens, is dit de Europese rechtsgelijkheid? En dienen die afwijkingen om eventueel de recalcitrante lidstaten te paaien of te naaien?

In de toelichting wordt gezegd dat, i.v.m. de artikelen betreffende het burgerschap van de Unie, de gemeenschapsoverheden de wijze waarop dat kiesrecht wordt uitgeoefend zullen moeten vaststellen «tussen 31 december 1993 en vóór 31 december 1994». Er wordt eveneens gezegd dat de lidstaten dan passende maatregelen zullen moeten treffen met het oog op zulke regelingen. Voor België zou dat een herziening van de Grondwet kunnen zijn.

Het Verdrag van Maastricht is de wet van 28 november 1992 geworden, die het Verdrag over de Europese Unie, de 17 Protocollen en de Slotakte met 33 Verklaringen goedkeurt en in het Belgisch Staatsblad van 30 oktober 1993 (tweede uitgave) werd gepubliceerd.

Zielig in heel deze zaak is dat parlementariërs die naar een andere partij overliepen, tegen het Verdrag van Maastricht stemden, terwijl de partij waar zij nu een onderkomen hebben gevonden het Verdrag heeft goedgekeurd.

Nog zieliger was de houding van minister Willy Claes, die i.v.m. artikel 8 B van het Verdrag van Maastricht zomaar verklaarde dat er juristen vóór het kiesrecht waren en anderen tegen. Zo waren de juristen in het Groothertogdom vóór. Dit alles moet dan dienen om het ongunstig advies van de afdeling wetgeving van de Raad van State, zittinghoudend in Verenigde Kamers, te rechtvaardigen. Bovendien stelt de minister dat men er beter aan doet de eenparige beslissing van de Raad van Ministers af te wachten, een beslissing die evenals de afwijkingen vóór 31 december 1994 genomen moet worden. Dwazer kan het niet omdat dit totaal voorbijgaat aan het ongunstig advies van de Raad van State en dit advies helemaal niet weerlegt. Waarom heeft men dan het advies van de Raad van State ingewonnen?

Erger nog, zelfs met het Verdrag van Maastricht, zijnde een hogere norm dan een wet, kan men het kiesrecht voor vreemdelingen in België niet invoeren des te meer daar artikel 4 van de Grondwet, dat het kiesrecht koppelt aan het bezit van de staat van Belg, niet eens behoorde tot de artikelen die voor herziening vatbaar werden verklaard.

B. Het Verdrag van Maastricht werd aan de afdeling wetgeving van de Raad van State voorgelegd, d.w.z. het Verdrag over de Europese Unie, de 17 Protocollen, de Slotakte met 33 Verklaringen. Een zeer lijvig document dus en daarover wenste de regering een advies in ten hoogste drie dagen, wat al meer dan onfatsoenlijk is. Niettemin oordeelde de Raad van State dat de meeste (sic) van die internationale bepalingen geen aanleiding geven tot een kritiek uit een oogpunt van grondwettelijk recht in zoverre artikel 25bis van de Grondwet het precies mogelijk maakt «de uitoefening van bepaalde machten door een verdrag of door een wet op te dragen aan volkenrechtelijke instellingen».

Zo merkt de Raad van State op dat men het opschrift van het verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap wijzigt door er een tweede deel aan toe te voegen gewijd aan het «burgerschap van de Unie». En dat tweede deel bevat een artikel 8 B waarvan we de tekst hierboven sub A.1 en 2 hebben weergegeven. De Raad van State stelt in dit verband het volgende:

1. Kan het Verdrag van Maastricht worden goedgekeurd zonder dat vooraf artikel 4 van de Grondwet wordt gewijzigd? Herhaaldelijk werd gesteld dat het actief en het passief kiesrecht alleen weggelegd is voor de Belgische onderdanen: cf. adviezen Raad van State van 22 oktober 1980 (*Gedr.St., Kamer*, 1985-86, nr. 262/2, 3-10); advies van 16 april 1986 (*Gedr.St., Kamer*, 1985-86, nr. 262/2, 1-2); advies van 6 maart 1991 (*Gedr.St., Senaat*, 1988-89, nr. 704/4).

2. De vreemdelingen die al dan niet E.E.G.-onderdanen zijn, hebben dus niet het actief of passief kiesrecht, wat het Verdrag van Maastricht ook moge bepalen.

Artikel 4, tweede lid, van de Grondwet is dus onbestaanbaar met artikel 8 B van het Verdrag van Maastricht. Die onbestaanbaarheid moet ongedaan worden gemaakt door een voorafgaande herziening van artikel 4 van de Grondwet. Dat heeft de Raad van State altijd gezegd in al zijn adviezen.

3. De vraag moet gesteld worden of die herziening de goedkeuring van het Verdrag van Maastricht moet voorafgaan, dan wel of die noodzakelijke herziening kan worden uitgesteld totdat de nadere regelingen voor de uitoefening van het kiesrecht voor de gemeenteraadsverkiezingen genomen zijn, d.w.z. tot uiterlijk 31 december 1994. De Raad van State acht het geraden eerst artikel 4 van de Grondwet te herzien en daarna het Verdrag van Maastricht goed te keuren. Keurt men eerst het verdrag goed, dan is dit in strijd met de Grondwet hetgeen inhoudt dat de goedkeuring als een bevel van de wetgever gezien moet worden dat artikel 4 van de Grondwet herzien moet worden, dus een omgekeerde verantwoordelijkheid, zoals die thans aangehouden wordt. Nadien moeten op het vlak van de Gemeenschap als op het nationaal vlak de stelregels worden vastgelegd die de beginselen van het E.E.G.-Verdrag toepassen in concreto.

4. Hiertegen wordt artikel 25bis van de Grondwet aangevoerd waarbij bepaald wordt dat de uitoefening van bepaalde machten door een verdrag of een wet kan worden opgedragen aan volkenrechtelijke instellingen, met name aan instellingen van de Gemeenschap. Dit bezwaar kan niet in aanmerking worden genomen, aldus de Raad van State, omdat artikel 25bis van de Grondwet betrekking heeft op het toekennen van bevoegdheden aan de overheden van de Gemeenschap, doch het kan niet rechtvaardigen dat aan Europese burgers rechten worden verleend om mee te werken aan de organisatie van de gemeenteraden.

5. Kortom, men handelt in België juist in een andere zin dan uitgebracht door de Raad van State, bijeengekomen in Verenigde Kamers.

Wat hierboven werd uiteengezet kan men terugvinden in de *Gedr. St.*, nr. 482/1, 1991-92, B.Z. van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, advies Raad van State, blz. 69-72. Art. 8 B van het Verdrag van Maastricht is strijdig met artikel 4, tweede lid, van de Grondwet. Stoort men zich in België daar niet meer aan? En tegen de ondermaatte motivering van minister Willy Claes steekt de stevige motivering van de Raad van State schril af. Hoe is het mogelijk dat het Parlement zich schaakmat laat zetten? De Grondwet is inderdaad een vodge papier.

R. Vandezande
Erevoorzitter van het Verbond
van het Vlaams Overheidspersoneel
Eresenator
Erequaestor van de Senaat
Ereadvocaat

BOEKEN

H. COHEN JEHORAM, **Kernpunten van auteursrecht**, Nijmegen, Ars Aequi Libri, 1993, 260 pp.

Prof. dr. Herman Cohen Jehoram is zonder meer een wereldautoriteit op het gebied van de intellectuele eigendom. Talrijk en zeer waardevol zijn de bijdragen (o.a. kronieken, artikelen, noten) van deze Nederlandse hoogleraar in zowel nationale als internationale tijdschriften. In het hier besproken boek bracht prof. H. Cohen Jehoram nu twintig van zijn artikelen uit de laatste zes jaren samen, die in hoofdzaak handelen over het auteursrecht. Zoals hij terecht in zijn voorwoord onderstreept, gaat het hier om een selectie uit zijn meer beschouwende publikaties.

Het boek neemt een aanvang met twee kronieken die het hele domein van de intellectuele eigendom bestrijken en die, wanneer men ze naast elkaar plaatst, de ontwikkelingen in dit vakgebied gedurende de laatste tien jaar weergeven. Uit deze overzichten blijkt duidelijk dat vooral de laatste drie jaar de ontwikkelingen in het gehele domein van de intellectuele eigendom zich zeer snel voltrekken, dit zowel op het nationale (Nederlands) als op het Europese en internationale vlak. Deze ontwikkelingen hebben trouwens de opgenomen kronieken reeds achterhaald (cf. bv. het aannemen door de Raad van de Europese Unie op 27 september 1993 van een richtlijn tot coördinatie van bepaalde voorschriften betreffende het auteursrecht en naburige rechten op het gebied van satellietomroep en de doorgifte via de kabel, *Pb.*, 1993, L 248, 15).

Naast twee bijdragen samengebracht onder de titel «Algemene beschouwingen over auteursrecht», bevat het boek ook een aantal boeiende artikelen over het object van het auteursrecht, evenals over de naburige rechten. Aandacht wordt hierin o.a. besteed aan de pogingen om (intellectuele) prestaties die voortvloeien uit nieuwe technologische en commerciële ontwikkelingen onder te brengen binnen de groep der intellectuele rechten, en dan in het bijzonder binnen het auteursrecht, dan wel hiervoor andere beschermingsmiddelen te zoeken. Ingegaan wordt o.a. ook op het probleem van de cumulatie van de bescherming geboden door het auteursrecht en die geboden door het tekeningen- en modellenrecht. Ook het karakter van de naburige rechten, en de verhouding van deze

rechten tot het auteursrecht komt in een van deze bijdragen uitgebreid aan bod.

Met zeer veel plezier heb ik de bijdragen van prof. H. Cohen Jehoram herlezen die zijn samengebracht onder het opschrift «Exploitatie van auteursrecht en naburige rechten». Zo besteedt H. Cohen Jehoram in zijn artikel over de uitgeefovereenkomsten en het auteursrecht o.a. aandacht aan de zeer belangrijke problemen i.v.m. het contracteren over de morele rechten, en de invloed van deze morele rechten op de relatie auteur/exploitant. In een bijdrage handelend over enkele grondbeginselen inzake auteursrechtenbureaus gaat hij in op het verschil tussen het individuele en collectieve beheer van auteursrechten, en geeft hij zeer precies aan wat de juiste functie van auteursverenigingen in onze huidige maatschappij moet zijn, gelet op het feit dat het auteursrecht nog steeds een individueel recht is. Hij toont ook zeer terecht aan dat, hoewel het uitoefenen van auteursrechten door een auteursvereniging een alternatief is voor een systeem van dwanglicenties, beide alternatieven in feite slechts door een dunne wand van elkaar gescheiden worden. Zoals H. Cohen Jehoram ook doet, moeten fundamentele vragen worden gesteld bij het door de wetgever, in bepaalde landen, verplichten dat sommige opbrengsten uit het auteursrecht, die geïnd worden door auteursrechtenbureaus, gebruikt moeten worden voor collectieve bestemmingen (o.a. voor de aanleg van sociale en artistieke fondsen). Onder bepaalde omstandigheden kan men hier inderdaad spreken van het collectief onteigenen van het auteursrecht! Hopenlijk verliest ook de Belgische wetgever dit niet uit het oog, bij zijn pogingen om een nieuwe auteurswet in het leven te roepen.

Naast een artikel gewijd aan het, ondertussen reeds gewijzigde (cf. *Pb.*, 1993, C 308, 1) voorstel van de Commissie van de E.G. voor een richtlijn betreffende de rechtsbescherming van databanken, is in het hier besproken boek, onder het opschrift «EG-harmonisatie van auteursrecht en naburige rechten» ook een bijdrage terug te vinden handelend over het groenboek van de Commissie betreffende de juridische bescherming van modellen van nijverheid, en de daarin duidelijk aanwezige terughoudende houding van de Commissie betreffende een volledige harmonisatie wat het probleem van de cumulatieve bescherming van vormgeving, door het auteursrecht en het modellenrecht betreft.

Enkele van de bijdragen, in het boek samengebracht onder de titel «Auteursrecht en naburige rechten internationaal», bevatten zeer interessante bedenkingen m.b.t. het in de Berner Conventie (B.C.) vervatte assimilatiebeginsel. Uiterst lezenswaard is zeker het artikel «Van Bern tot Brussel en retour». Hierin wordt zeer terecht door H. Cohen Jehoram de opvatting verdedigd dat nooit uit het oog mag worden verloren dat, hoewel de E.G. de taak van de B.C. overgenomen blijkt te hebben, wat de harmonisatie van het auteursrecht betreft, deze harmonisatie binnen de E.G. niet primair haar oorsprong vindt in de zorg voor een beter auteursrecht, en dat de Commissie slechts optreedt op een beperkt aantal gebieden.

De bundeling van een aantal van de meer beschouwende artikelen van H. Cohen Jehoram over, in hoofdzaak, het auteursrecht, is zonder meer een verstandige beslissing geweest. Immers, ook al dateren sommige van deze geschriften alweer van voor enkele jaren, alle blijven ze steeds zeer lezenswaard, o.a. door de vele diepgaande ideeën en duidelijke standpunten die ze bevatten.

*Hendrik Vanhees
U.I.A. en U. Gent*

La Constitution fédérale du 5 mai 1993, Bruylant, Brussel, 1993, 292 pp.

1. Op donderdag 6 en vrijdag 7 mei 1993 vond aan de U.C.L. een colloquium plaats over de vierde staatshervorming onder de titel «La Belgique fédérale», waarvan dit boek de schriftelijke neerslag vormt. De studiedag was ingedeeld in vier thema's: de federale instellingen, de gemeenschaps- en gewestinstellingen, de bevoegdheidsverdeling en de financiering. De professoren Delpérée, Simonart, Andersen en Le Brun traden op als preadviseurs voor deze thema's. Per thema ging een aantal respondenten in op meer specifieke onderwerpen. Het voordeel van een dergelijke methode is uiteraard dat het verslagboek een rijk palet biedt aan opinies en standpunten van grondwetsspecialisten uit het noorden en het zuiden van het land. Om te vermijden dat de eenvormigheid en de sys-

tematiek hieronder zou lijden, werden de bijdragen in een logische volgorde geplaatst.

2. Francis Delpérée opent het boek als preadviseur over de federale instellingen. Eerst komen de grondwetsbepalingen aan de beurt die de stabiliteit van de federale regering en het federale parlement moeten verhogen. De auteur stelt zich – terecht – de vraag of de nieuwe artikelen 65 en 71 niet door velen ten onrechte als een wondermiddeltje worden beschouwd. Vervolgens bespreekt hij de fundamentele wijziging van het tweekamerstelsel. Francis Delpérée laat zich hierbij vooral kritisch uit over de samenstelling van de toekomstige Senaat. In zijn ogen dient een echte senaat paritair te worden samengesteld uit de vertegenwoordigers van de twee grote gemeenschappen. Afgezien van de vraag wat men dan met de Duitstalige Gemeenschap doet, mag toch niet vergeten worden dat er reeds geëigende instrumenten bestaan op federaal niveau voor de bescherming van de Franstalige minderheid. In een federale staat met pakweg tien deelgebieden die elk min of meer even groot zijn, is een paritaire senaat nog verdedigbaar, maar in een staat met drie gemeenschappen met respectievelijk 6 mio, 4 mio en 67.000 «inwoners» is dit moeilijk houdbaar. Als men iets kan verwijten aan deze hervorming, is het wellicht eerder dat er geen keuze werd gemaakt tussen een senaat als gemeenschapskamer en een senaat als reflectiekamer, maar dat de toekomstige «eerste kamer» een eigensoortige combinatie van de twee zal zijn, waarvan de werkzaamheid volledig zal afhangen van de manier waarop men de nieuwe structuren concreet zal invullen. Francis Delpérée stelt eveneens dat de Senaat onvoldoende bevoegdheden toegemeten krijgt om nog een volwaardige rol te kunnen spelen in het Belgisch staatsbestel.

Godielieve Craenen wijdt een aantal algemene beschouwingen aan de grondwetsherziening van 1993 en aan de participatie van de burgers aan de hervormde instellingen. Zij uit zich vooral kritisch over het toenemend overwicht van de uitvoerende macht ten opzichte van het Parlement. Karel Rimanque overschouwt de Belgische instellingen en toetst ze aan de criteria van een federaal model. Dit brengt hem tot de vaststelling dat deze instellingen meer en meer een aantal confederale trekken vertonen.

3. Henri Simonart geeft een zeer helder overzicht van de wijzigingen die de gemeenschaps- en gewestinstellingen zullen ondergaan vanaf de eerstvolgende parlementsverkiezingen (ten laatste in oktober 1995, en niet 1994 zoals ten onrechte op p. 45 staat). Hij behandelt achtereenvolgens de grondwettelijke en wettelijke regels. Hierbij wordt het instellingcomplex van de deelgebieden uitvoerig geschetst, evenals de constitutieve autonomie die de drie grootste raden toegekend krijgen. De auteur besluit met een aantal zeer interessante beschouwingen over de evolutie van de asymmetrie in de gemeenschaps- en gewestinstellingen en concludeert dat men thans een evenwicht heeft bereikt in de opbouw van de deelgebieden (pp. 56-58).

Rusen Ergec bespreekt de nieuwe grondwettelijke bepalingen die een regering en een parlement voor een wetgevingsperiode moeten bewerkstellings. Hij wijst erop dat er nog een aantal onduidelijkheden zijn in deze nieuwe regels en dat veel zal afhangen van de ontwikkeling van het grondwettelijk gewoonterecht. Xavier Delgrange besteedt zijn bijdrage aan het juridisch statuut van drie soorten minderheden in het federale België: de «institutionele», de taalkundige en de ideologische minderheden. Deze minderheden genieten volgens de auteur slechts in beperkte mate bescherming van het Arbitragehof, maar er bestaan een aantal institutionele waarborgen in de vorm van pariteitsmechanismen, bijzondere meerderheidsvereisten en alarmbellen, waarbij de Vlaamse Brusselaars zich er volgens de auteur overigens in kunnen verheugen de best beschermde minderheid van België te zijn. Xavier Delgrange pleit ten slotte voor de modernisering van de «grondrechtencatalogo» van de Grondwet, waaraan de meest recente voorstellen tot herziening van de Grondwet deels tegemoet lijken te komen. Pierre Nihoul bespreekt de wijzigingen aan de Brusselse instellingen, waarbij hij uiteraard vooral aandacht heeft voor de uitoefening van de provinciale taken op het grondgebied van het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest na de splitsing van de provincie Brabant op 1 januari 1995. Ook de nieuwe decretaal bevoegdheid voor de «Cocof» (de Franse Gemeenschapscommissie) komt aan bod. De auteur betreurt niettemin het volgens hem nog te dual karakter van het Belgisch federalisme. Françoise Tulkens gaat meer uitvoerig in op de overdracht van bevoegdheden van de Franse Gemeenschap aan de Franse Gemeenschapscommissie enerzijds en het Waalse Gewest

anderzijds. Zij betreurt de teloorgang van een persoonsgebonden federaal model ten voordele van een plaatsgebonden, regionalistisch model dat Walen van Franstalige Brusselaars scheidt. Marc Uyttendaele sluit de rij van respondenten af met enkele beschouwingen over het Belgisch federaal model dat een verregaand asymmetrisch karakter vertoont met een «dodgeboren» Vlaamse Gewest en een feitelijk ten dode opgeschreven Franse Gemeenschap.

4. Robert Andersen bespreekt de nieuwe ontwikkelingen inzake de bevoegdheidsverdeling tussen de federale overheid, de gemeenschappen en de gewesten. Eerst behandelt hij de nieuwe materiële bevoegdheden van gemeenschappen en gewesten, evenals hun nieuwe bevoegdheden inzake internationale betrekkingen. Vervolgens komen de strafrechtelijke bevoegdheden en de impliciete bevoegdheden aan bod. De auteur besluit met een aantal kritische kanttekeningen bij de invoering van het grondwetsartikel dat de overdracht van de residuaire bevoegdheden aankondigt, maar dat tot nog toe zonder uitwerking blijft.

Francis Haumont gaat uitvoerig in op de gedeeltelijke overdracht van bevoegdheid inzake landbouw naar de gewesten en Marie-Françoise Rigaux geeft een aantal algemene beschouwingen bij de techniek van bevoegdheidsverdeling tussen de federale overheid, de gemeenschappen en de gewesten en pleit voor een logischer vormgeving van deze regels. Marc Verdussen bespreekt kritisch de nieuwe strafrechtelijke bevoegdheid van de gemeenschappen en de gewesten en besluit dat de bevoegdheidsuitbreiding in ieder geval gepaard gaat met een voorafgaand vetorecht van de federale regering, waarvan de grondwettigheid kan worden betwijfeld. Paul Van Orshoven behandelt de problematiek van de gereserveerde bevoegdheden. Hij betreurt dat de bijzondere wetgever niet van de gelegenheid gebruik heeft gemaakt om de ongelukkige interpretatie van het woord «wet» in de Grondwet als een voorbehouden materie voor de federale wetgever te corrigeren. De wijziging die wel in artikel 19, § 1, van de bijzondere wet van 8 augustus 1980 werd aangebracht, is slechts een halve maatregel.

5. Jean Le Brun bespreekt de financiering van gemeenschappen en gewesten. Door de (terechte) pedagogische bezorgdheid om vooraf een algemeen plaatje van het bestaande financieringsmodel te geven, komt de auteur helaas ruimte tekort voor een al te diepgaande analyse van de wijzigingen in 1993. Ook ware het beter geweest in voetnoten de relevante (grond)wetsartikels te citeren, zodat de lezer met behulp van deze bijdrage ook daadwerkelijk zijn weg zou vinden in het doolhof van de financieringswet. Voor de rest blinkt de bijdrage echter uit in helderheid.

Philippe Quertainmont vraagt zich af of de huidige financieringstechniek nog langer haalbaar is, gelet op de toenemende bevoegdheden van de deelgebieden enerzijds en de groeiende schuldenlast van de federale overheid anderzijds. Hij pleit voor een financiering van de federale overheid door de deelgebieden, die dan zelf de belastingen zouden innen. Jean-Claude Scholsem wijst op de samenhang van de instellingen met de financiering aan de hand van het voorbeeld van de financiële problemen van de Franse Gemeenschap. Omdat een gemeenschapsbelasting onhaalbaar bleek te zijn, opteerde men voor een ontmanteling van de Franse Gemeenschap ten voordele van het gewestmodel, wat zekere gevaren inhoudt.

6. Het boek wordt afgesloten met een toespraak door eerste minister Dehaene en, ten slotte, met de Franse tekst van de Grondwet zoals die er medio 1993 uitziet. De afkondigingsformule van onze *founding fathers* werd mee overgenomen, zodat de aanhef enigszins ironisch luidt: «Au nom du peuple belge, le Congrès national décrète [...] La Belgique est un Etat fédéral qui se compose des communautés et des régions». Of hoe de Girondijnen het uiteindelijk toch hebben gehaald...

Het is niet onbelangrijk eraan te herinneren dat ingevolge het nieuwe artikel 132 de tekst van de Grondwet gecoördineerd zal worden, naar alle waarschijnlijkheid voor het einde van 1993. De tekst van onze fundamentele wet zal worden aangepast aan de nieuwe federale terminologie, de grondwetsbepalingen worden in een logischer volgorde geplaatst en volledig hernummerd. Deze nieuwe tekst zal worden gepubliceerd met een concordantietabel.

Jeroen Van Nieuwenhove
Instituut Constitutioneel Recht
K.U. Leuven

AANGEKONDIGD

J.W. DE ZWAAN, *Het Comité van Permanente Vertegenwoordigers*, Deventer, Kluwer, 494 p., 90 fl.

A.A.J. DE GIER, *De juridische betekenis van het streekplan*, Zwolle, Tjeenk Willink, 326 p., 69,50 fl.

Chr. BACKES en A.J. CNOOP KOOPMANS, *Flora- en faunawet* (Publicaties van de Vereniging voor Milieurecht 1993-3), Zwolle, Tjeenk Willink, 48 p., 58,50 fl.

Ph. EIJLANDER, P.C. GILHUIS en J.A.F. PEETERS, *Overheid en zelfregulering*, Zwolle, Tjeenk Willink, 190.

J. VAN BAEL, *Fusies en splitsingen* (reeks Notariële praktijkstudies), 528 p., 8.448 fr.

D. PIETERS en P. SCHOUKENS, *Democratic participation and health care*, Antwerpen - Apeldoorn, Maklu, 60 p., 495 fr.

J. BERTELS en W. COCQUYT, *De zorgverzekering voor ouderen*, Antwerpen - Apeldoorn, Maklu, 66 p., 495 fr.

M. BOSSUYT e.a., *De betekenis van het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en Politieke Rechten voor de interne rechtsorde*, Antwerpen - Apeldoorn, Maklu, 116 p.

M.J.A. VAN MOURIK, *De personenvennootschap* (vierde druk), Zwolle, Tjeenk Willink, 212 p., 58,50 fl.

I.C. VAN DER VLIES *Grenzen aan het recht*, Zwolle, Tjeenk Willink, 54 p.

R. SEERDEN, *Publiekrechtelijke grensoverschrijdende samenwerking tussen decentrale overheden*, Antwerpen - Apeldoorn, Maklu / Baden-Baden, Nomos Verlag, 354 p., 1.950 fr.

H. NYS, *Wetboek medisch recht* (tweede druk), Antwerpen - Apeldoorn, Maklu, 316 p., 695 fr.

H.C.I. RIETMAN, *Volkshuisvesting in Nederland en België*, Zwolle, Tjeenk Willink, 332 p., 72,50 fl.

MEDEDELINGEN

Leerstoel A. Van Melkebeke 1994

In het kader van de Leerstoel A. Van Melkebeke 1994 houdt prof. W. Van Gerven, advocaat-generaal bij het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen te Luxemburg, op maandag 14 maart 1994 in het Frans Snijdershuis een lunchcauserie over «Europees Gemeenschapsrecht: rechten en plichten van ondernemingen».

Inlichtingen: Handelshogeschool Antwerpen, Korte Nieuwstraat 33, 2000 Antwerpen (tel. 03/232.74.52; fax: 03/226.44.04).

Studiedag «De schuldeiser ten aanzien van de onderneming in moeilijkheden»

Het Vlaams Pleitgenootschap aan de balie te Brussel organiseert op 25 maart 1994 een studiedag onder de titel «De schuldeiser ten aanzien van de onderneming in moeilijkheden» in de Dynastie A-zaal van het Congressenpaleis, Coudenberg 3 te Brussel.

Een gestencilde tekst van de referaten wordt ter beschikking gesteld van de toehoorders op de studiedag. Een boek zal nadien gratis worden toegezonden aan de deelnemers.

Programma:

9u15 Verwelkoming door mr. Patricia Stalpaert, voorzitter Vlaams Pleitgenootschap.

Voormiddag o.l.v. prof. dr. Matthias Storme

9u30 Rechtsmiddelen van schuldeisers door prof. A. Verbeke (KUL en UIA)

10u15 Aansprakelijkheid van de bank door mr. Dirk Van Gerven

10u45 Koffiepaauze

11u15 Uitvoering van zekerheden door prof. dr. E. Dirix (KUL: Raadsheer in het Hof van Beroep te Antwerpen)

12u00 Lunch

Namiddag o.l.v. mr. Frank Fleerackers

14u00 Faillissement en Gerechtelijk Akkoord door Raadsheer Ivan Verougstraete (Raadsheer in het Hof van Cassatie)

14u45 Sociaalrechtelijke implicaties van de onderneming in moeilijkheden door mr. Wilfried Rauws

15u15 Koffiepauze

14u45 Overname van een onderneming in moeilijkheden of in faillissement door mr. Christian Van Buggenhout

16u15 De voorlopige bewindvoerder in de onderneming in moeilijkheden: recente ontwikkelingen door prof. dr. Ph. Colle (VUB en UIA)

16u45 Afsluiting door mr. Patricia Stalpaert.

Datum: vrijdag 25 maart 1994

Plaats: Dynastie A-zaal, Congressenpaleis, Coudenberg, 3, 1000 Brussel. Ingang Keizerslaan (bronzen deur), parking Albertine Congres.

Inlichtingen: Secretariaat Vlaams Pleitgenootschap, tel: 02/508.65.83 (voormiddag).

Vacatures V.U.B.

De Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Vrije Universiteit Brussel meldt de externe vacatures voor een deeltijds zelfstandig academisch personeelslid in tijdelijk of vast verband voor het vakgebied rechten. Alle hiernavolgende betrekkingen betreffen uitsluitend onderwijs met als ingangsdatum 1 oktober 1994.

- «Bijzondere rechtspleging» (30 uur - derde jaar licentiaat Rechten - keuzeopleidingsonderdeel).

- «Inrichting van het notariaat en deontologie in verband met het beroep» (60 uur - Academische opleiding in het Notariaat).

- «Milieurecht» (30 uur + 7,5 uur praktische werkzaamheden - tweede jaar licentiaat Rechten, jaar 1 - G.G.S. Openbaar bestuur en overheidsmanagement).

- «Bank- en Financierecht (met inbegrip van de juridische organisatie van het kredietwezen)» (45 uur - derde jaar licentiaat Rechten - G.G.S. Fiscaal recht. Het gedeelte «Juridische organisatie van het kredietwezen» is een duidelijk afgescheiden onderdeel van 15 uur voor de Academische opleiding in het Notariaat).

- «Notariële boekhouding» (15 uur - Academische opleiding in het Notariaat).

De vacatures worden afgesloten op 2 maart 1994.

Inlichtingen: de heer A. Swinnen, Administratief secretaris van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid, V.U.B., Pleinlaan 2, 1050 Brussel (tel. 02/641.25.40).

Studieavond «De Vereniging Zonder Winstoogmerk»

Het Centrum voor Beroepsvervolmaking in de Rechten (C.B.R.) organiseert op maandag 7 maart te 20u00 in de Aula van de U.I.A. een studieavond over «De Vereniging Zonder Winstoogmerk». Sprekers zijn prof. G. Ballon (K.U.L. & U.I.A.), prof. L. Cornels (V.U.B.) en prof. S. Van Crombrugge (U.G. & U.I.A.).

Inlichtingen: C.B.R. (tel. 03/820.29.38; fax: 03/820.29.08).

Lessenreeks «Medische terminologie voor juristen»

Het Centrum voor Beroepsvervolmaking in de Rechten (C.B.R.) organiseert op 11, 18 en 25 maart 1994 telkens van 14u00 tot 17u00 in de Aula van de U.I.A. een lessenreeks over «Medische terminologie voor juristen». Sprekers zijn dr. J. Dusesoi en dr. E. Koekelkoren.

Inlichtingen: C.B.R. (tel. 03/820.29.38; fax: 03/820.29.08).

Cyclus voor Praktijkvorming en Studie

De Vakgroep Sociaal Recht van de U.G. en Associare organiseren een reeks recyclage-avonden waarin de belangrijkste evoluties in het sociaal recht sinds januari 1993 worden commentarieerd. Deze sessies hebben telkens plaats op dinsdagavond van 17u00 tot 19u15 in het auditorium B van de Faculteit Rechtsgeleerdheid, Universiteitstraat 4 te Gent.

Programma:

dinsdag 8 maart 1994: Thema: "Federaal en Vlaams werkgelegenheidsbeleid na het crisisplan: convergerende of uiteenlopende

stimulansen". Voorzitter: prof. W. van Eeckhoutte (U.G.); inleiding door mevr. K. Neyt (U.G.) en de heer P. Griffet.

dinsdag 29 maart 1994: Thema: "Sociale zekerheid en besparingen: bedoelingen en werkelijkheid". Voorzitter: de heer J. Verstraeten; inleiding door de heren B. Lietaert (U.G.) en J. de Cock.

dinsdag 19 april 1994: Thema: "Oorlog en vrede: geoorlooftheid, voorkoming en oplossing van klassieke en nieuwe vormen van collectieve conflicten". Voorzitter: de heer J. Rombouts; inleiding door prof. P. Humblet (U.G. & U.I.A.) en de heer J. Petit (Voorzitter Arbeidsrechtsbank te Gent).

dinsdag 10 mei 1994: Thema: "De invloed van de rechtspraak van het Europees Hof van Justitie en van het Arbitragehof op het Belgisch sociaal recht: gelijk zijn is niet altijd gelijk krijgen". Voorzitter: prof. B. Dubois (U.G.); inleiding door mevr. M. Delcour (U.G.), mr. F. Herbert en prof. P. Eeckhout (U.G.).

Inlichtingen: Vakgroep Sociaal Recht, mevr. C. Van Poucke of mevr. T. Tollenaere, Universiteitstraat 4, 9000 Gent (tel. 09/264.68.43; fax: 09/264.69.94).

Studiedag «Politie en persvoorlichting»

Op vrijdag 18 maart 1994 wordt een studiedag georganiseerd met als thema «Politie en persvoorlichting». Deze studiedag vindt plaats in de Boudewijnzaal van het provinciehuis van Limburg, Universiteitslaan 1 te Hasselt om 13u30.

Programma:

13u50 Inleiding door Gouverneur H. Vandermeulen

14u00 Persvoorlichting Gemeentepolitie door de heer M. Geerits

14u30 Persvoorlichting Rijkswachter door kolonel Vandenbroeck

15u00 Persvoorlichting Parket door 1e Substituut D. Reynders

16u00 De media en persvoorlichting door de heer I. Vandekerckhove

16u30 Persvoorlichting in Nederland door de heer K. Wiltink

Inlichtingen: Cel Politiecoördinatie en Openbare Orde, mevr. B. Jamaer, Universiteitslaan 1, 3500 Hasselt (tel. 011/23.80.50; fax: 011/23.80.44).

XIV Wereldcongres voor Arbeids- en Sociale Zekerheidsrecht

De Internationale Vereniging voor Arbeids- en Sociale Zekerheidsrecht organiseert van 26 tot 30 september 1994 het XIV Wereldcongres voor Arbeids- en Sociale Zekerheidsrecht dat plaats vindt te Seoul (Korea).

De wetenschappelijke sessies zullen de volgende thema's behandelen:

Thema 1: Bevordering en reglementering van de creatie van nieuwe arbeidsplaatsen. Algemeen verslaggever: Prof. J.C. Fernandez Madrid (Argentinië).

Thema 2: De migrerende werknemers (Problemen van Arbeidsrecht). Algemeen verslaggever: Prof. K. Oguzman (Turkije).

Thema 3: Sociale zekerheid in het jaar 2000: mogelijkheden en problemen (Met inbegrip van internationale harmonisatie). Algemeen verslaggever: Prof. R. Ben-Israel (Israel).

De panel discussie zal handelen over de respectieve invloed van buiten- en binnenlandse factoren in de ontwikkeling van het Arbeids- en Sociale Zekerheidsrecht. Het panel waarvan prof. Froilan Bacungan (Filipijnen) is, bestaat uit de professoren A. Boudahrain (Marokko), J. Pélassier (Frankrijk), T. Sigeman (Zweden), R. Strasser (Oostenrijk), C. Summers (V.S.A.) en B. van der Laet Echeverria (Costa Rica).

Inlichtingen: Secretariaat van de Belgische Vereniging voor Arbeidsverhoudingen, Tiensestraat 41, 3000 Leuven (tel. 016/28.52.02; fax: 016/28.52.50).